

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๔

เรื่อง

กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมเสด็จไปจัดราชการ

ณ หัวเมืองลาวพวน

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในกายพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมฉนวนม ทองใหญ่ ท.จ.

ใน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๐๒

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๔
เรื่อง

กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมเสด็จไปจัดราชการ
ณ หัวเมืองลาวพวน

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมหลวง ทองใหญ่ ท.จ.
ใน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๐๒

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมนวนม ทองใหญ่ ท.จ.
ในกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม กำหนดงานในวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๐๒
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ม.จ. ทองประศาสตร์ ทองใหญ่ ผู้เป็น
เจ้าภาพได้ทรงแจ้งความประสงค์แก่เจ้าหน้าที่แผนกค้นคว้า กอง
วรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีพระประสงค์จะจัด
พิมพ์หนังสือแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ ขอให้เป็นเรื่องความรุดต
ข้องกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เจ้าหน้าที่
ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า ต้นฉบับเอกสารเกี่ยวกับการที่พระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เมื่อยังเป็นกรมหมื่น
ประจักษ์ศิลปาคมได้รับพระกรุณาแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงไปจัดราชการ
ที่หัวเมืองลาวพวน ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๔๓๔ นั้น ยังไม่เคยจัดพิมพ์เลย
เอกสารเหล่านี้เก็บรักษาไว้ ณ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ สันนิษฐาน
จัดพิมพ์เผยแพร่ เพราะเป็นเอกสารซึ่งจะเพิ่มพูนความรู้แก่ผู้สนใจ
ในเรื่องของประเทศไทย เกี่ยวกับวัฒนธรรมในการปกครองและ
เศรษฐกิจและด้านอื่นๆ ของหัวเมืองในภาคนั้น นอกจากนั้นเอกสาร
เหล่านี้จะให้ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองเมื่อก่อน ร.ศ. ๑๑๒ ซึ่ง
เป็นเหตุให้ไทยเราต้องเสียดินแดนบางส่วนไปด้วย เจ้าหน้าที่จึงได้
ถวายคำแนะนำให้จัดพิมพ์เรื่องนี้ ซึ่งหม่อมเจ้าทองประศาสตร์ทรง
เห็นชอบด้วย เอกสารฉบับนี้เป็นเรื่องทึ่งเนื่องด้วยพงศาวดารของไทย

เราด่อนหนึ่ง ฉะฉนจงเห็นควรรวมไว้ในชุดประชุมพงศาวดารซึ่งได้
 เคยจัดพิมพ์มาแล้วรวม ๗๓ ภาค ภาคหนึ่งจัดเป็นประชุมพงศาวดาร
 ภาคที่ ๗๔

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในพระกุศลราศัทกษณานุปทาน ซึ่ง
 ม.จ. ทองประเทาศรี ทองใหญ่ และบรรดาพระญาติได้บำเพ็ญอุทิศ
 แด่ หม่อมนวนม ทองใหญ่ ผู้เป็นมารดา และได้ทรงจัดพิมพ์หนังสือ
 อันทันตารประโยชน์แจกเป็นวิทยาทาน ขออำนาจกุศลปณิธาน
 ทงหลาย จงบันดาลให้ หม่อมนวนม ทองใหญ่ ผู้ล่วงลับได้ประสบ
 อีฐคุณมณูญผลตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภาพ เทอญ.

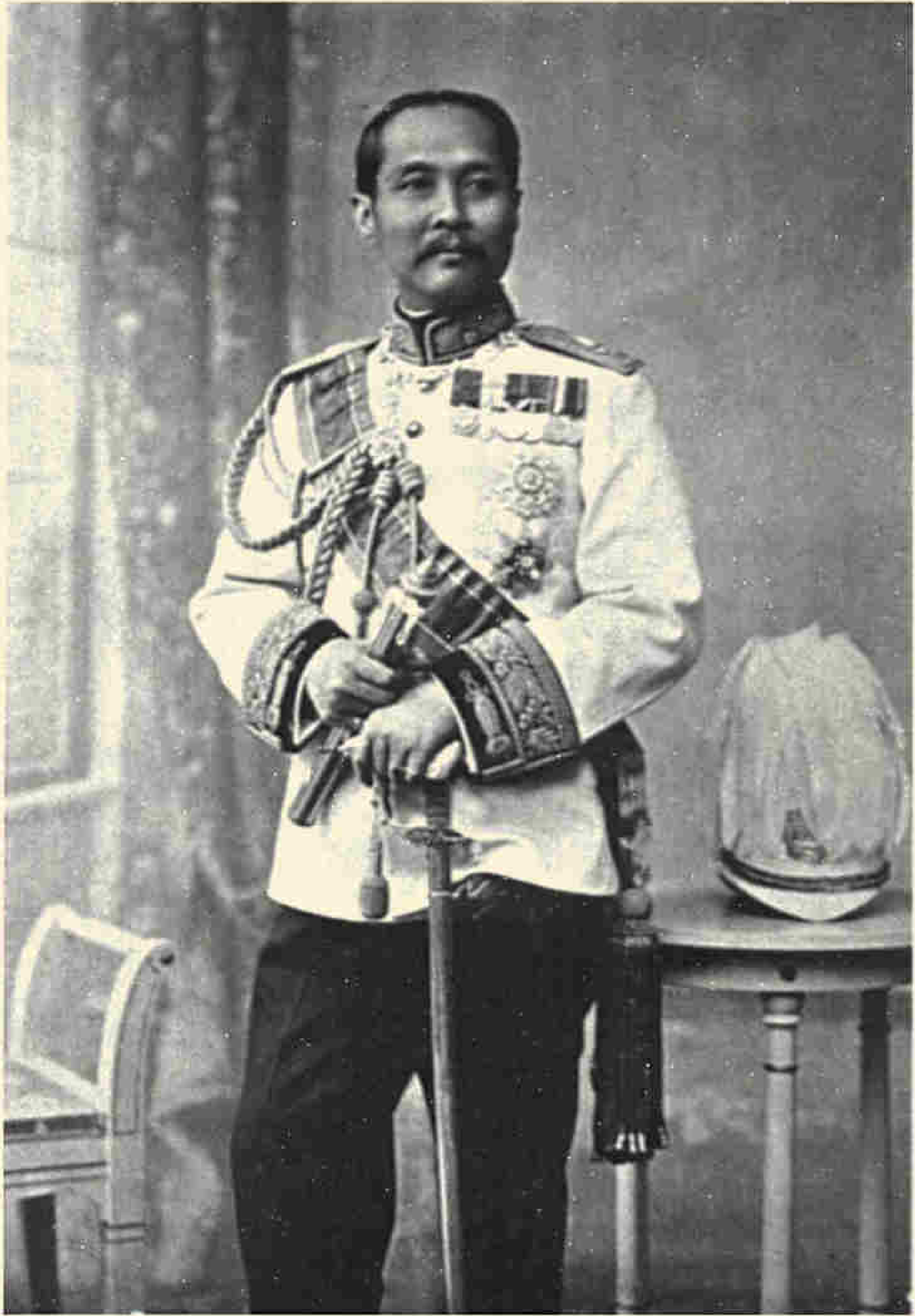
กรมศิลปากร

๒๗ กรกฎาคม ๒๕๐๒

ชாதะ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๑๔

มตะ ๒๔ เมษายน ๒๕๐๒

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้ามาขอรับพระบรมราชโองการ
แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง

ประวัติ

หม่อมมวม ทองใหญ่ ท.จ.

ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม

ต้นสกุลของหม่อมมวม ทองใหญ่ สืบเนื่องมาแต่ พระยามณเฑียรบาล (เมือง) ในรัชกาลที่ ๒ ท่านบิดาของหม่อมมวม ทองใหญ่ คือ หลวงประจักษ์ศิลปาคม (เปี้ยน) เป็นบุตรของ หลวงปราบประชาชน (แมลงทับ) ซึ่งเป็นหลานของพระยามณเฑียรบาล (เมือง) หลวงประจักษ์ศิลปาคมได้สมรสกับท่านหนูเด่น บุตรีขุนทิพภักดี (จัน) และเกิดบุตร คือ หม่อมมวม ทองใหญ่ เมื่ออยู่ในวัยเด็กก็เป็นทารกของบิดามารดามาก ครั้นเมื่อมีอายุโตขึ้นบิดามารดาจึงถวายเป็นหม่อมห้ามในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ในขณะนั้นเป็นสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมเป็นเจ้านายพระองค์หนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอย่างมาก เมื่อใดที่เสด็จในกรมเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท หม่อมมวม ทองใหญ่ ก็ได้ตามเสด็จเข้าเฝ้าด้วย และก็เป็นททรงโปรดปราน ต่อมา เมื่อได้ทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายในขึ้น จึงได้ทรงพระกรุณา

พระราชทานแก่ม่อมนม ทองใหญ่ คือ พระราชทานเครื่องราช-
อิสริยาภรณ์ตติยจุลจอมเกล้า เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๔๓๘ และต่อมา
ได้โปรดเกล้าพระราชทานเลื่อนชั้นเป็นตติยจุลจอมเกล้า เมื่อวันที่ ๑๖
พฤศจิกายน ๒๔๔๒ และเชมครุฑ นอกจากนี้ยังได้พระราชทาน
พระมหากรุณาเสด็จพระราชดำเนินประพาศทรงพระตำราญพระราช
อิสริยาภรณ์ม่อมนม ณ ส่วนตำบลบางจากบนถึงสามครั้ง ซึ่งนับ
ว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันเกลาต่นกระหม่อมแก่ม่อมนม และ
บรรดาญาติพี่น้องเป็นอันมาก

ในปี ร.ศ. ๑๓๐ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์
ศิลปาคม ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ไปเป็นข้าหลวง
ต่างพระองค์สำเร็จราชการในมณฑลอุดร ม่อมนม ทองใหญ่ ก็ได้
ตามเสด็จ และได้ช่วยกิจการงานตามเสด็จแก่ม่อมนม ทองใหญ่
เป็นผู้ทบทวนไปด้วยศีลธรรม มีหน้าใจโอบอ้อมอารีต่อไพร่ ชิดา
ของเสด็จในกรมทุกองค์ แม้ว่าจะจะเป็นไพร่ชิดาของหม่อมอื่น ๆ ก็ตาม
ด้วยความเป็นผู้มีหน้าใจเผื่อแผ่เช่นนี้ จึงเป็นที่รักใคร่ของไพร่ชิดาของ
เสด็จในกรมไม่เสื่อมคลาย ประจักษ์พยานอันจะเห็นได้จากสาย
พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงลงพระ
ปรมาภิไธยพระราชทานไว้ในพระบรมฉายาลักษณ์ว่า “รูปถ่าย
ประจำรัชตโกสินทรศก ๑๒๗ ให้หม่อมนมในกรมหลวงประจักษ์
ทายิกา จุฬาลงกรณ์ พร.” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่มีหน้าใจดีไม่ม
รังเกียจเคยคิดนินทาใด ๆ หน้าใจเต็มเปี่ยมไปด้วยบุญกุศล

หม่อมมวม ทองใหญ่ มีโอรสและธิดา ๘ องค์ ด้วยกัน คือ

๑. ม.จ. หญิงพันธุ์สิงห์ ทรงเสกสมรสกับหม่อมเจ้าทองเชอธรรมชาติ ทองแถม (ชั้นชัพตักษย์)
๒. ม.จ. หญิงนารณพคุณ ทรงเสกสมรสกับหม่อมเจ้าพันธุ์คำนพคุณ ทองแถม (ชั้นชัพตักษย์)
๓. ม.จ. ไส้ตทอง ทองใหญ่
๔. ม.จ. หญิงลำทองแร่ ทองใหญ่
๕. ม.จ. หญิงแพร์ทองทราย ทองใหญ่ (ชั้นชัพตักษย์)
๖. ม.จ. หญิงสัดักทองนูน คเนจร ทรงเสกสมรสกับ ร.อ. หลวงคัคณจรเสนีย์
๗. ม.จ. ทองทุตถวราย ทองใหญ่
๘. ม.จ. ทองประทาศรี ทองใหญ่
๙. ม.จ. ทองคำเปลว ทองใหญ่

ตลอดชนมายุของหม่อมมวม ทองใหญ่ ได้ประกอบแต่การบุญกุศล และไม่ค้อยจะเจ็บไข้มากมายแต่ประการใด มีอายุยืนมาได้ถึง ๘๕ ปี ก็ยังแข็งแรงเป็นปกติ จนกระทั่งเมื่อวันท ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๒ เวลา ๐๒.๒๘ น. ก็ได้ถึงแก่กรรมโดยสงบ.

(รับวันที่ ๑๒ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๒๔๑๐)

ที่ ๑๐
๒๒๔

ห้องเวรชาวัง

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔๑๐

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา
ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยได้รับลายพระราชหัตถเลขา ร. ท
๖๓
๑๑๐ ลงวันที่ ๒๓ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔๑๐ ว่าด้วยราชการ
เมืองพวนนันท ได้ทราบเกล้า ๆ ทุกประการแล้ว ซึ่งจะโปรดเกล้า ๆ
ให้ข้าพระพุทธเจ้าขึ้นไปเป็นข้าหลวงเมืองลาวฝ่ายเหนือ ข้าพระ-
พุทธเจ้ามีความยินดีที่จะสนองพระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง แต่การที่
จะขึ้นไปครั้งนี้ไม่เหมือนครั้งก่อน ที่จะไปเร็วตามกระแสพระราชดำริ
นั้นเป็นการขัดข้องอยู่หลายประการ เพราะครั้งก่อนเมื่อจะขึ้นไปได้มี
กำหนดกลับ ครองเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ที่จะขึ้นไปนั้นหาบีบได้กลับเป็น
อย่างรวดเร็ว ความประสงค์ของข้าพระพุทธเจ้าถ้าได้ขึ้นไปแล้วจะกลับ
ด้วยทางรถไฟให้ได้ เว้นไว้แต่จะต้องห้ามหีบศพลงมาจากฝาแฝดก่อนที่
หนองคายเขากระดูกลงมา นั้นแลจึงจะเป็นการได้กลับก่อนรถไฟ
ส่น้ำ(๑) ที่จะไปด้วยกันได้พร้อมใจกันลงเหนือเห็นอย่างนหมดแล้ว ถ้าจะ
โปรดเกล้า ๆ ให้ไปเร็วเพียงนี้หนึ่งสองบิกไม่มประโยชน์แก่ราชการ
อันใด เพราะการที่จะไปขึ้นเป็นเหตุที่จะต้องขอรับพระราชทานเวลา
ให้ไปได้โดยสะดวก ดังแต่ตัวข้าพระพุทธเจ้าลงไปจนตลอดส่น้ำและ

(๑) Staff คณะที่ทำงานร่วมกัน

ไฟว์พด การที่กำหนดอย่างช้าเวลาที่จะออกจากกรุงเทพ ฯ ในปลาย
 เดือนกรกฎาคม ๓๑ ต้นเดือนสิงหาคม จึงจะกราบบังคมทูลจาก
 กรุงเทพ ฯ ได้ ถ้าจะไปในเวลาไฟว์พดก็คงจะบอบช้ำด้วยไข้เจ็บ
 เป็นอันมาก ด้วยไข้เจ็บข้างบนนมในฤดูแรกฝนลง ๓๑ ปลายฝนเมื่อ
 เวลาจะหยุด เพราะฉะนั้นจึงต้องไปในเวลาฝนลงมากแล้วจึงจะดี และ
 การครั้งนี้ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าได้สนทนากับกรมหลวงเทเวศร์วงศ์ เข้า
 ใจว่าเป็นการสำคัญกว่าแต่ก่อน เพราะต้องมีความรับผิดชอบในตัว
 มาก สัตย์สัญญาความคิดของข้าพระพุทธเจ้าเพียงไรได้นั่งของพระเดช
 พระคุณมาตั้งแต่อายุข้าพระพุทธเจ้าได้ ๓๐ ปี ๓๑ ปี มาจนบัดนี้ทรง
 ทราบไต่ถามของชุดพระบาทอยู่แล้ว ชนไปครั้งนี้จะนั่งของพระ-
 เดชพระคุณให้เต็มสัตย์สัญญาและความคิดชีวิตร่างกายก็ไม่เสียตายอัน
 หนึ่งอันใดเลย แต่ขอรับพระราชทานความคั่งของใจซึ่งเป็นรากเง้าของ
 การที่จะให้สำเร็จไปได้ อย่าให้ผู้อื่นผู้ใดมาอันตเพี้ย^(๑) ในการที่ข้า
 พระพุทธเจ้าจะนั่งของพระเดชพระคุณในครั้งน เมื่อราชการที่ข้าพระ-
 พุทธเจ้าแบ่งหน้าทไปครั้งนเสียลงด้วยประการหนึ่งประการใด ก็สุด
 แล้วแต่พระราชอาญามริบราชบาทประหารชีวิตเป็นที่สุด ถ้าได้ราช-
 การขอรับพระราชทานพอเต็มอดตัวเท่านั้น ไม่ได้มักใหญ่ใฝ่สูงอันใด
 แต่ในเวลาอันกรมหลวงเทเวศร์วงศ์ ฯ ก็ไม่ได้อยู่ในกรุงเทพ ฯ ยังไม่ได้
 ปรึกษาหารือกันตามกระแสพระราชดำริ เมื่อได้พบกรมหลวงเทเวศร์-
 วงศ์ ฯ ได้ปรึกษาหารือกันตกลงแล้ว จึงจะกราบบังคมทูลพระกรุณา
 ทราบไต่ถามของชุดพระบาทครั้งหลัง

(๑) interfere ขัดขวาง

อนึ่ง เงินที่จะใช้สอยในราชการจะต้องมีไปบ้าง เพราะเมือง
 หนองคายไม่มีภาษอากรสิ่งใดเหมือนเมืองนครราชสีมา มีแต่เงินด้วย
 ยี่สิบตะ ๒๕ ชั่งเศษ และสารพัดจะกันดารต่าง ๆ จนกระทั่งนามัน
 บิดโคตรเดียมก็ไม่มี เพราะฉะนั้นจึงต้องมีเงินสำหรับจ่ายราชการบ้าง
 แต่คิดค้อย่างหยาบ ๆ ไม่เกินยี่สิบ ๓๐๐ ซึ่งจึงจะให้ราษฎรมีความสุข
 คือไม่ต้องกะเกณฑ์เบียดเบียน เมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้พบกับกรมหลวง
 เทเวรังฯ เมื่อใดจะได้ชี้แจงปรึกษากันให้ตกลง

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ประจักษ์ศิลปาคม

x x x

(รับวันที่ ๑๒ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๒๓๐)

ที่ ๑๐
 ๒๓๐

ห้องเวรชาวัง

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๐

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา
 ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท กำหนดที่ข้าพระพุทธเจ้าจะได้กราบ
 ถวายบังคมลาไปรักษาราชการหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือวันที่ ๓๓ สิงหาคม
 รศ ๑๑๐ ขอรับพระราชทานให้มหาดไทยมีที่องครา
 ไปถึงหัวเมืองรายทางให้ซ่อมแซมที่พักตามระยะทาง อนึ่ง เมื่อข้า
 พระพุทธเจ้าขึ้นไปราชการที่พครังก่อนและกลับลงมา ข้าพระพุทธเจ้า
 ได้ตั้งกรมการไว้ว่าที่พักเหล่านั้นขอให้กรมการอยู่ๆซ่อมแซมให้คนไป
 มาอาศัยเขากรบเขอรบคะแล้ว แต่การจะเป็นไปได้ฤาไม่เป็นไปได้นั้น

เหตุอันฉิบหายที่ข้าพระพุทธเจ้าจะทราบเกล้า ๆ ได้ ก็กับข้าพระพุทธเจ้า
อยากจะขอรับพระราชทานให้จมนเส้นนเวศร์รักษทกะไว้ว่าเป็นผู้ช่วย
ข้าหลวงให้ล่องหน้าชนไปก่อนจะได้ไปจดทพก

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

(ลงพระนาม) ประจักษ์

x x x

(สำเนา) ร, ที่ ๑๓๖ ว ๕ เกาะสี่ซัง

ประพาส ที่ ๑๒๐ วันที่ ๑๒ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

ถึง กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ด้วยมหนังสือที่ ๒๒๔ ตอบ ร.

ที่ ๑๑๐ เรื่องจะขึ้นไปราชการเมืองหนองคาย ที่ ๒๓๐ ขอให้ตั้งกรม
มหาดไทยจดทพกตามระยะทางนั้นได้ทราบแล้ว

การที่ข้าหลวงไปทอดเคียวถึง ๕ ปี เห็นว่าสู้ ๒ ปี ๓ ปีให้กลับมากที่
หนึ่งไม่ได้ เพราะห่างเหินงุ่มง่ามไป ควรคิดให้มีเวลากลับมาเรียน
ไปลิขในราชการเป็นคราว ๆ ได้ดีกว่า สำคัญที่ต้องวางการให้ลง
แบบลงทางเสียแล้วก็พอหาเวลาว่างได้ ซึ่งขอให้ตั้งกรมมหาดไทยให้
จดทพกนั้นได้ตั้งแล้ว

(พระราชหัตถเลขา) ลยามินทร์

(สำเนา) ร. ที่ $\frac{๑๓๗}{๑๑๐}$ บ.ท. ๑๕ เกาะสีซัง

ประกาศ ที่ $\frac{๑๒๑}{๑๑๐}$ วันที่ ๑๒ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐

ถึงเจ้าพระยารัตนบดินทร ด้วยทรงนคตจะให้กรมหมื่นประจักษ์
 ศักดิ์ปกาม ขนไปราชการเมืองหนองคาย กำหนดจะได้ออกจาก
 กรุงเทพฯ ในวันที่ ๑๓ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๓๐ แต่ทพกน
 กรมหมื่นประจักษ์ศักดิ์ปกามแจ้งว่า เมื่อกลับลงมาคราวก่อน ได้สั่งให้
 กรมการอยู่ซ่อมแซม แต่บัดนี้จะเป็นอย่างไรไม่ทราบ ให้ท่านมัตรา
 ถึงผู้ว่าราชการเมืองรายทางให้จัดทพกให้กรมหมื่นประจักษ์ศักดิ์ปกาม
 ไปตามระยะทาง

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์

x x x

(รับวันที่ ๒๖ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐)

ที่ $\frac{๒๖๖}{๑๐}$

ห้องเวรชาวง

วันที่ ๒๔ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ๆ

งบประมาณที่จะไปจัดการเมืองลาวพวน ข่าพระพุทชเจ้าได้นำ
 ขนหาญาพระเจ้าห้องยาเชอ กรมหลวงเทอดวงศ์โรประการ ตาม
 กระแสพระบรมราชโองการแล้ว กรมหลวงเทอดวงศ์ฯ ทรงเห็นชอบ

ด้วยแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ส่งมาขอพระราชทานทอดเกล้า ๆ ถวาย
 แด่เงินเดือนที่จะโปรดเกล้า ๆ พระราชทานแก่ข้าพระพุทธเจ้านั้นยังหา
 ได้ส่งมาไม่ จะโปรดเกล้า ๆ พระราชทานเพียงเท่าใด แล้วแต่จะ
 โปรดเกล้า ๆ

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า ประจักษ์ศิลปาคม

ประมาณจะต้องเบิก ในข้าหลวงจัดการเมืองลาวพวน

จำนวนปรัตนโกสินทรศก ๑๑๐ เป็นรายเดือน

รายเดือน	เงินเดือน			เงิน ช. เบยเลขง			ค่าใช้จ่าย เบ็ดเสร็จ			ขอมใช้ให้			รวม			หมายเหตุ
	ช	บ	อ	ช	บ	อ	ช	บ	อ	ช	บ	อ	ช	บ	อ	
เดือนเมษายน	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ไม่ได้เบิก
.. พฤษภาคม	๓๘	๓๕	-	๔	๗	-	-	-	-	-	-	-	๔๒	๔๒	-	
.. มิถุนายน	๓๘	๓๕	-	๔	๑๓	๔๐	-	-	-	-	-	-	๔๒	๔๘	๔๐	
.. กรกฎาคม	๓๘	๓๕	-	๔	๗	-	-	-	-	-	-	-	๔๒	๔๒	-	
.. สิงหาคม	๓๘	๓๕	-	๔	๑๓	๔๐	-	-	-	-	-	-	๔๒	๔๘	๔๐	
.. กันยายน	๓๘	๓๕	-	๔	๑๓	๔๐	-	-	-	-	-	-	๔๒	๔๘	๔๐	
.. ตุลาคม	๓๘	๓๕	-	๔	๗	-	-	-	-	-	-	-	๔๒	๔๒	-	
.. พฤศจิกายน	๓๘	๓๕	-	๔	๑๓	๔๐	-	-	-	-	-	-	๔๒	๔๘	๔๐	
.. ธันวาคม	๓๘	๓๕	-	๔	๗	-	-	-	-	-	-	-	๔๒	๔๒	-	
.. มกราคม	๓๘	๓๕	-	๔	๑๓	๔๐	-	-	-	-	-	-	๔๒	๔๘	๔๐	
.. กุมภาพันธ์	๓๘	๓๕	-	๔	๑๓	๔๐	-	-	-	-	-	-	๔๒	๔๘	๔๐	
.. มีนาคม	๓๘	๓๕	-	๓	๗๓	๔๘	-	-	-	-	-	-	๔๒	๒๘	๔๘	
.. เมษายน ๑๑๑๑	๓๘	๓๕	-	๔	๑๓	๔๐	๑๐.๕	๓๔	๘	-	-	-	๒๑๘	๒	๔๘	
รวม	๔๖๐	๒๐	-	๔๖	๓๗	๘	๑๐.๕	๓๔	๘	-	-	-	๖๘๖	๑๑	๑๖	

* ช. บ. อ. คือ ชั่ง บาท อัฐ

	จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
	ชั่ง	บาท	อัฐ	ชั่ง	บาท	อัฐ	
ข้าหลวงจัดการเมืองพวน เงินเดือน							
พระเจ้าน้อยยาเซอ กรมหมื่นประจักษ์- ศีลปาคม ๓ องค์							
ข้าหลวงที่ ๒							
นายพันเอก หม่อมเจ้าจันทนา ๓ องค์	๔	-	-				
เสมียนเอก ๓ คน	-	๓๐	-				
เสมียนโท คนละ ๑๒ บาท ๒ คน	-	๒๔	-				
ขุนหมื่น คนละ ๘ บาท ๘ คน	-	๖๔	-				
ข้าหลวงที่ ๓							
หลวงวชิตรสังฆาทร ๓ คน	๓	-	-				
เสมียนเอก ๓ คน	-	๓๐	-				
เสมียนโท ๓ คน	-	๑๒	-				
ขุนหมื่น คนละ ๘ บาท ๖ คน	-	๔๘	-				
ข้าหลวงผู้ช่วย							
นายพันตรี จมนั่นนเวศร์รักษ ๓ คน	๓	๔๐	-				
เสมียนโท คนละ ๑๒ บาท ๒ คน	-	๒๔	-				
ขุนหมื่น คนละ ๘ บาท ๔ คน	-	๓๒	-				
ตระลาการผู้ช่วย							
นายร้อยเอก จำดวงไฟประทบวงซ้าย ๓ คน	๓	๒๐	-				
รวมหนาน ๓๐ คน เงิน	-	-	-	๓๓	๔	-	

	จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
	ชั่ง	บาท	อัฐ	ชั่ง	บาท	อัฐ	
กรมวังนอกผู้ช่วย							
นายกจการ	๓ คน	—	๔๐	—			
ขุนหมื่น คนละ ๘ บาท	๒ คน	—	๑๖	—			
นายทหารกรมทหารบกผู้ช่วย							
นายร้อยเอก หม่อมราชวงศ์ศักดิ์							
เงินตำแหน่ง ๔๘ บาท	} ๓ คน	—	๗๒	—			
เงินตามอัตราทหาร ๒๔ บาท							
นายร้อยเอก นายแพทย์ขุนลัทธิตพรหมมา							
เงินตำแหน่ง ๔๘ บาท	} ๓ คน	—	๗๒	—			
เงินตามอัตราทหาร ๒๔ บาท							
เสมียนกองกลางสำหรับจ่ายต่าง ๆ							
เสมียนเอก คนละ ๓๐ บาท	๖ คน	๒	๒๐	—			
เสมียนโท คนละ ๓๒ บาท	๓๕ คน	๒	๒๐	—			
หม่อมราชวงศ์เชอ ถ้าม	๓ คน	๑	—	—			
ผู้คุม ๒ คนละ ๒๐ บาท	๒ คน	—	๔๐	—			
ผู้คุม ๓ คนละ ๑๒ บาท	๒ คน	—	๒๔	—			
กรมวัง							
นายเวร	๓ คน	—	๒๔	—			
ตำรวจวัง คนละ ๘ บาท	๔ คน	—	๓๒	—			
รวมทหน้า ๓๖ คน	เงิน	—	—	—	๑	๔๐	—
รวม ๖๖ คน	เดือนละ	—	—	—	๒๒	๔๔	—
รวมเงินเดือนบั้ง ๑๒ เดือน	เงิน	—	—	—	๒๗๐	๕๘	—

	จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
	ชั่ง	บาท	อัฐ	ชั่ง	บาท	อัฐ	
เงินเบี้ยเลี้ยง							
นายร้อยเอก หม่อมราชวงศ์ดัดทิพย์	เดือน ๓			-	๓๑	๕๐	
นายร้อยเอก แพทย์ชนิดทิพย์พรหมมา	เดือน ๓			-	๓๓	๕๐	
กรมโหร							
ขุนโคงการ	เดือน ๓			-	๗	๓๒	
กรมวัง							
นายเวร	๓ คน	เดือน ๓		-	๗	๓๒	
ตำรวจวัง	๕ คน	เดือน ๓		-	๗	๓๒	
กรมตำรวจ							
กรมตำรวจนอกซ้าย	๕ คน	เดือน ๓		-	๓๐	-	
กรมตำรวจนอกขวา	๕ คน	เดือน ๓		-	๓๐	-	
กรมช่าง							
ตำรวจกำกับกม	๒ คน	เดือน ๓		-	๓๕	-	
ทนายช่าง	๓ คน	เดือน ๓		-	๗	๓๒	
รวม	๓๘ คน	เดือนละ	เงิน	-	-	-	๓ ๕๗ ๑๖
รวม	๓๒	เดือนบั้ง	เงิน	-	-	-	๓๗ ๑๗ -

	จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
	ช	บ	อ	ช	บ	อ	
เงินใช้สอยเบ็ดเสร็จ							
กระดาษใหญ่อย่างดี ๓๒ ริมๆ ละ ๘ บาท เงิน	๑	๓๖	-				
กระดาษเล็ก ๕ ริมๆ ละ ๒ บาท ๓๒ อัฐ	-	๓๒	๓๒				
ซองใหญ่ ๖๐๐๐ ซอง ร้อยละ ๒ บาท	๑	๒๐	-				
ซองเล็ก ๒๕๐๐ ซอง ร้อยละ ๑ บาท ๓๒ อัฐ	-	๒๕	-				
สมุดบัญชีอย่างกลาง ๑๐ เล่มๆ ละ ๕ บาท	-	๕๐	-				
สมุดบัญชีอย่างเล็ก & เล่มๆ ละ ๑ บาท ๓๒ อัฐ	-	๗	๓๒				
หมึกกอบ ๓๒ ขวดๆ ละ ๑ บาท	-	๓๒	-				
หมึกดำ ๓๒ ขวดๆ ละ ๑ บาท	-	๓๒	-				
ปากกาปากเบียว ๓ หีบๆ ละ ๑ บาท ๓๒ อัฐ	-	๔	๓๒				
ปากกาปากตรง ๒ หีบๆ ละ ๑ บาท	-	๒	-				
ค้ำปากกา ๒๕ อันๆ ละ ๕ อัฐ	-	๑	๓๒				
สมุดกอบ ๖ เล่มๆ ละ ๕ บาท	-	๓๐	-				
ทอศกอบ ๑ อัน	-	๕๐	-				
หมดเย็บหนังสือ ๒ หีบๆ ละ ๑ บาท	-	๒	-				
ครึ่ง ๒ หีบๆ ละ ๕ บาท	-	๓๐	-				
เครื่องภิมสุโข ๑ เครื่อง	-	๕๐	-				

	จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
	ช	บ	อ	ช	บ	อ	
แปรงทํานํ้าออกกอบี ๒ อัน ๆ ละ ๓ บาท							
๓๒ อัฐิ เงิน	-	๓	-				
กระดาษมัน ๓๒ แผ่น ,,	-	๔	-				
สมุดคัดหนังสือ ๖ เล่ม ,,	-	๒๔	-				
ดินสอฝรั่งมียางลบ ๔๘ แท่ง ๆ ละ ๓๖ อัฐิ ,,	-	๑๒	-				
ดินสอฝรั่งไม่มียางลบ ๔๘ แท่ง ๆ ละ ๕ อัฐิ ,,	-	๓	-				
กระดาษชบอย่างดี ๒๘ แผ่น ,,	-	๖	-				
ยางลบ ๓๒ แท่ง ๆ ละ ๓๖ อัฐิ ,,	-	๓	-				
เชือกผูกหนังสือ ๓ กลุ่ม ,,	-	๓	-				
รวมหนาน เงิน				๖	๓๒	-	

		จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
		ช	บ	อ	ช	บ	อ	
เงินใช้สอยเบ็ดเสร็จ								
สมุดคำ ๓๐๐ เล่ม ๆ ละ ๒๕ อัฐ	เงิน	-	๓๗	๓๒				
สมุดคำ ๕๐๐ เล่ม ๆ ละ ๘ อัฐ	"	-	๕๐	-				
ดินสอเหลือง ๒๐๐ แท่ง ร้อยละ ๓ บาท ๒๒ อัฐ	"	-	๓	-				
น้ำมันโคโรเลียม นายหนงเดือนละ ๓ บับ ๓๕ บับเส้าตรงเดือนละ ๓ บับ ๓๖ บับ ๆ ละ ๕ บาท บับ ๓	"	๘	๕๘	-				
ค่าเครื่องมือทำไม้ต่าง ๆ	"	๕	-	-				
ค่าเครื่องยาไทย เครื่องยาฝรั่ง	"	๕	-	-				
รวมเงิน		-	-	-	๒๐	๕๘	๓๒	
เงินใช้สอยเบ็ดเสร็จค่าเดินทาง								
เกวียน ๗๐ หลัง ๆ ละ ๓๐ บาท	เงิน	๘	๖๐	-				
ค่าโคต่าง ๕๐๐ โค ๆ ละ ๒ บาท ๓๒ อัฐ	"	๓๒	๕๐	-				
ค่าจ้างคนหาบส่งของ ๓๐ คน ๆ หนึ่ง วันละ ๓ บาท ๗ วัน	"	๒	๕๐	-				

	จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
	ช	บ	อ	ช	บ	อ	
เงินเผอขาด เผอเหลือ ประมาณ เงิน	๓๒๐	-	-				
รวมค่าจ้างเดินทาง เงิน	-	-	-	๓๔๓	๗๐	-	
รวมประมาณค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เงิน	-	-	-	๓๗๓	-	๓๒	
รวมทงสนข่าหลวงใหม่							
เงินเดือน เงิน	๒๗๐	๔๗	-				
เงินเบยเตยง ,,	๓๘	๓๘	-				
ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด ,,	๓๗๓	-	๓๒				
รวมเงิน	-	-	-	๕๖๐	๖๗	๓๒	

	จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
	ช	บ	อ	ช	บ	อ	
เงินเดือน							
ข้าหลวงเมืองภูทกลสว่างเมืองวังคำ							
หลวงมดโยชานุโยก ข้าหลวงที่ ๑	๓	๕๐	—				
หลวงพทกษยัทธภณัท ข้าหลวงที่ ๒	—	๓๓	—				
ข้าหลวงเมืองเซียงขวาง							
พระนเวศ์วัดทช	๑	—	—				
นายจาทรมหาดเล็ก	—	๓๐	—				
เสมียน	—	๒๐	—				
ข้าหลวงเมืองคำเกิดเมืองคำมวน							
พระยอดเมืองขวาง							
ปลัดเมืองนครสวรรค์	๑	๕๐	—				
ขุนหมื่น คนละ ๒๐ บาท	—	๕๐	—				
เสมียนแลคนใช้ คนละ ๘ บาท	๓	๒๔	—				
ทหาร คนละ ๖ บาท	๓	๖๐	—				
ข้าหลวงลาวฝ่ายเหนือ							
พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิ							
ปลัดเมืองนครราชสีมา	๑	—	—				
ขุนหมื่น คนละ ๓๒ บาท	—	๕๘	—				
เสมียนคนใช้ คนละ ๘ บาท	—	๖๔	—				
รวม ๘๓ คน เดือนละ				๓๕	๗๓	—	
รวม ๓๒ เดือนบหนง				๑๑๐	๕๒	—	

	จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
	ช	บ	อ	ช	บ	อ	
<p>เงินเบี่ยง</p> <p>ข้าหลวงเมืองภูคดเมืองวังคำ</p> <p>ขุนหมื่นนายเรือไปราชการ กับหลวงมด- โยชาน โยท หลวงพิทักษ์ยุทธภัณฑ์ ๒๐ คน คนหนึ่งคนละ ๕ อัฐ เดือน ๓ เงิน</p> <p>ข้าหลวงเมืองเชียงขวาง</p> <p>ขุนหมื่นคนใช้ไปราชการกับพระนิเวศวิสุทธิ ๓๓ คน คนหนึ่งคนละ ๕ อัฐ เดือน ๓ เงิน</p> <p>ข้าหลวงเมืองลาวฝ่ายเหนือ</p> <p>ไพร่ไปราชการกับพระยาสุริยเดช- วิเศษฤทธิ ปัตตเมืองนครราชสีมา ๓๐๐ คน คนหนึ่งคนละ ๓ อัฐ เดือน ๓ เงิน</p> <p>รวม ๓๓๓ คน เดือนละ เงิน</p> <p>รวม ๓๒ เดือนหนึ่ง ๓๖๕ วัน เงิน</p>	-	๓๗	๓๒				
	-	๒๐	๕๐				
	๑	๖๐	๕๐				
	-	-	-	๒	๓๗	๕๗	
	-	-	-	๓๐	๓๗	๕	

	จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
	ท	บ	อ	ท	บ	อ	
เงินใช้สอยเบ็ดเสร็จ							
เครื่องยาไทย - ฝรั่งสำหรับรักษา โรคต่างๆ เงิน	-	๒๒	๒				
หมึก ดินสอ ปากกา สมุด กระดาษ สำหรับเขียนหนังสือราชการ เงิน	-	๑	๒๘				
รวม	-	-	-	-	๒๘	๓๐	
รวม ๓๒ เดือนบหนึ่ง เงิน	-	-	-	๔	๓๓	๔๐	
รวมทั้งสิ้นข้าหลวงเก่า							
เงินเดือน	๑๘๐	๕๒	-				
เบยเตียง	๓๐	๑๘	๘				
ค่าใช้จ่ายเบ็ดเสร็จ	๔	๓๓	๔๐				
รวม	-	-	-	๒๒๕	๒๓	๔๘	

		จำนวนเงิน			รวมเงิน			จดหมายเหตุ
		ช	บ	อ	ช	บ	อ	
รวมทั้งสิ้น								
เงินเดือน	เงิน	๔๖๐	๒๐	-				
เงินเบี่ยง	,,	๔๘	๓๗	๘				
เงินใช้สอยเบ็ดเตล็ด	,,	๓๗๕	๓๔	๘				
	รวม	-	-	-	๖๘๖	๓๓	๓๖	

(สำเนา) ร. ที่ $\frac{๒๑๒}{๑๑๐}$ ต.ป. ๘๒ เกาะสีซัง

ประกาศ ร. ที่ $\frac{๑๕๖}{๑๑๐}$ วันที่ ๒๖ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

ตั้งกรมหลวงเทเวศร์วงศ์วโรประการ ด้วยกรมหมื่นประจักษ์
คีตปาคม มีหนังสือส่งงบประมาณข้าหลวงเมืองดาวพวนมา ฉันท
ตรวจดูในงบประมาณ มีความสงสัยว่าข้าหลวงใหม่ข้าหลวงเก่าจะ
แยกกันเช่นนบนพรนครฤาจะรวมกันเป็นกองหนึ่ง ถ้ารวมกันพระยา
สุริยเดชจะเป็นข้าหลวงที่อะไรฤาจะไปได้แห่งใด ในรายงานที่ประชุม
ก็หาได้มีคำปรึกษาการละเอียดลงไปจนชนนไม่ กรมประจักษ์อ้างว่า
ได้ให้เขอดเห็นชอบด้วยแล้วนั้น ความเข้าใจกันประการโดยยังไม่ทราบ
เพราะการทศกตลงนจะเป็นแบบข้าหลวงเมืองอื่นต่อไป ขอให้เขอชแจง
ให้เข้าใจแล้วจะได้ส่งอนุญาตไป.

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์

× × ×

(รับวันที่ ๓๐ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐)

ที่ ๘๑/๔๕๓๒

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๒๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ๆ

เมื่อก่อนวานนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานพระราชหัตถ

เลขา ป.ร. ที่ $\frac{๑๕๖}{๑๑๐}$ ลงวันที่ ๒๖ มีพระกระแสให้ข้าพระพุทธเจ้ากราบ

บึงคณฑลขแจงเรื่องงบประมาณการเงินใช้ในข้าหลวงเมืองลาวพวน
นน พระเดชพระคุณเป็นต้นเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่า ข้าหลวงเก่าใหม่ในแขวง
นี้จะต้องรวมกัน แต่ทักได้ในงบประมาณเงินนั้น เพื่อจะให้ทราบ
ชัดว่าเป็นเงินที่ใดในงบประมาณนั้นแล้วเท่าไร แลที่จะต้องเติมใหม่อีก
เท่าไร รวมทั้งเก่าใหม่จึงเป็นเงินใช้แขวงนเท่านั้น พระยาสุริยเดชนัน
กรมประจักษ์คิดจะให้ลงมาตั้งรบบาดหลวงย่นครพนม ฤๅสักถนนคร
ก็เป็นการดีมาก และเงินเดือนกรมประจักษ์นั้นเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าควร
จะได้อย่างสูงมาก ๆ เพราะไปลำบากกว่ากรุงเทพ ฯ ยิ่งนัก.

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงเทเวศร์วชิโรประการ ขอเดชะ.

x x x

(สำเนา) ร. ท. $\frac{๒๒๕}{๑๐๐}$ ม. ท. ๓๕ เกาะสี่ซัง

ประพาส ร. ท. $\frac{๒๑๓}{๑๐๐}$ วันที่ ๓๐ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

ถึงเจ้าพระยารัตนบดินทร ด้วยการที่จะให้กรมหมื่นประจักษ์
คิดปากม ไปเป็นข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวพวนครน จำเป็นต้องใช้
เงินเดือนเบยเพียงค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จมากจนอกตามสมควร บดิน
กรมหมื่นประจักษ์คิดปากมทำงบประมาณจำนวนปี ๑๑๐ รวมทั้งราย
ข้าหลวงใหม่แลข้าหลวงรายเก่าซึ่งกะไว้แล้วแต่เดิมนั้น ได้ตรวจดูแล้ว
ว่าจะต้องใช้เงินเพิ่มจนอก ๕๖๐ ซัง ๖๗ บาท ๓๒ อัฐ ส่วนข้าหลวง
เก่าซึ่งตั้งงบประมาณไว้แล้ว เป็นเงิน ๒๒๕ ซัง ๒๓ บาท ๕๘ อัฐ รวม

ด้วยกัน เป็นเงิน ๖๘๖ ซึ่ง ๓๓ บาท ๑๖ อัฐ แดงเงินเดือนกรมหมื่น
ประจักษ์ศิลปาคมเองเขายังไม่ได้ตงมาในงบประมาณที่เขอตงมานั้น
เห็นสมควรจะให้บัตะ ๒๕๐ ซึ่ง เพราะฉะนั้นรวมเป็นเงินที่เพิ่มเติม
๗๐๐ ซึ่ง ๖๗ บาท ๓๒ อัฐ รวมกับเงินเดิมด้วยทั้งสิ้นเป็น ๗๒๖ ซึ่ง
๓๓ บาท ๑๖ อัฐ ให้กรมมหาดไทยตงเบิกตามทศกถงนเถด.

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์

(สำเนา) ร. ท $\frac{๒๓๐}{๑๐๐}$ ก.ป. ๓๓ เกาะสี่ซัง

ประกาศ ร. ท $\frac{๒๒๔}{๑๐๐}$ วันที่ ๓๐ มิถุนายนรัตนโกสินทรศก ๑๑๐
ถึงเจ้าพนักงานกรมพระคลังมหาสมบัติ ด้วยการทกรมหมื่น
ประจักษ์ศิลปาคมจะไปเป็นข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวพวนครงน ต้อง
ใช้เงินเดือนเบยเตยงค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ดเพิ่มชนอกโดยธรรมเนียม บคิน
กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ท่างบประมาณจำนวนปี ๓๓๐ รวม
เงินเดือนเบยเตยงค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ด ทงข้าหลวงรายใหม่แต่ข้าหลวง
รายเก่า ซึ่งได้ตงงบประมาณไว้แต่เดิมแล้วนั้นมาได้ตรวจดูแล้ว ว่า
จะใช้เงินรวมด้วยกันทั้งสิ้นเป็นเงิน ๖๘๖ ซึ่ง ๓๓ บาท ๑๖ อัฐ คือเงินราย
ข้าหลวงเก่า ๒๒๕ ซึ่ง ๒๓ บาท ๕๘ อัฐ เงินรายข้าหลวงใหม่ ๔๖๐ ซึ่ง
๖๗ บาท ๓๒ อัฐ แดงเงินเดือนกรมหมื่นประจักษ์เอง เขายังไม่ได้
ตงมาในงบประมาณที่เขอตงมานั้น เห็นสมควรให้บัตะ ๒๕๐ ซึ่ง
เพราะฉะนั้นรวมเงินที่เพิ่มเติมเป็น ๗๐๐ ซึ่ง ๖๗ บาท ๓๒ อัฐ รวม
กับเก่าด้วยทั้งสิ้นเป็น ๗๒๖ ซึ่ง ๓๓ บาท ๑๖ อัฐ เพื่อกกรมมหาดไทย
ทำใบประมาณเบิกเงินตามทศกถงนเถด อนุญาตให้จ่าย.

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์

(รับวันที่ ๗ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐)

ที่ ๔๖

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วันที่ ๓ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐

ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยารัตนบดินทร์ ฯ ที่สมุหนายก ขอ
 พระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท
 ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชหัตถเลขา ร.
 ที่ $\frac{๒๑๓}{๑๑๐}$ ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๐ ว่าโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้า
 น้อยยาเชอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นข้าหลวงใหญ่เมือง
 ดาวพวนครงน พระราชทานเงินเดือนเงินเบยเพียงค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จ
 เป็นเงิน ๗๐๐ ชั่ง ๖๗ บาท ๓๒ อัฐ ส่วนข้าหลวงเก่าเงิน ๒๒๕ ชั่ง ๒๓ บาท
 ๕๘ อัฐ รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๙๒๖ ชั่ง ๓๑ บาท ๑๖ อัฐ ให้กรม
 มหาดไทยตั้งฎีกาเบิกเงินนั้น พระเดชพระคุณเป็นต้นเกล้า ฯ หากที่สุด
 มิได้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้เจ้าพนักงานกรมมหาดไทยขอใบอนุญาตจำนวน
 ข้าราชการแดงเงินเดือนเงินเบยเพียงค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จต่อเจ้าพนักงาน
 กรมวัง จะได้ตั้งฎีกาเบิกเงินถวายพระเจ้าน้อยยาเชอ กรมหมื่น
 ประจักษ์ศิลปาคม ครั้น ณ วันที่ ๑๕ สิงหาคม เจ้าพนักงานกรมวัง
 มีหนังสือส่งใบอนุญาตข้าราชการแดงจำนวนเงินรายละเอียดยังกรม
 มหาดไทย เป็นเงินเดือนเบยเพียงแต่ค่าตั้งของใช้สอยในส่วนข้าหลวง
 เก่าใหม่ปีหนึ่งเงิน ๙๒๖ ชั่ง ๓๑ บาท ๑๖ อัฐ ให้ตั้งฎีกาเบิกเงิน
 ดวงหน้าตั้งแต่เดือนกันยายนถึงเดือนมกราคม ร.ศ. ๑๑๐ เป็นเงินเดือน
 เบยเพียงข้าหลวงเก่าข้าหลวงใหม่ ๗ เดือน เงิน ๕๓๗ ชั่ง ๒๐ บาท
 ๒๕ อัฐ ค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จครบปีหนึ่งเงิน ๑๗๓ ชั่ง ๓๒ อัฐ รวม

๖๐๘ ซึ่ง ๒๐ บาท ๕๖ อัฐ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้าฯ
 ถวายสัมคตบาญชีจำนวนข้าราชการเก่า ข้าราชการใหม่ ในกอง
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ๒๘๒ นาย แลจำนวน
 เงินเดือน เงินเบยเตยง เงินค่าใช้สอย ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท
 ขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเบิกเงินพระคลัง ๖๐๘ ซึ่ง
 ๒๐ บาท ๕๖ อัฐ เป็นเงินเดือนเบยเตยงค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จถวาย
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม.

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

เจ้าพระยารัตนบดินทร

x x x

จำนวนเจ้า จำนวนข้าราชการ ตามเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ขึ้นไปจตุรราชการเมืองหนองคาย

ข้าหลวงเก่า	ในกรุง	พระ	๑	๔	๒๓๔ ปี
		หลวง	๒		
		มหาดเล็ก	๓๓		
		ขุนหมื่น	๓๒		
		ทหาร	๕๐		
	หัวเมือง	พระยา	๑	๒	
		พระ	๑		
		ขุนหมื่น	๓๖		
		ไพร่	๓๓๐		
			๓๒๖		

๒๕

เงินเดือน ๓๘๐ ings ๕๒ บาท
 เงินเบยเดยง ๓๐ ings ๑๘ บาท ๘ อัฐ
 เงินใช้สอยเบ็ดเตล็ด ๔ ings ๓๓ บาท ๕๐ อัฐ
 ๒๓๕ คน เป็นเงิน ๒๒๕ ings ๒๓ บาท ๕๘ อัฐ

รวมทงต้น	พระเจ้านองยาเซอ	๑	}	๔	}	๒๕
	หม่อมเจ้า	๑				
	หม่อมราชวงศ์	๒				
ข้าหลวงใหม่	หลวง	๑	}	๒๑	}	๒๕
	จมน	๑				
	จา	๑				
	นายเวร	๒				
	ตำรวจ	๑๔				
	หมอ	๑				
	โหร	๑				

ขุนหมื่น }
 เสมียน }
 ผู้คุม }

๕๓

รวม ๗๘ คน

๒๕

เงินเดือน ๕๓๐ ชั่ง ๔๘ บาท
 เงินเบยเตียง ๓๘ ชั่ง ๑๘ บาท
 เงินใช้สอยเบ็ดเสร็จ ๒๗ ชั่ง ๓๐ บาท ๓๒ อัฐ
 เงินยอมให้ใช้ ๓๒๐ ชั่ง
 เงินค่าเดินทาง ๒๓ ชั่ง ๗๐ บาท
 ๗๘ คน เป็นเงิน ๗๐๐ ชั่ง ๖๗ บาท ๓๒ อัฐ

ข้าหลวงเก่า ๒๑๔ คน
 ข้าหลวงใหม่ ๗๘ คน ๒๙๒ คน

เงินเดือน เงินเบยเตียง เงินใช้สอยเบ็ดเสร็จ เก่า ๒๒๕ ชั่ง
 ๒๓ บาท ๔๖ อัฐ

เงินเดือน เงินเบยเตียง เงินใช้สอยเบ็ดเสร็จ ใหม่ ๗๐๐ ชั่ง
 ๖๗ บาท ๓๒ อัฐ

รวมข้าหลวงเก่า และข้าหลวงใหม่ ๒๙๒ คน เป็นเงิน ๙๒๖
 ชั่ง ๑๑ บาท ๘ อัฐ

พระเจ้าอนงยาเซอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ๓ องค์ ๒๐ ชั่ง

ข้าหลวงที่ ๒

นายพันเอก หม่อมเจ้าวัฒนา	๓ องค์	๔ ชั่ง	} ๑๒ นาย
เส่มยนเอก	๓ คน	๓๐ บาท	
เส่มยนโท คนละ ๑๒ บาท	๒ คน	๒๔ บาท	
ขุนหมื่น คนละ ๘ บาท	๘ คน	๖๔ บาท	

รวม ๑๒ นาย เดือนละ เงิน ๕ ชั่ง ๓๘ บาท

ข้าหลวงที่ ๓

หลวงวิจิตรวาทา	๓ คน	๓ ชั่ง	} ๕ นาย
เสมียนเอก	๑ คน	๓๐ บาท	
เสมียนโท	๑ คน	๓๒ บาท	
ขุนหมื่น คนละ ๘ บาท	๖ คน	๔๘ บาท	
รวม ๕ นาย เดือนละ เงิน ๔ ชั่ง ๑๐ บาท			

ข้าหลวงผู้ช่วย

นายพันตรี จหมื่นเส็นนเวศร์รักษ์	๑ คน	๓ ชั่ง	๔๐ บาท	} ๗ นาย
เสมียนโท คนละ ๑๒ บาท	๒ คน		๒๔ บาท	
ขุนหมื่น คนละ ๘ บาท	๕ คน		๓๒ บาท	
รวม ๗ นาย เดือนละ เงิน ๒ ชั่ง ๑๖ บาท				

ตระลาการผู้ช่วย

นายร้อยเอก จำช่วงไฟประทัดวงซ้าย	๑ ชั่ง	๒๐ บาท	๓ นาย
---------------------------------	--------	--------	-------

กรมวังนอกผู้ช่วย

นายกิจการ	๑ คน	๔๐ บาท	} ๓ นาย
ขุนหมื่น คนละ ๘ บาท	๒ คน	๑๖ บาท	
รวม ๓ นาย เดือนละ เงิน ๕๖ บาท			

นายทหารกรมทหารบกผู้ช่วย

นายร้อยเอก หม่อมราชวงศ์ตฤ			} ๗๒ บาท
เงินตำแหน่ง		๔๘ บาท	
เงินตามอัตราทหาร		๒๔ บาท	

นายร้อยเอก นายแพทย์ ชุนด์ทิชพรหมา

เงินตำแหน่ง	๕๘ บาท	} ๗๒ บาท
เงินตามอัตราทหาร	๒๔ บาท	

รวม ๒ นาย เดือนละ เงิน ๑ ชั่ง ๖๔ บาท

เสมียนกองกลางสำหรับจ่ายต่าง ๆ

เสมียนเอก คนละ ๓๐ บาท	๖ คน	๒ ชั่ง ๒๐ บาท	} ๒๖ นาย
เสมียนโท คนละ ๑๒ บาท	๓๕ คน	๒ ชั่ง ๒๐ บาท	
หม่อมราชวงศ์เชอ ตำม	๑ คน	๓ ชั่ง	
ผู้คุมท ๒ คนละ ๒๐ บาท	๒ คน	๔๐ บาท	
ผู้คุมท ๓ คนละ ๑๒ บาท	๒ คน	๒๔ บาท	

รวม ๒๖ นาย เดือนละ เงิน ๖ ชั่ง ๒๔ บาท

กรมวัง

นายเวรชาดวัง	๑ คน	๒๔ บาท	} ๕ นาย
ตำรวจวัง คนละ ๘ บาท	๕ คน	๓๒ บาท	

รวม ๕ นาย เดือนละ เงิน ๕๖ บาท

เงินเบยเลี้ยง

นายทหาร

นายร้อยเอก หม่อมราชวงศ์สถิต	เดือนหนึ่ง ๓๓ บาท ๕๐ อัฐ	} ๒ คน
นายร้อยเอก แพทย์ ชุนด์ทิชพรหมา	เดือนหนึ่ง ๓๓ บาท ๕๐ อัฐ	

กรมโหร

ขุนโจกากร	เดือนหนึ่ง	๗ บาท ๓๒ อัฐ	๑ คน
-----------	------------	--------------	------

กรมวัง

นายเวร	๑ คน	เดือนหนึ่ง	๗ บาท ๓๒ อัฐ	} ๕ คน
ตำรวจวัง	๔ คน	เดือนหนึ่ง	๗ บาท ๓๒ อัฐ	

กรมตำรวจ

กรมตำรวจนอกชาย	๕ คน	เดือนหนึ่ง	๓๐ บาท	} ๘ คน
กรมตำรวจนอกขวา	๕ คน	เดือนหนึ่ง	๓๐ บาท	

กรมช่าง

ตำรวจกำกับกุบ	๒ คน	เดือน ๑	๑๕ บาท	} ๓ คน
นายช่าง	๑ คน	เดือน ๑	๗ บาท ๓๒ อัฐ	

รวม ๑๘ คน เดือนละ เงิน ๑ ชั่ง ๔๘ บาท ๑๖ อัฐ

ข้าหลวงเมืองภูคดสว่างเมืองวางคำ

หลวงมณโฆษาบุโยค	ข้าหลวงที่ ๑	๑ คน ๓ ชั่ง ๕๐ บาท	} ๒ นาย
หลวงพิทักษ์ยุทธภณัท	ข้าหลวงที่ ๒	๑ คน ๓๓ บาท	

รวม ๒ นาย เดือนละ เงิน ๑ ชั่ง ๘๓ บาท

ข้าหลวงเมืองเชียงขวาง

พระนิเวศน์วิสุทธวิ	๑ คน	๒ ชั่ง	} ๓ นาย
นายจาร์ดี มหาคเด็ก	๑ คน	๓๐ บาท	
เสมียน	๑ คน	๒๐ บาท	

รวม ๓ นาย เดือนละ เงิน ๒ ชั่ง ๕๐ บาท

ข้าหลวงเมืองกำแพงคำมวน

พระยอดเมืองขวาง ปลัดเมือง

นครสวรรค์	๓ คน	๓ ชั่ง	๕๐ บาท	} ๖๕ นาย
ขุนหมื่นคนละ ๒๐ บาท	๒ คน		๕๐ บาท	
เสมียนแดงคนใช้คนละ ๘ บาท	๓๒ คน	๓ ชั่ง	๓๖ บาท	
ทหารคนละ ๖ บาท	๕๐ คน	๓ ชั่ง	๖๐ บาท	

รวม ๖๕ นาย เดือนละ เงิน ๖ ชั่ง ๗๖ บาท

ข้าหลวงลาวฝ่ายเหนือ

พระยาศรีวิเชียรวิเศษฤทธิ ปลัด

เมืองนครราชสีมา	๓ คน	๓ ชั่ง	} ๓๓ นาย
ขุนหมื่นคนละ ๓๒ บาท	๔ คน	๔๗ บาท	
เสมียนคนใช้คนละ ๘ บาท	๘ คน	๖๔ บาท	

รวม ๓๓ นาย เดือนละ เงิน ๔ ชั่ง ๓๒ บาท

เงินเบี้ยเลี้ยง

ข้าหลวงเมืองอุบลเมืองวังคำ

ขุนหมื่นทนายเลือกไปราชการกับหลวงมณโฑชานูโยค หลวงพิทักษ์
ยุทธภณัท กิณฉัตร ๕ อัฐ ๒๐ คน เดือน ๓ ๓๗ บาท ๓๒ อัฐ

ข้าหลวงเมืองเซียงขวาง

ขุนหมื่นคนใช้ไปกับพระนิเวศวิสุทธ

คนหนึ่งกินคนละ ๕ อัฐ ๓๓ คน เดือน ๓ ๒๐ บาท ๕๐ อัฐ

ข้าหลวงเมืองลาวฝ่ายเหนือ

ไพร่ไปราชการกับพระยาตรีเศวตวิเศษฤทธิ ปลัดเมืองนครราชสีมา
๓๓๐ คนๆ หนึ่ง หนึ่งคนละ ๓ อัฐ เดือน ๓ ครั้ง ๖๐ บาท ๔๐ อัฐ

รวม ๓๔๓ คน

เครื่องยาไทย-ฝรั่งสำหรับรักษาโรคต่างๆ เงิน ๒๒ บาท ๒ อัฐ

ข้าหลวงเก่า

หมักดินสอ ปากกา ส้มุด สำหรับ

เขียนหนังสือราชการ เงิน ๗ บาท ๒๘ อัฐ

รวม ๓๒ เดือนหนึ่ง เงิน ๔ ครั้ง ๓๓ บาท ๔๐ อัฐ

กระดาษใหญ่อย่างดี ๓๒ ริมๆ ละ ๘ บาท ๓ ครั้ง ๓๖ บาท

ซองใหญ่ ๖๐๐๐ ซอง ๓๐๐ ละ ๒ บาท ๓ ครั้ง ๒๐ บาท

ซองเล็ก ๒๔๐๐ ซอง ๓๐๐ ละบาท ๓๒ อัฐ ๒๔ บาท

กระดาษเล็ก ๕ ริมๆ ละ ๒ บาท ๓๒ อัฐ ๓๒ บาท

ส้มุดบานูช้อย่างกลาง ๓๐ เล่มๆ ละ ๕ บาท ๕๐ บาท

ส้มุดบานูช้อย่างเล็ก ๕ เล่มๆ ละ ๓ บาท ๓๒ อัฐ ๗ บาท ๓๒ อัฐ

หมักกอบี ๓๒ ชนิดๆ ละบาท ๓๒ บาท

หมักคำ ๓๒ ชนิดๆ ละบาท ๓๒ บาท

ปากกาปากเบียว ๓ หีบๆ ละ ๓ บาท ๓๒ อัฐ ๔ บาท ๓๒ อัฐ

ปากกาปากตรง ๒ หีบๆ ละบาท ๒ บาท

ด้ามปากกา ๒๔ อันๆ ละ ๔ อัฐ ๓ บาท ๓๒ อัฐ

ครั่งคดหนึ่งสอ ๒ หีบๆ ละบาท ๓๐ บาท^(๑)

(๑) พิมพ์ตามต้นฉบับ แต่สงสัยว่าจะเป็น ๒ บาท

แปรงทางหน้าอกกอบบี้ ๒ อัน ๆ ละบาท ๓๒ อัฐิ	๓ บาท
กระดาษมัน ๓๒ แผ่น	๔ บาท
สมุดคัดหนังสือ ๖ เล่ม ๆ ละ ๔ บาท	๒๔ บาท
หมุดกอบบี้ ๖ เล่ม ๆ ละ ๕ บาท	๓๐ บาท
หมุดเย็บหนังสือ ๒ หีบ ๆ ละบาท	๒ บาท

ข้าหลวงใหม่

ดินสอฝรั่งมียางลบ ๔๘ แท่ง ๆ ละ ๕ อัฐิ	๓๒ บาท ^(๑)			
กระดาษขบอย่างดี ๒๔ แผ่น ๆ ละ ๑๖ อัฐิ	๓ บาท ^(๒)			
ยางลบ ๑๒ แท่ง ๆ ละ ๑๖ อัฐิ	๓ บาท			
เชือกผูกหนังสือ ๓ กลุ่ม ๆ ละบาท	๓ บาท			
สมุดคำอย่างเล็ก ๕๐๐ เล่ม ๆ ละ ๘ อัฐิ	๕๐ บาท			
สมุดคำอย่างกลาง ๓๐๐ เล่ม ๆ ละ ๒๔ อัฐิ	๓๗ บาท			
ดินสอเหลือง ๒๐๐ แท่ง ๓๐๐ ละ ๓ บาท ๓๒ อัฐิ	๓ บาท			
หีบเครื่องพิมพ์หนังสือ ๓ หีบ	๕๐ บาท			
ทอตกอบบี้ ๓ อัน	๔๐ บาท			
<table border="0" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;"> นามนับโคตรเจยมนายหนังสือ เดือนละ บับหนังสือ ๓๕ บับ เดือนละ ๑ บับ ค่าเครื่องมือทำไม้ต่าง ๆ เครื่องยาไทย - ฝรั่ง เงินยอมให้ใช้เผอขาด - เหลือ </td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle; padding: 0 10px;">}</td> <td style="vertical-align: middle;"> ๑๖ บับ ๆ ละ } ๕ บาท . } บับหนังสือ ๘ ซึ่ง ๔๘ บาท </td> </tr> </table>	นามนับโคตรเจยมนายหนังสือ เดือนละ บับหนังสือ ๓๕ บับ เดือนละ ๑ บับ ค่าเครื่องมือทำไม้ต่าง ๆ เครื่องยาไทย - ฝรั่ง เงินยอมให้ใช้เผอขาด - เหลือ	}	๑๖ บับ ๆ ละ } ๕ บาท . } บับหนังสือ ๘ ซึ่ง ๔๘ บาท	
นามนับโคตรเจยมนายหนังสือ เดือนละ บับหนังสือ ๓๕ บับ เดือนละ ๑ บับ ค่าเครื่องมือทำไม้ต่าง ๆ เครื่องยาไทย - ฝรั่ง เงินยอมให้ใช้เผอขาด - เหลือ	}	๑๖ บับ ๆ ละ } ๕ บาท . } บับหนังสือ ๘ ซึ่ง ๔๘ บาท		
	๕ ซึ่ง			
	๕ ซึ่ง			
	๓๒๐ ซึ่ง			

(๑)-(๒) พิมพ์ตามต้นฉบับ แต่สงสัยว่าจะผิด

ถึงเจ้าพระยารัตนบดินทร ด้วยมีหนังสือที่ ๔๖ มาว่าด้วยจะขอ
 เบิกเงินเดือน เงินเบยเดยง ขาหตวงเมืองพวนเก่าพวนใหม่ ดวงหน้า
 ๗ เดือน คอ ตงแต่เดือนกษายน ถึงเดือนมนาคม รัตนโกสินทรศก
 ๓๓๐ เป็นเงิน ๔๓๘ ชั่ง ๒๐ บาท ๒๕ อัฐ กับเงินค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ดรัจบี
 หนึ่ง เป็นเงิน ๓๗๓ ชั่ง ๓๒ อัฐ รวมเป็นเงิน ๖๐๘ ชั่ง ๕๖ อัฐ
 ๒ อนุญาตแล้ว ให้ตงฎกาเบกตามจำนวนนเกิด.

ถึงเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ ด้วยกรมมหาดไทยมีหนังสือ
 มาขออนุญาตเบิกเงินเดือน เงินเบยเดยง ขาหตวงเมืองพวนเก่า
 ใหม่ ดวงหน้า ๗ เดือน คอ ตงแต่เดือนกษายน ถึงเดือนมนาคม
 รัตนโกสินทรศก ๓๓๐ เป็นเงิน ๔๓๘ ชั่ง ๒๐ บาท ๒๕ อัฐ กับเงินค่า
 ใช้สอยเบ็ดเตล็ดรัจบีหนึ่งเป็นเงิน ๓๗๓ ชั่ง ๓๒ อัฐ รวมเป็นเงิน ๖๐๘ ชั่ง
 ๒๐ บาท ๕๖ อัฐ ใ้อนุญาตแล้ว ให้จ่ายให้ตามจำนวนนเกิด.

× × ×

(ถ้าเนา)

ที่ ๖๕/๕๑๑

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วัน ๑ ที่ ๑๖ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๓๓๐

พระยาศรีสังหเทพ ทูลมายังหม่อมเจ้าเพิ่มว่าที่ราชปลัดทูลฉลอง

ด้วยว่า พณฯ ทัดมุนายกมบัญชาสั่งว่า ทรงพระกรุณาโปรด

เกล้าฯ พระราชทานพระราชหัตถเลขา ร.ที่ $\frac{๒๓๓}{๑๑๐}$ ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน

ร.ศ. ๓๓๐ ว่า โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าห้องยาเชอ กรมหมื่นประจักษ์

ใช้สอยรายละเอียดตามทพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม
ลงมา สอดของมาจนความแจ่มอยู่แล้ว จะได้ให้เจ้าพนักงานกรม
มหาดไทยคงฎกาเบิกเงินตามพระบรมราชานุญาต ขอท่านได้นำข
กราบทูลพระเดชพระคุณรอนเกล้าบดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
ทราบฝ่าพระบาท แล้วแต่จะไปรอดเกล้า ๆ

x x x

ที่ ๕๖/๖๕๕

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วัน ๓ ที่ ๒๒ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

พระยาศรีสังหเทพฯ ทูลมายังหม่อมเจ้าเพิ่มว่าที่ราชปลัดทูลฉลอง
ด้วย ฯ พณ ฯ ทัดมุนุหนายกมีบัญชาตั้งว่า ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็น
ข้าหลวงใหญ่เมืองดาวพจน เสด็จไปจัดราชการอยู่ ณ เมืองหนองคาย
พระราชทานเงินเดชนเบยเตียงข้าหลวงเก่าใหม่ แลเงินค่าใช้จ่าย
เบ็ดเสร็จจบหนึ่งเป็นเงิน ๕๒๖ ชั่ง ๑๑ บาท ๑๖ อัฐ ให้กรมมหาดไทย
คงฎกาเบิกเงินตามทตกกลง

ข้าพเจ้าได้มหนังสือที่ ๖๕/๕๓๓ ลงวันที่ ๑๖ สิงหาคม ร.ศ.

๑๓๐ สั่งดำเนินพระราชหัตถเลขา ร. ที่ ๒๑๓/๑๑๐ ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ.

๑๓๐ มายังท่านครรงหนังสือแล้วยังหาได้รับตอบไม่ ภายหลังได้มหนังสือ
ที่ ๘๘/๖๓๓ ลงวันที่ ๖ ที่ ๓๑ กันยายน ร.ศ. ๑๓๐ สั่งดำเนินพระราช

หัตถเลขา ร. ที่ ๔๐๓/๑๑๐ ลงวันที่ ๗ กันยายน กับบาญชีรายละเอียดตามท
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม สั่งมาให้คงฎกาเบิก

เงินมายังท่านว่า โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้
กรมมหาดไทยตั้งฎีกาเบิกเงินล่วงหน้า ๗ เดือน รวมเป็นเงิน ๖๐๘ ชั่ง
๒๐ บาท ๕๖ อัฐ จะได้ให้เจ้าพนักงานกรมมหาดไทยตั้งฎีกาเบิกเงิน
ตามพระบรมราชานุญาตความแจ่มอยู่แล้ว ท่านก็ยังไม่ได้ตอบประการ
ใดไม่

ฯ พณฯ ที่สมุหนายกจึงมีบัญชาสั่งให้เจ้าพนักงานนำฎีกามา
เบิกเงินต่อเจ้าพนักงาน นายذنองราชบรรหารตั้งฎีกาค้นไปว่าไม่มี
เงินให้ เพราะในเอกสารเดิมไม่มี แดงการที่พระเจ้านงยาเชอ กรมหมื่น
ประจักษ์ศิลปาคม จะเสด็จไปราชการเมืองหนองคายนั้น กำหนดจะ
ได้กราบถวายบังคมลาวันที่ ๒๕ กันยายน ร.ศ. ๓๓๐ เป็นการจวนเวลา
อยู่แล้ว จะควรประการใด ราชการที่เบิกเงินจะสำเร็จตลอดไปได้ ขอ
ท่านได้นำชนกราบทูลพระเดชพระคุณ ร้องเรียนบัดกระทรวงพระคลัง
มหาสมบัติทราบฝ่าพระบาท แล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

x

x

x

ที่ ๒๕/๗๐๐

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วัน ๓ ที่ ๒๒ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

พระยาศรีสังหเทพฯ แจ่มความมายังจมนจงรักษาองค์ซ้าย

ด้วยฯ พณฯ ที่สมุหนายกมีบัญชาสั่งว่า การที่จะเบิกเงินเดือน
เบยเพียงชาหลวงเมืองดาวพวนเก่าใหม่ ล่วงหน้า ๗ เดือน กับเงิน
ค่าใช้สอยปี ๑ รวมเป็นเงิน ๖๐๘ ชั่ง ๒๐ บาท ๕๖ อัฐนั้น ได้มี
หนังสือไปยังเจ้าพนักงานหอรัษฎากรพพัฒน์ถึง ๒ ครั้งแล้วก็ยัง
ไม่ตอบมาประการใด จึงให้เจ้าพนักงานกรมมหาดไทยนำฎีกาไปเบิกเงิน

ต่อกระทรวงพระคลัง นายสนองราชบรรหารด้กฏีกาค้นมาว่าไม่มี
เงินให้ เพราะในเช็คเดิมไม่มี ข้าพเจ้าได้มีหนังสือไปยังเจ้าพนักงาน
หอรัษฎาให้นำกราบทูลรองเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติออก
เป็นการขุดของอยู่คงน ได้คัดสำเนาหนังสือทมิแจ้งความไปยังหอ
รัษฎา ๓ ฉบับ สอดของมาให้ทราบด้วยแล้ว จะควรประการใด ขอ
ท่านได้นำชนกราบทูลพระเดชพระคุณเสนาบดีว่าการกรมวังทราบฝ่า
พระบาท แล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

x

x

x

สำเนา ที่ ๐๐๐

ห้องเวรชาววัง

วันที่ ๒๓ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๒๔

จมนจงรักษาองค์เจ้ากรมพระตำรวจวังซ้าย เรยนมายังท่านพระยา
ศรีสิงหเทพฯ ทราบ

ด้วยได้รับหนังสือของท่านฉบับหนึ่ง ที่ ๒๕/๗๐๐ ลงวันที่ ๒๒

กันยายน รัตนโกสินทรศก ๒๔ ทราบความทุกประการแล้ว

ข้าพเจ้าได้นำชนกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์
ศิลปาคม เสนาบดีว่าการกรมวังทรงทราบฝ่าพระบาทแล้ว มรับสั่ง
ให้แจ้งความมาให้ทราบ ว่าการเงินนั้นเป็นหน้าที่ของกรมมหาดไทย
แล้วแต่กรมมหาดไทย แต่วันกำหนดจะได้ทราบถวายเป็นมงคลไปราช-

การนั้น วันที่ ๒๕ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๒๔ เป็นแน่ ขอให้

เจ้าพนักงานกรมมหาดไทยนำชนกราบทูลถวายเป็นมงคลตามกำหนดเป็น

แล้วกัน ถ้าทราบแล้วขอให้นำชนกราบเรียนฯ พณฯ ส่มุหนายกให้

ทราบตามรับสั่งฯ

(รับวันที่ ๔ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐)

ที่ ๖๐

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วันที่ ๒๔ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยาวัดบดินทร์ ฯ ที่สมุหนายก ขอ
พระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วย
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชหัตถเลขา ร.ท. ๑๑๐
ลงวันที่ ๗ กันยายน ค.ศ. ๑๑๐ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้
กรมมหาดไทยตั้งฎีกาเบิกเงินดวงหน้าถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรม
หมื่นประจักษ์ศิลปาคม ๗ เดือนเป็นเงินหกร้อยเก้าชั่งยี่สิบบาทห้าสิบ
หกอัฐ ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้เจ้าพนักงานกรมมหาดไทยมีหนังสือส่ง
ดำเนิน พระราชหัตถเลขาไปยังเจ้าพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์ และ
ให้ตั้งฎีกาไปเบิกเงินคอกกระทรวงพระคลังมหาสมบัติตามธรรมเนียม
แล้ว นายสนองราชบัญชาตักทายฎีกาค้นมาว่า ไม่มีเงินให้เพราะ
ในเอกสารเดิม(๑) ไม่มี

ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้เจ้าพนักงานมีหนังสือแจ้งราชการ ไปยัง
เจ้าพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์ และมีหนังสือแจ้งการขัดข้องไปยัง
เจ้าพนักงานกรมวัง เจ้าพนักงานหอรัษฎากรก็ยังไม่ตอบมาประการใด
แต่เจ้าพนักงานกรมวังตอบมาว่า การเงินนั้นสุดแล้วแต่กรมมหาดไทย
ขอแต่ให้นำขนกรบาทถวายบังคมตามกำหนด และการเบิกเงินดวง
หน้าถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม กรมมหาด

(๑) estimate งบประมาณ

ไทยก็ได้ตั้งฎีกาเบิกเงินตามพระบรมราชานุญาตแล้ว การยังไม่สำเร็จ
 ตกลงไปได้ เป็นที่ขัดข้องอยู่ดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้คัดสำเนา
 หนังสือเจ้าพนักงานกรมมหาดไทย แจ้งความไปยังเจ้าพนักงานหอ
 รัษฎา ๓ กรมวัง ๑ หนังสือกรมวังตอบมา ๑ รวม ๕ ฉบับ
 สอดของมาขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย จะควรประการใดสุด
 แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

เจ้าพระยารัตนบดินทร

x x x

(รับวันที่ ๒๕ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๐)

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ ด้วยทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าหาหลวงผู้ใหญ่ผู้น้อย ขึ้นไปรักษา
 ราชการพร้อมด้วยข้าหลวงเก่าในหัวเมืองลาวพวนน่าน พระเดชพระ-
 คุณเป็นต้นเกล้าฯ หากที่สดมีได้ พระราชทรัพย์ที่ของจำหน่ายพระ-
 ราชทานหาหลวงทงปวงบิหนงนับด้วยร้อยชั่งเป็นอันมาก ถ้าจะต้อง
 ขนเงินกรุงเทพฯ ขึ้นไปท่มเทในเมืองลาวอยู่ดังนี้แล้ว ราชการก็คง
 จะต้องเดินช้าไม่ทันการทันเวลาที่สมควรจะเป็นไปได้ จำเป็นต้องหา
 เงินในเมืองลาวให้พอที่จะเลี้ยงข้าหลวงและทะนุบำรุงบ้านเมือง ไม่ต้อง
 เอาเงินกรุงเทพฯ ขึ้นไปใช้จึงจะได้ เงินที่จะจัดใหม่ขึ้นนในเมืองลาว
 ทงปวงเดียนนไม่มภาษอากร สิ่งใดมีแต่เงินด้วยอย่างเดียว เห็นด้วย
 เกด้าฯ ว่า จะต้องจัดภาษอากรตามสมควรแก่สิ่งที่ได้ สิ่งที่จะเก็บ
 ภาษอากรได้ในเร็ว ๆ นี้เห็นแต่สุรอย่างเดียว ที่เชื่อแน่ว่าจะได้เงิน

แผ่นดินเป็นอันมาก การที่จะจัดในชนคณห์ จะห้ามราษฎรไม่ให้ถม
 กตหน้ารัยอย่างแต่ก่อน จะให้ผู้ว่าราชการเมืองในเมืองนนทมกต
 รัยจำหน่ายแก่ราษฎร ที่ให้ผู้ว่าราชการเมืองทมกตจำหน่ายเอง
 ดงนเพราะประสงค์ว่าจะกันไม่ให้ผู้ว่าราชการกรมการให้ท้ายให้หาง
 แก่ราษฎรให้เดือดร้อน เพราะเป็นบ้แรกเมื่อค่อไปจะมีผู้ประมุต ว่า
 เงินแผ่นดินให้สูงขน จึงจะใช่ค่อไปในบ้ที่สองที่สาม พอราษฎรรู้จัก
 ความเคยเสยแล้ว จึงจะไม่มเหตุมการอนใด และการที่จะให้ผู้ว่าราชการ
 เมืองทานในบ้คณห์ จำเป็นที่จะคองให้มชาหตวงกากบดวย จึงจะ
 ใ้รูบาเบษจรงในบ้ที่สอง การที่จะเก็บเงินในบ้ที่แรกจคณห์ จะต้อง
 เกณฑเขาแต่เมืองละน้อยขนาดเมืองหนองคาย เมืองนครพนม เมือง
 สกตนครทเป็นเมืองใหญ่เหล่าน เพยงเมืองละสามสี่บชง เมืองทอย่าง
 กลางอย่างเมืองชนบท เมืองขอนแก่นเมืองละยสี่บชง เมืองทเล็กเป็น
 คณห์ว่าเมืองกุมภวาบี่ เมืองกมทาไ้ครยเมืองละสี่บชง ทกะคณห์เพราะ
 ประสงค์จะให้ใ้ได้เงินแน่อนถง โดยว่าจะเกิดเหตุขัดขวางทจำเป็นจะ
 คองเล็กไม่เก็บค่อไป ก็คองใ้เงินตามนเป็นแน่อน เพราะอาศัยเหตุท
 เคยตั้งเกตุคองว่าถ้ามเกิดอนใด คองเกิดชนทหตงเหตุททานนถ้ามเดือน
 เป็นอย่างเรว หกเดือนเป็นอย่างช้า อกประการหนงเงินทกะเพยงนถา
 ใ้ทำจรง ๆ ในหกเดือนคองจะใ้ประมาณเท่า่น โดยไม่สงสัย ประการ
 หนงทกะไวแต่่นอยเพยงนถง โดยว่าจะมีเหตุชาวแพงไม่มีพอจะกต
 เหลากไม่คองถงเขาผู้ว่าราชการเมืองมาเรงเงินหตวง ก็คองจะใ้เงิน
 เต็มตามกำหนดเป็นแท้ เพราะจนวนเงินทกะนเป็นอย่างน้อยอยู่แล้ว
 ส่วนผลประโยชน์ที่จะได้นอกจากเงินหตวงทกะออกไปน หกทุนแล้วให้

แบ่งส่วนกำไรให้เจ้าเมืองกบฏ กงหนิง ให้ชาหลวงผูกกับกบฏ กงหนิง เมื่อผู้
 ราชการเมืองรังกวาเงนทเหตุออกจากของหลวงทกกำหนดแล้ว จะได้
 เป็นประโยชน์ของคนกบฏจะตั้งหน้าคิดและจัดการนี้ให้สำเร็จโดยความ
 เรียบร้อยอย่างเดียว ส่วนชาหลวงนมนเงินเดือนประจำตัวอยู่แล้ว แต่
 เหตุใดจึงจะให้รับประโยชน์อย่างนอก เพราะเหตุว่าชาหลวงทชนไป
 นนน้อยตัว ผู้ที่จะไวใจได้กมอยน้อยเพียงตามคนเท่านั้น นอกจากนั้นถึง
 ยังมิได้เห็นความชั่วของเขาคิด แต่ทได้ไซ้กนมาแล้ว คือเป็นคนทอย
 ใต้อำนาจโดยแท้อย่างหนึ่ง อย่างหนึ่งเคยไซ้กนอยู่แต่ใกล้ ๆ เหตุที่
 สองอย่างนี้ ไม่เป็นเครื่องทำให้เชื่อได้คือได้เห็นผู้ที่อยู่ในอำนาจและ
 อยู่ใกล้เป็นคนดี แต่ไปไกลกลับเลวมากม ชาหลวงทจะให้ออกกำกับ
 จัดการเหล่านี้ ถ้าจะเลือกเอาแต่คนที่ไวใจได้ เมืองก็หลายหัวเมือง
 หนทางไกล แล้วตองนั่งอยู่เมืองตะมี้ ๆ ถีบมีการนก็ยังไม่สำเร็จ
 ตอดได้ จำเป็นตองแต่งชาหลวงมากจึงจะสำเร็จได้โดยเร็ว ชา
 หลวงเมืองจะตองแต่งมากแล้ว ผู้ที่รับพระราชทานเงินเดือนเพียง
 ถีบห้าบาทกม ถ้าไซ้ห่างออกไปแล้วทไหนจะเว้นได้ คงจะตองหา
 ประโยชน์ในทางที่ทุจริต ถ้าหาประโยชน์ในทางที่ทุจริตเข้าแล้ว โทษที่
 สุดเพียงประหารชีวิต ถึงคนคนนจะตาย แต่การทจะรูบาญชจริง
 กตายด้วยเหมือนกัน คงนับว่าเลวชีวิตและเลวการด้วย เพราะฉะนั้นจึง
 จำเป็นตองแก้ไขทจะให้ ได้แต่การอย่างเดียว คือให้ชาหลวงได้รับ
 ประโยชน์ในผลททาดด้วย คนกไม่เลวการกได้สำเร็จประโยชน์ เพราะ
 อาศัยชาหลวงได้ประโยชน์พอแก่การอยู่แล้วก็จะตั้งหน้ารักษาการให้
 เรียบร้อยและรักษาประโยชน์คนด้วย เมื่อชาหลวงผู้ใดอยากจะหา

ความชอบให้พิเศษเงินผลประโยชน์ที่ตนได้ส่วนแบ่งจะนำมาตั้ง
 เป็นเงินแผ่นดินก็ควรได้รับความชอบความดีความชอบที่มิได้ทำอย่างนั้น
 แลวกจะไต่รับบาปชจริงด้วย เมื่อบาปชจริงแลวกบที่ต่องคงจะได้เงิน
 เต็มภูมิ การทจคดอย่างนชาพระพุททเจ้าไม่เป็นที่ถูกใจอยู่ แต่หาทาง
 อื่นไม่พบ จึงไต่กราบบังคมทูลพระกรุณา

ถ้าจะให้แต่ผู้ว่าราชการเมืองทำฝ่ายเดียวไม่มีข้าหลวงกำกับ
 แลวก บางเมืองที่ไม่มีความอายเกอบจะถึงรื่องขาดแต่เงินด้วยที่บงไว้
 เล็ก ๆ น้อย ๆ มควออย่างคอกทาวพวเมืองกาพสันช้เกบด้วยเมืองคาเกิด
 ค้ามวน บี้ละตบเฮ็ดตาดังเล่มา ทกรุงเทพ ๆ ก็ไม่รู จนพระราช-
 วรินทร์กับจมนเส่นออกไปจึงไต่ทราบความ แต่เงินเพียงตบเฮ็ดตาดัง
 เทานยังบดบงไว้ได้ช้านาน ถ้าเงินตราได้ประโยชน์มากแลวกคงจะบิต
 บงที่ไหนจะบอกจริง ในเร่องนมทางอยู่สำมอย่าง อย่างทหนงข้าหลวง
 กำหนดเงินลงไปเมืองละเท่านน แลวกให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการททำ
 ไปให้ไต่เงินตามกะตักว่าไม่ได้เลยอย่างเคยจนอย่างหนง อย่างต่อง
 ให้ข้าหลวงกับผู้ว่าราชการเมืองกำกับบ้าง ผลประโยชน์นอกจากเงิน
 หลวงแบ่งกันคนละครึ่งในระวางข้าหลวงกับผู้ว่าราชการเมือง รุงชน
 ออกบหนงจกจะเงินให้ส่งชนตามทไต่บาปชแน่ ๆ ยอมให้มผู้ว่าประมุข
 ผูกขาดอย่างหนงอย่างทสามให้ผู้ว่าราชการเมืองทำและให้มข้าหลวง
 กำกับ แต่ข้าหลวงหนงไม่ไต่รับประโยชน์นอกจากเงินเดือนเมื่อใครท
 ประโยชน์ททำโทษ อย่างนค แต่จะตองเลือกข้าหลวงทไต่รับพระราช-
 ทานเงินเดือนสูงและแต่งออกไปบี้ละน้อย ๆ เมือง การกคคงจะดำเรจ
 ไต่เหมือนกันแต่ชา ข้อความทงสำมอย่างนจะควรสดานไต่ ขอพระ-

ราชทานพระบรมราชวินิจฉัย จะได้จัดราชการให้ถูกต้องตามพระบรมราชประสงค์ทุกประการ

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะ

(ลงพระนาม) ประจักษ์ศิลปาคม.

x x x

(พระราชหัตถเลขา)

ถึงกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ด้วยเชยเห็นการจัดการตั้ง
ภาษีสู่ราในหัวเมืองลาวพวนนั้น ได้ตรวจดูตลอดแล้ว

การทศตเรื่องสุวานเป็นลูกทางแล้ว แต่มั่นคงร้องเคอครือนกัน
ไม่ฟัง เห็นว่าที่จะได้น้อยกว่าเงินส่งย่นนมไม่เป็นที่ ควรจะเลิกส่ง
ให้ จะเป็นที่ยศนกรมย้อย่างยง ถ้าคณแต่ทอย่าให้บาญช้คนเดือนไป
เพราะไม่ได้เก็บส่งยแทนน ต้องเตรียมทางเป็นทหาร แต่การที่จะ
ควรจัดการทำภาษีสู่ราอย่างใดต้องแล้วแต่ข้าหลวงใหญ่จะเห็นการจะ
สำเร็จตลอดไปได้ตั้งประสงค์ อย่าให้ต้องบังคับออกไปจะดี เพราะ
ผู้อยู่ใกล้เห็นการดีกว่าผู้อยู่ไกล ไว้แก่ไขภายหลังดีกว่า

x x x

(รับวันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐)

กำหนดทหาพเจ้าจะขนไปราชการน วันที่ ๓ ตุลาคม ครึ่งหนึ่ง
วันที่ ๘ ตุลาคม ครึ่งหนึ่ง แตรอรบเงินทกรมมหาดไทย และกรม
ยุทธนาธิการส่งกรมณ ผัดว่าจะได้วันพรุ่งนบางมะรินนบางเนอง ๆ
จนบคนกยงไม่ได้ เงินหลวงทต้องจ่ายอยเปเต่า ๆ วันหนึ่งเกือบ ๓ ชั่ง
ทกรมมหาดไทยและกรมยุทธนาธิการ เพกเฉยให้เงินหลวงเดี่ยอยุดงน

มีความร้อนใจอย่างที่สุด เพราะข้าพเจ้าเป็นผู้ใด เงินแผ่นดินเป็นผู้เดียว
 ประการหนึ่งกำหนดจะไปในวันที่ ๘ นั้น เบนอนตองเดือนไปอีกตาม
 เวลาอันสมควร จะไปเร็วไม่มีเวลาที่จะจ่ายเงินให้ทวงถึงได้ ขอ
 พระบารมีเป็นทพให้ช่วยเร่งท่านเจ้าพนักงานทั้งสองกรมให้กำหนดให้
 แน่ลงว่าจะจ่ายวันไร จะได้กำหนดออกจากกรุงเทพ ฯ แต่ขอรับรอง
 ออกอย่างหนึ่งว่า ถ้าต้องออกจากกรุงเทพ ฯ เดือนพฤศจิกายนแล้ว
 เป็นจัดการในปี ๑๑๑ ไม่ทันเป็นแน่

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะโปรด
 (ลงพระนาม) ประจักษ์.

x x x

(รับวันที่ ๗ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐)

ห้องเวรชาวง

วันที่ ๑ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบ
 ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าขึ้นไป
 ราชการกรุงน พระเดชพระคุณเป็นต้นเกล้า ฯ หาที่สุดมิได้ ข้าราชการ
 ทชนไปด้วยนหนทควรจะได้รับตำแหน่งขุนนางมอย คอหม่อมราชวงศ์
 สิทธิในหม่อมเจ้าปรีดาเป็นนายร้อยเอกทหารล้อมวง ได้รับราชการ
 มา ๓๐ ปีแล้ว ได้ไปราชการเมืองพิไชยกับกรมหมื่นสรวิฑิตธิประสงค์
 ครองหนง และจะไปครงนด้วย ๓ นายร้อยเอก นายพันรับราชการมา

๑๕ ปีมาแล้ว เป็นคนรักษาราชการเสมออยู่ ได้ไปราชการกับข้าพระ
 พุทธเจ้าครั้งหนึ่งและจะไปครั้งนอก ๓ นายร้อยเอกขุนดีทวิชพรหมารับ
 ราชการในกรมทหารมาแปดปี ได้ไปราชการกับข้าพระพุทธรเจ้าครั้ง
 หนึ่ง พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนทศยครั้งหนึ่ง จะไปคราวนอก ๓ นาย
 ร้อยโทนายหรรตรับราชการมา ๑๐ ปี ได้ไปราชการกับข้าพระพุทธรเจ้า
 ครั้งหนึ่ง มีความหมั่นในราชการมากและทำการในกรมวงด้วย ๓
 หม่อมราชวงศ์เชอในหม่อมเจ้าปรีดาภิรมย์รับราชการมาในมหาดเล็กและ
 กรมวงมาแต่ก่อน แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปเรียนวิชาในประเทศ
 ยุโรป ๓ คนเหล่านี้สมควรที่จะได้รับตำแหน่งยศเป็นขุนนางรับราชการ
 นถองพระเดชพระคุณได้ ข้าพระพุทธรเจ้าขอรับพระราชทานหม่อม
 ราชวงศ์ดีทวิชเป็นหลวงดีทวิชสุราษฎร์ นายร้อยเอกนายพันเป็นหลวง
 สุราษฎร์พิไชย ขุนดีทวิชพรหมมาเลื่อนเป็นหลวงดีทวิชพรหมมา นาย
 ร้อยโทนายหรรตเป็นขุนสุราษฎร์โยธิน หม่อมราชวงศ์เชอเป็นหม่อม
 ดำรงรามฤทธิ ควรสมควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ขอเดชะ ฯ

ข้าพระพุทธรเจ้า ประจักษ์ศิลปาคม.

x x x

(รับวันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐)

วันที่ ๓ ตุลาคม ๑๑๐

ในส่วนกรมยุทธนาธิการนั้น ได้ตั้งกรมทหารบกให้จัดการและ
 ทำแข่งขัน^(๑)มาหลายเดือนแล้วอยู่ในคำสั่งนั้นแล้ว เห็นจะเป็นด้วยการ

(๑) Sanction อนุมัติ

มากและยังยงกนอยุ่หลายประการ กรมทหารบกจึงพียงนแข่งขันมา
 ได้ในเร็ว ๆ นี้ ครั้นแข่งขันได้มากไม่มชอบนายทหารที่จะไป เพราะ
 ตามคำสั่งพระคลังว่าสรรพแข่งขันและเอ็คัดเมตถาเป็นเงินเดือนคนสูง
 กว่า ๕๐ บาท ให้มชอดวย กรมยทชนาธิการจึงตองให้กรมทหารบก
 กะกรอกชอ พงโตแข่งขันมา ก็ไรวบนาทูลเกล้าฯ ถวายทงแข่งขันราย
 จมนเส้นคางเกาควรอกฉบับ ๑ รวม ๒ ฉบับ เงินประมาณ ๕๐๐ ซึ่งเค็ช
 ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานอนุญาตแล้วโดยเร็วไรวบเมอวานนบาย
 และวอนนโตเชนฎกาเบกเด็รจทง ๒ ฉบับไปแล้ว หวังใจว่าโดยนพระคลัง
 แล้วถาจะเป็นพร่งน และให้วว่าพระคลังทราบว่าเป็นการร่อนคอง
 จะจ่ายเงินให้โดยเร็ว เห็นว่าเงินในส่วนกรมยทชนาคงได้ทันก่อน
 วนท ๘ นเป็นแน่

ภาณุรังษี

× × ×

(พระราชหัตถเลขา)

เรื่องกรมมหาดไทยเบิกเงินคลังนทจะไม่มีชดกชดกอย่างไรเป็น
 ไม่เคยมี เหมือน “กากับนกเค้า ขาวกับหม้อ ฯลฯ” ครองนกดุยาก
 ยิ่งกว่าให้คิดปริศนา ตามกรมมราดู.

× × ×

(ล้าเนา)

พระที่นั่งจักรมหาปราสาท

ส. ท. ๒๘๕ ค.ม. ๓๐ วันที่ ๔ ตุลาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๐

กราบทูลพระเจ้านองยาเชอ กรมหม่นนราธิปประพันธพงค์
 ดวยมีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ คำว่า เจ้าพระยารัตน

บัณฑิตมีหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาขอด้วยเรื่องเบิกเงิน
ตั้งหน้าให้พระเจ้าของยาเซอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ไปราช-
การหัวเมืองลาวพวน ว่านายสนองราชบรรหารตั้งท้าวภูคาคนมาว่า
ไม่มีเงินให้เพราะในเอกสารเดิมไม่มี เจ้าพระยารัตนบัณฑิตได้ให้เจ้า
พนักงานมหาดไทยไปยังเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ
ก็ยังไม่ได้ออกมาประการใด

ทรงพระราชดำริว่าเรื่องกรมมหาดไทยเบิกเงินคงนทจะไม่
มีขดกขดกอย่างไรเป็นไม่เคยมี เหมือน “กากับนกเค่า ชาวกับหม้อ
วลา” ครั้นนึกดูยากยิ่งกว่าให้ทรงคิดปรึกษา จึงโปรดเกล้า ให้เกล้า
กระหม่อมกราบทูลถามฝ่าพระบาทว่า การทชดของคงนทจะเป็นเพราะ
เหตุใดให้ฝ่าพระบาทกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระ-
บาท ๑

(ลงพระนาม) โสณบัณฑิตย์

x x x

(ดำเนินา)

พระที่นั่งจักรมหาปราสาท

ส. ท. ๒๕๕ ๖. ๑๔

วันที่ ๕ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

กราบทูลพระเจ้าของยาเซอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ด้วย
ฝ่าพระบาทมหาดไทยกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอรับพระราชทาน
หม่อมราชวงศ์ดิถี เป็นหลวงดิถีดิถีราวุธ นายร้อยเอกนายพัน เป็น

หลวงสรพยุทขไพไชย ขุนตั้งพิพรหมาเป็นหลวงตั้งพิพรหมา นาย
 ร้อยโทนายหรด เป็นขุนตั้งชาติโยธี ขุนบันเลงบันภาศัพท เป็นขุน
 สกตมณเฑียร หม่อมราชวงศ์เชอ เป็นหม่อมดำรงรามฤทธิชน ไปรด
 เกด้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตพระราชทานสัญญาบัตรตาม
 ทฎาพระบาทกรบาททลขอแถว เกด้ากระหม่อมได้ส่งสัญญาบัตรตามมี
 ชอในหนังสือฉบับนามถวายฎาพระบาทให้พระราชทานด้วยแถว

(ลงพระนาม) โสณบัณฑิตย์

ป.ล. ภายหลังได้ทราบว่าตัวขุนบันเลงอยู่กรุงเทพ ฯ หาได้
 ตามเสด็จฎาพระบาทมาด้วยไม จังงคไว้พระราชทานที่กรุงเทพ ฯ
 นอกจากนได้ส่งมาแถว

(เซ็นพระนาม) โสณ

x x x

(รับวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๐)

ที่ ๖๕

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วันที่ ๒๒ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยารัตนบดินทร ที่สมุหนายก กราบ
 ทลพระเจ้าน้องยาเชอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ทราบ ด้วยมีหนังสือ
 ส่งมาทางเมืองนครราชสีมาส่งถึงหลังซองว่าให้เจ้าพนักงานกรมมหาด-
 ไทยนำชนทลเกด้า ฯ ถวายฉบับ ๑

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานนำคณหนังสือส่งคซองมาทลเกด้า ฯ
 ถวาย แถวแต่จะไปรดเกด้า ฯ

เจ้าพระยารัตนบดินทร

(ลายพระหัตถ์ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์)

เรียนท่านเจ้าพระยารัตนบดินทร์ ด้วยเจ้าคุณมโหฬารส่งมา
ว่าด้วยมโหฬารส่งมาทางเมืองนครราชสีมาเป็นหนังสือทูลเกล้าถวาย
เจ้าคุณส่งมาให้ทูลเกล้าถวายนั้น ได้นำขันทูลเกล้าถวายทราบฝ่าละ
อองธุลีพระบาทแล้ว หนังสือทูลเกล้าส่งมานั้นคือหนังสือพระเจ้าน้อง
ยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม โปรดเกล้าให้ข้าพเจ้าเรียนมา
ให้เจ้าคุณทราบ

x x x

(รับวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๒๓๐)

ที่พลับพลาเมืองนครราชสีมา

วันที่ ๒๒ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๒๓๐

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา
ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท เรื่องท้าวคำโง่นนเดิมเขาตวงท้าวชคยตง
มากองเทพ ฯ ท้าวชคยน เป็นคนยังไม่เคยเข้าหาญจน ฤๅ ไทยมา
แต่ก่อน พงจะเขามาด้วยความภักดี คิดด้วยเกล้า ฯ ว่าจะให้กลับไป
ถึงแก่กรรมเสียจึงได้รับเอาท้าวทองคำกับท้าวคำเพงมาเลี้ยงไว้ ท้าว
ทองคำกับท้าวคำเพงก็อยู่จนทุกวันนี้ ส่วนท้าวคำโง่นนอยู่กับพระ
ศรีเสนา ครั้นเมื่อพระศรีเสนาไปราชการเชียงใหม่เสีย ภายหลังมา
ว่าไม่มทจะรับพระราชทาน มารับจางส่งหนังสือกับคตวหนอยู่ในกอง
บาญชี เมื่อเวลาจะส่งตัวไปคุกพระศรีเสนาจะบอก ฤๅ ยังโรมันจึงได้
หนีไป พระยาจำแค้นได้มาตามกได้ชแจ่งไปแล้ว หมายว่าเจ้าพระยา
รัตนบดินทร์จะกราบบังคมทูลพระกรุณาแล้วแต่เมื่อข้าพระพุทธเจ้า

ได้ทราบบอกพระยาศรีเดชะ ๑ ปลัดแฉวงโตมหนงส์อกำชบขนไปว่า
 ถ้าเข้ามากให้จับตัวให้ได้ แต่นายถ่านายทำนนว่าอยู่หอดวงพระบาง
 เมื่อไปถึงแล้วจะติดตามเอาตัวให้จงได้ ถ้าได้นายถ่านายทำนนแล้วอาย
 ทาวด์ของคนคงจะไม่พนมมือไปได้ กับฝากกลองเขยวเลื้อซงเป็นฤดู
 อย่างยงในเมือองดาว มาทลเกลา ๑ ถวายหนงคน ลักษณะทเลนส์บ ๑
 ไปมตายดาตชชมา คุณนเป็นลายต่าง ๑ จันลูกทไซดเหมือนถอเป็น
 โสคเป็นไซยไปต่าง ๑ ตายทชชนนแปดอย่างเก้าประโยชน์กนไปทุก
 อย่าง การทส่งลงมาทลเกลา ๑ ถวายนเป็นเหมือนค้ำว่า “เบ” “ทุ”
 คติปากตไปเมือองดาวตะวันออก “ประการน” ของตไปดาวเฉยง
 ควรมีควรรู้ดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกลา ๑ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า **ประจักษ์ศิลปาคม**

x x x

ถึงกรมหม่นประจักษ์ศิลปาคม ด้วยได้รับหนงส์อกของเชอเขยน
 ทเมือองนครราชส์มา ลงวันที่ ๒๒ ธันวาคม ๑๓๐ ว่าด้วยเรื่องทาวค้ำงน
 นนได้ทราบแฉว เรื่องอายบางเบยนทเราจบบานน เจาตอยมาพุดกับ
 กรมหอดวงเทวะวงษ้อกกรวม ๑ ไม่เป็นหลักฐาน จะเป็นเพราะตัวระวง
 ราวอาการเองอย่างหนง เพราะปอดเลื้อยเรื่องมองชเชอปากเป็นกงซุด
 เยเนอราดและชาเขตาแพ เจาคนนมากจะกวนเรื่องเมือองดาวมาก
 แดยงนกวาดกจะไดตดองเดอมามาก

อนงกลองเขยวเลื้อของเชอทส่งมาให้ฉนนได้รับแล้วขอบใจ
 พระยาราชเลณาพระยามหาอำมาตย์ เอามา “เบ” มา “ทุ” ใวม
 แต่ไม่รู้รูปเท เห็นเลื้อว่าจะสู้บักไม่เป็นรวงานราชการเหมือนเมยชม

จึงไม่ได้สู้บ ครึ่งหนึ่งจะทนตองดู แต่ขนาดปากกตองอยู่ข้าง โคมเกือบ
ตองไซบหรีไทย

ฉนเคยวนโรคเจริญชนกว่าแต่ก่อน ตามคำหมอเขาว่าเกิดเถา
ชนอกข้างหนึ่ง เมื่อยจุดเต็มท แดวมจกเกิดชน เรื่อง "จก" น
ไต่เคยเห็นหน้าเป็นมารยา กตบมาเป็นกบตองเองเป็นใหญ่ครึ่งหนึ่งแล้ว
รตักตวงระวงจะเป็นอกรำไป ออกรำคายุใจจะเป็นคนชโรคมากไป
เตี้ยแล้ว เต็มหะตนคอกมากชนกว่าแต่ก่อนมากเกินกระเซียงจะกลาย
เป็นจักรเรือไฟไปเตี้ยแล้ว

ลูกชายอัยฆวางคณพอนับว่าเป็นหายได้ อ้วนชนเกือบเหมือนเก่า
แต่ยังไม่สนิทแท้ แต่ชายอศรียาภรณ์นับบอกได้ว่าหายแล้ว คือไม่
เจ็บไซอนไต แต่ร่างกายไม่เจริญชนกตบทรุดไซมไป กระตูกหลังยับ
ต่ำไปข้างหนึ่ง หวักเบียวไป แตกเฉยๆ ไม่เห็นเป็นอะไร หมออดิศ
ว่าเป็นด้วยปนในกระตูกน้อย แกเคยเห็นมารอดได้แต่เป็นพิการ กตว
แต่เรื่องไซเทานน เพราะกำลังน้อยนุก

ไม่รู้ชาวคราวว่า เด็กลูกเขอเป็นอย่างไรบ้าง ให้มีความรำคายุ
ด้วยเดินทางไกลนุก มีความระตกลึงมาก ใครๆ เป็นนายกไม่ถึงใจ
เลย หมูนงานถนุกตวย ๑.

x x x

(รับวันที่ ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐)

หนองคาย

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุติพระบาทปกเกล้าฯ ด้วยอัฐชง โปรดเกล้าฯ
ให้แตกเขาชนไปจำหน่ายในเมืองดาวนน

เมื่อข้าพระพุทธเจ้าขึ้นไปถึงเมืองใดก็จำหน่ายให้ไว้ทุกเมือง
และได้ทำประกาศอย่างอะลุ่มอล่วยไว้ว่า ให้ราษฎรใช้อัฐตามราคา
อัฐ และตลาดเดิมหนักให้ใช้ไปด้วย แต่จะตั้งเป็นเงินด้วยและใช้ใน
โรงศาลไม่ได้ เพราะจะไม่ให้เป็นการเดือดร้อน บัดนี้ราษฎรพากัน
เลิกตลาดเสียเองจะขออะไรก็ไม่รับ อัฐที่มันขึ้นไปเพียงสักรอยยลสืบหาซึ่ง
ไม่พอจำหน่าย

เมืองหนึ่งถึงเกิดเหตุจำหน่ายไว้ แบ่งเป็นสามส่วน ๆ หนึ่งเป็น
เครื่องแต่งตัวเด็ก ส่วนหนึ่งอยู่ในท้องตลาด ส่วนหนึ่งอยู่ในพวกจีน
ทศชาขายรวมไว้ให้ลาวแดง เมื่อแลคนหนักเอาค่าแลกบาทละเพียง
อย่างสูงสักรอยยลสืบหาซึ่ง ได้ความเดือดร้อนทวหนักนทงผู้ชอผู้ชาย
เป็นเพราะข้าพระพุทธเจ้าคาดการณ์ผิดเอง เข้าใจว่าจะเลิกตลาดได้
ด้วยยาก

เพราะฉะนั้นจะเป็นที่เดือดร้อนกราบบังคมทูลพระกรุณาขอให้นำ
ตะอองชุดพระบาทชอรับพระราชทานอัฐขึ้นไปจำหน่าย อัฐที่จะขึ้นไป
จำหน่ายนั้น คือจะพระราชทานเป็นเงินเดือนชาหลวง และทหาร
หลวงหน้าในบรีชยสืบเอ็ดกได้ ถ้าจะไปรดให้ชาหลวงคตงเขาขึ้นไป
จำหน่ายก็ได้ ถ้าจะไปรดพระราชทานเงินเดือนหลวงหน้าชาหลวงกับ
ทหารแฉวชอรับพระราชทานให้นำพันตรจมนนเวคโยชกับทหารพอ
สมควร คุมขึ้นไปส่งทเมืองชนบทชาคตทงทจจะบรรทุกอัฐ ถ้าจะ
คตงขึ้นไปพวชอมกับชาหลวงกองใดกองหนึ่ง คตงคคคคจางบรรทุก

บาทละอัฐ เพราะแยงกันจ่างโค ถ้าไปแต่ตำพังกองที่บรรทุกอัฐ
คิดราคาเพียง ๓ บาทต่อ ๒ อัฐ

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ประจักษ์ศิลปาคม

x x x

ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ด้วยมี
พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ทูลว่า พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม มีหนังสือมากราบบังคมทูลพระกรุณา
ว่าด้วยอัฐที่เขาขนไปไม่พอจำหน่าย เพราะราษฎรพากันเลิกตลาดหมด
เมื่อเวลาแตกอัฐต้องเสียค่าลดบาทละเพียงอย่างสูง บาทละ ๕ อัฐเป็น
อย่างต่ำ เป็นความเดือดร้อนแก่ราษฎรอยู่ จะขอพระราชทานอัฐ
ขนไปจำหน่ายชก และว่าอัฐที่จะเอาขนไปจำหน่ายครงนน จะ
พระราชทานเป็นเงินเดือนชาหลอดงและทหารหลอดงหน้าในปี ๑๑๓ ก็ได้ ฤ
จะให้ชาหลอดงกรมพระคลังเอาไปจำหน่ายก็ได้ ถ้าจะพระราชทาน
เงินเดือนหลอดงหน้าชาหลอดงกับทหารแล้ว ขอให้จมนนเวศน์โยชคมนตรี
ไปส่งทเมืองชนบท ถ้าจะให้ไปพร้อมกับชาหลอดงกองใดกองหนึ่งแล้ว
ต้องเสียค่าจ่างบรรทุกบาทละอัฐ เพราะแยงกันจ่างโค ถ้าไปแต่ตำพัง
กองที่บรรทุกอัฐเสียค่าจ่างบรรทุกเพียง ๓ บาท ๒ อัฐ ทรงพระราช
ดำริเห็นว่าควรจะส่งอัฐขนไปจำหน่ายอีก โปรดเกล้าฯ ให้ทูลหา
ท่านในการทส่งอัฐขนไปนั้นว่าจะควรส่งอย่างไรดีให้ท่านทรงพระดำริดู
เห็นควรประการใดให้ท่านกราบบังคมทูลพระกรุณาจะได้มีพระราช
หัตถ์ตอบไปยังพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม.

(รับวันที่ ๗ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐)

ที่ ๕๘

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วันที่ ๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐

ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยารัตนบดินทร ฯ ที่สมุหนายก ขอ
พระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยพระเจ้าของยาเขอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม มีคำ
โทรเลขมายังข้าพระพุทธเจ้าฉบับหนึ่งว่า โทรศัพทเมืองหนองคายถึง
เมืองนครราชสีมาได้เปิดใช้วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐ แล้ว ข้าพระ
พุทธเจ้าได้ส่งคืนโทรเลขตอบของมาขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวาย

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

เจ้าพระยารัตนบดินทร.

คำสั่งในราชการ

Official instructions

ได้รับมาแต่

Received from

สายที่ Wire No.

วันที่ เดือน เวลา โมง

the.....at.....o'clock,

ผู้รับการ Telegraphist.

คำโทรเลขในราชการ

กรม ไปรษณีย์และโทรเลข Telegram on H. M's service

กรุงเทพฯ

ขอให้เจ้าพนักงานใช้แต่คำย่อ ๆ พอได้ความโดยสังเขป

Officials are requested to draw up their messages as concisely as possible.

Post and
Telegraph
Department
of
Siam

ส่งต่อไปยัง

Retransmitted to

สายที่

Wire No.

วันที่ เดือน เวลา โมง
the.....at.....o'clock

ผู้รับการ Telegraphist.

ถึง กรุงเทพฯ ๑ จาก เมืองหนองคาย แผ่นที่ คำ ส่งไปวันที่ ๓ เวลา โมง นาที
To From No. words Deposited on the of at

ส่งทางไปรษณีย์จากเมืองนครราชสีมา จากหนองคาย

ถึงกรุงเทพฯ ๑ วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ เจ้าพระยารัตนบดินทร์ กรุงเทพฯ ๑

โทรศัพทเมืองหนองคายถึงเมืองนครราชสีมา ได้เปิดใช้วันที่ ๓

กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ แล้ว.

(เซ็นพระนาม) ประจักษ์

โรงพิมพ์ วชิรพิมพ์
Wacharindr Printing Office No. 1 1890

ไป ในเวลานั้นพระยอคเมืองขวางก็เข้ามาถึงท่าอู่แทนแล้ว เมื่อพระยอค
เมืองขวางไปหาข้าพระพุทธเจ้าเมื่อใด ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะโต้แย้ง
ราชการให้เข้าใจตลอด

ประการหนึ่ง การที่จะเลิกเก็บเงินส่วยจะเก็บเป็นภาษชากรแทน
นั้น คิดเป็นทศนิยมชนิดทศทศกัน แต่มาความลำบากอยู่อย่างหนึ่ง
คือเจ้าเมืองกรมการเขา^(๑) เป็นกำลัง ถ้าจะไม่เต็มใจในการเลิกส่วย
ก็ยังไม่ทราบเกล้าฯ ในน้ำใจแน่ ในเมืองหนองคายนี้ แต่ก่อนมีภาษ
ชากรมาช้านานแต่ที่กรุงเทพฯ ไม่ทราบเท่านั้น จะทราบบ้างก็แต่กรม
มหาดไทยบางนายเท่านั้น ภาษทมอยู่แล้วคือเกลือเก็บ ๓๐ ชักหนึ่ง
ยาสูบเก็บ ๓๐ ชักหนึ่ง ปลาบึก ๒๕ บาท ชัก ๘ บาท บีได้ได้ปลาบึก
๒๕ บาท ชัก ๓๖ บาท แต่ผลประโยชน์ทั้งปวงนี้เป็นของพระยาอุตมา
ธิคุณผู้เดียว ในเวลานั้นข้าพระพุทธเจ้าได้ตั้งภาษชากรขึ้นในเมือง
หนองคายคือภาษสุรา ๓ ภาษยาสูบ ๓ ภาษเกลือ ๓ ภาษสุกร ๓
แต่ผลประโยชน์เดิมของพระยาอุตมาตกเก็บมาแต่ก่อนนั้น ยาสูบได้
ตามตัวดูแจ้งความว่าได้เก็บได้รับพระราชทานอยู่ปีละ ๕๐ กระทอ คิด
ราคากระทอละ ๕ บาท เป็นเงิน ๒ ชั่ง เกลือเคยได้รับพระราชทาน
อยู่ปีละ ๕๐๐ กระทอ คิดราคากระทอละ ๒ ชั่ง เป็นเงิน ๓ ชั่ง ๓๐ บาท
ข้าพระพุทธเจ้ารับว่าจะให้เงินแทนทุกปีตามที่เคยได้ ก็เป็นทศนิยม
ชนิดและได้สัดส่วนจนถึงผลประโยชน์ในของเหล่านี้ กว้างได้เท่าจริง ๆ
ตามทศกล่าว เพราะผิดไปเก็บยกเอาไว้เสียบ้างแต่ก็ไม่ไรเท่า ยังผ่อนว่า
โดยยู่เท่านั้นเอง ภาษเหล่านี้จะเก็บเอาเป็นหลวงเสียให้สิ้นเชิงทีเดียว
ก็ได้ เพราะแต่ก่อนเป็นการตกเก็บจะถือเอาว่าเป็นผลประโยชน์โดย
ตรงไม่ได้ แต่ถ้าวาพระยาอุตมาคนนี้เป็นทราชมุขมอบเชอพงอยู่ แต่

(๑) พิมพ์ตามต้นฉบับ

เกิดยดกเกิดยด ถ้าจะเปรียบความตามน้ำใจราษฎรที่นับถือและเกิดยด
 เหมือนกับพระยาตทนต์ ถ้าเข้าไปเหยียบไว้เหยียบนาฎาหักเรือหัก
 ล้วนก็เท่า ถ้าใครไปเลื่อยจากไกรธ การเป็นตงน จึงต้องแบ่งผล
 ประโยชน์ให้ตามที่เคยได้ แต่ต่อไปท่านผู้นั้นไม่มีแล้ว เจ้าเมือง
 กรมการจะให้เงินเดือนเสียเพียงเจ้าเมืองมีละ ๓๖ ชั่ง อปฮาด ๒๕ ชั่ง
 ราชวงศ์ ๓๘ ชั่ง ราชบุตร ๓๒ ชั่ง รวมเป็นเงิน ๘๐ ชั่ง กรมการผู้
 น้อยออกประมาณ ๒๕ ชั่ง บ้านเมืองก็จะเรยบรอยตลอด เพราะกรม
 การเหล่านี้ทุกอันไม่ได้อะไรเลยจนเพียงหนึ่ง จนเงินลงในเงินด้วยก็
 เป็นของพระยาวิฑูมาผู้เดียว การที่จะจัดต่อไปนั้น ถ้าเลิกเงินด้วยแล้ว
 ภาษอากรอันเดิมขณยงเท่าเงินด้วยอยู่จะต้องแบ่งเป็นของหลวง ๒ ส่วน
 เป็นของเจ้าเมืองกรมการส่วนหนึ่ง ถ้าเงินนั้นได้เกินเงินด้วยขึ้นไปจึง
 ยกเอาเป็นหลวง ไม่มีส่วนแบ่ง

อนึ่ง การทหารนั้นได้ทดลองชิมดูไม่เป็นที่เคียดร้อนอันใด เพราะ
 ได้จัดการตามที่ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาไว้ และในเวลานั้นได้ราช-
 บุตรเมืองหนองคายเป็นผู้ดำหริบชแจงให้ราษฎรเข้าใจแล้ว ตัวเข้า
 หัดกับแถวทหารด้วย ราษฎรและท้าวเพยกรมการพากันเอาบุตรมาตั้ง
 ที่เรียนทหารตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ จนถึงเดือนมกราคม รวม ๕๕ คน
 ได้คิดรายชื่อและถ่ายรูปส่งมาทุกแถว ๆ ถวายด้วยแล้ว และหัวเมือง
 ทงปวงซึ่งมาหาซาพระพุทธรเจ้า ๆ ก็ได้ชแจงไปทุก ๆ หัวเมือง ต่างคนก็
 ต่างไปเรียกบุตรหลานมาตั้งฝึกหัด เพราะกลัวว่าเมื่อออกประกาศ
 ทหารแล้วกลัวคนหนองคายจะไปเป็นนายทหารในเมืองของตัวตามที

ข้าพระพุทธเจ้า ได้ช้แจ้งว่าการทหารนั้นจะถอชาติถอตระกูลถอ
 อย่างใดไม่ได้ ต้องแล้วแต่วิชาและได้ราชการเป็นประมาณ เมื่อใคร
 มีวิชาดีและได้ราชการกตองยกย่องตามคุณวิชานั้นๆ ก็กับการผิดผิดได้
 หัดตามพระราชบัญญัติซึ่ง ออกทกกรมทหารบกเหมือนหนังสือทาดาบและ
 อื่นๆ ซึ่งยังไม่ได้มีพระราชบัญญัตินั้น ก็ได้ให้หม่อมดำรงครามฤทธิ
 ซึ่งเป็นนักเรียนทหารอังกฤษหัดต่อไป การทำแผนที่ของทหารให้หม่อม
 ราชวงศ์มยุหิต และในการทหารนราชนครเป็นผู้ช่วยราชการแข็งแรง
 มากเป็นความชอบอยู่ ถ้าโปรดพระราชทานรางวัลเพียงเครื่องอิสริยา
 ภรณ์ จ.ม. ขนไปพระราชทานให้ได้ในเร็วๆ นี้ จะเป็นคุณแก่ราชการ
 หลายอย่าง อย่างหนึ่งคือตัวได้เป็นผู้แข็งแรงแก่คนทงปวงให้เข้ามาฝึกหัด
 ทหารถึงได้คนเข้ามาน้อยเพียง ๕๕ คนเท่านั้น ก็ยังได้ทราบได้ผ้าระออง
 ชุดพระบาท ใ้รับพระราชทานบำเหน็จรางวัลโดยเร็ว ประการหนึ่ง
 หัวเมืองทงปวงได้ทราบเกล้าฯ ว่ามีความดีอย่างผู้ทได้รับพระราชทาน
 บำเหน็จรางวัลดังนี้ ก็จะพากันทะเยอทะยานหาบำเหน็จความชอบไม่
 ใ้น้อยหน้ากัน ประการหนึ่งข้าหลวงไทยๆ จะไปพูดจาแข็งแรงกับดาว
 เท่าไรไม่เหมือนกับเขาพูดกันเอง เพราะนิสัยยดาวเป็นคนเปรี้ยว ถ้าได้
 ฟังเสียงพวกกันแล้วเป็นอน่ง่ายทุกอย่าง

ประการหนึ่งทหารซึ่งจะโปรดเกล้าฯ ให้มีอาวุธสำหรับตัวใน
 หัวเมือง ซึ่งอยู่ในบังคับข้าหลวง เมืองดาวพวนมากน้อยเท่าใด ก็
 ขอรับพระราชทานปืนและบ่ศุคนคนชพหมวกคุ่มขนไป คุ่มนั้นใช้คนละ
 ๘ คุ่มคามเสื่อทศคนใหม่

ประการหนึ่งคนซึ่งเกิดในเขตแขวงข้าหลวงเมืองลาวพวนต้อง
รับราชการทหาร ๓ ปี ถ้าผู้ใดขออาวุธและเครื่องแต่งตัวเองจะเข้ารับ
ราชการ ๒ ปี ถ้าขอมาและอานมาและเครื่องอาวุธแล้วมาพร้อมสำหรับ
รับราชการทหารของกฤษเขาเรียกว่า มาวณเคตอินเฟนตรี^(๑) จะเข้ารับ
ราชการแต่ปีหนึ่ง ความชอบขอรับพระราชทานตราบเกตุฯ ราคา
บั้นและราคาของต่างๆเป็นอย่างไรๆ ยกแต่ราคามาและเลือกางเกงเพราะ
หาได้ในประเทศนั้น ถ้าได้รับพระราชทานตราบเกตุฯ ราคาของ
เหล่านี้ แล้วจะได้กะเป็นเงินลงประกาศให้ทราบทั่วกัน

กบองทหารซึ่งไปราชการกับนายร้อยเอกนายบงนั้น ๕๐ คน
กตบดงมากกรุงเทพฯ แล้ว ๘ คน ที่จะส่งลงมาอีก ๔๓ คนนั้นนับทศยเป็น
บงมาคนเช่นร ทหารลาวที่หัดนั้นจะให้หัดด้วยบงมาคนเช่นร ข้าพระ-
พุทธเจ้าขอรับพระราชทานบง ๔๓ บอกไว้สำหรับผูกหัดต่อไป ได้เอา
บงนี้ในยเคอร์ในกองพระยาปลัดซึ่งยังค้างอยู่ให้ถือกตบดงมาจะได้ส่ง
คนเขาคอง

อนึ่ง จนซึ่งออกมาตั้งค้าขายอยู่ในเขตแขวงหัวเมืองลาวตะวันออก
ออกมเป็นอนมาก การหาเลี้ยงชีวิตกวดวดเร็วคล่องแคล่วกว่าลาวมแต่
เขารคเอาเปรียบคนในพนบ้านพนเมือง จะพรรณนาไปกยดยาวนัก เห็น
ด้วยเกล้าฯ ว่าควรจะให้ผูกบ ถ้าทรงพระราชดำริเห็นชอบตามทกราบ
บังคมทูลพระกรุณาแล้ว ขอรับพระราชทานให้มิตราชนไปให้ผูกบ
จะได้จัดการฉลองพระเดชพระคุณให้เป็นการเรียบร้อย ควรสมควร
แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ประจักษ์ศิลปาคม.

(๑) Mounted Infantry ทหารราบขี่ม้า

ค่ายเมืองหนองคาย

วันที่ ๑๗ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๐

รายชอผู้ทมาฝากหัดทหาร ในจำนวนเดือน กุมภาพันธ์ - มีนาคม

ร.ศ. ๑๓๐

มีจำนวนรายชอและตำบลบ้านแจ้งอยู่ในนี้

ราชบุตร เกิดปีเถาะ อายุ ๒๕ ปี บิดา อปฮาด มารดา
อ่าแดงสุพันธ์ บ้านในเมือง เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒ กุมภาพันธ์

ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

ท้าวแพ เกิดปีวอก อายุ ๒๐ ปี บิดา พระยาอุทมา มารดา
อ่าแดงพันธ์ บ้านวัดนาก เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๖ กุมภาพันธ์

ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาว คิดเลขได้

ท้าวไชย เกิดปีจอ อายุ ๑๘ ปี บิดา พระยาอุทมา มารดา
อ่าแดงบุศดี บ้านวัดนาก เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์

ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

ท้าวขรุษ เกิดปีชวด อายุ ๑๖ ปี บิดา พระยาอุทมา มารดา
อ่าแดงศุก บ้านวัดนาก เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์

ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

ท้าวแรด เกิดปีกุน อายุ ๑๗ ปี บิดา ท้าวสุวันถาร มารดา
อ่าแดงทางแสง บ้านวัดยอดแก้ว เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๒

กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

ท้าวเกด เกิดปีชวด อายุ ๑๖ ปี บิดา ท้าวขัตติยะ มารดา
อ่าแดงจัน บ้านวัดยอดแก้ว เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์

ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

ท้าวไชยใหญ่ เกิดบัวออก อายุ ๒๐ ปี บิดา ท้าวฝ้าย มารดา
 อำแดงโอแก้ว บ้านวัดขุดแก้ว เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๒
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือลาวได้

นายกา เกิดบัวออก อายุ ๒๐ ปี บิดา นายพมภา มารดา
 อำแดงปลั่ง บ้านวัดหอก่อง เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๒
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายดำต เกิดบัวมะเมย อายุ ๒๒ ปี บิดา เพยซาปากดี มารดา
 อำแดงแก้ว บ้านวัดสี่สมชน เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

ท้าวคง เกิดบัวมะเล็ง อายุ ๒๓ ปี บิดา ราชวงศ์แก้ว มารดา
 อำแดงคำ บ้านวัดศิษะเกษ เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

นายสุวันดี เกิดบัวมะเมย อายุ ๒๒ ปี บิดา หลวงดี ตาย
 มารดา อำแดงเบา บ้านวัดธาตุ เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๒
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือลาวได้

นายทิดฝอย เกิดบัวมะโรง อายุ ๒๔ ปี บิดา เพยเมืองปาก
 มารดา อำแดงดำ บ้านวัดขุดแก้ว เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๒
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือลาวได้

นายมน เกิดบัวจ้อ อายุ ๑๘ ปี บิดา ท้าวบุตร มารดา
 อำแดงไท บ้านวัดขุดแก้ว เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๑๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

นายอึ้ง เกิดปีเถาะ อายุ ๒๕ ปี บิดา ทำวรสาร มารดา
 อำแดงแก้ว บ้านวัดส้มชัน เมืองหนองคาย มาหาด วนท ๒๓
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายคำ เกิดปีมะแม อายุ ๒๓ ปี บิดา ทำวโพนิจกร มารดา
 อำแดงม บ้านวัดศิษะเกษ เมืองหนองคาย มาหาด วนท ๒๓ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือตาได้

นายแก่น เกิดปีเถาะ อายุ ๒๕ ปี บิดา เพยเมืองฮาม มารดา
 อำแดงแดง บ้านวัดหอกอง เมืองหนองคาย มาหาด วนท ๒๓ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือตาได้

นายจานดำ เกิดปีเถาะ อายุ ๒๕ ปี บิดา ทำวจนัชมพ
 มารดา อำแดงทุม บ้านวัดยอดแก้ว เมืองหนองคาย มาหาด วนท ๒๓
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือตาได้

นายโถมส์ เกิดปีวอก อายุ ๒๐ ปี บิดา เพยจิตตะมาต
 มารดา อำแดงพภ บ้านวัดลาดวน เมืองหนองคาย มาหาด วนท ๒๓
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือตาได้

นายบง เกิดปีมะแม อายุ ๒๓ ปี บิดา เพยมนจำมาต
 มารดา อำแดงจุม บ้านวัดหอกอง เมืองหนองคาย มาหาด วนท ๒๓
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายทิตทุย เกิดปีมะโรง อายุ ๒๕ ปี บิดา เพยอินทวงศ์
 มารดา อำแดงธา บ้านวัดหอกอง เมืองหนองคาย มาหาด วนท ๒๓
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายไธ เกิดปีวอก อายุ ๒๐ ปี บิดา ทำวุด้า ตาย มารดา
 อำแดงทุมดี บ้านวัดยอดแก้ว เมืองหนองคาย มาหาด วนท ๒๕
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายเมก เกิดปีชวด อายุ ๓๕ ปี บิดา มหาคไทย มารดา
 อ่างแดงผา บ้านวัดหอกอง เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายจัน เกิดปีมะเส็ง อายุ ๒๓ ปี บิดา จานครศรีรักษา
 มารดา อ่างแดงคูก บ้านวัดศรีสะเกษ เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๒๕
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

นายหนูพัน เกิดปีมะเมีย อายุ ๒๒ ปี บิดา พระจำเริญ
 มารดา อ่างแดงคาค บ้านปากนา เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๒๖
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาว คิด
 เลขได้

นายอ้อม เกิดปีจอ อายุ ๓๘ ปี บิดา พระอภัยตแผ่นดินเมือง
 มารดา อ่างแดงเหมน บ้านวัดบาทหลวง เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๒๖
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาว คิด
 เลขได้

นายสิดา เกิดปีมะเมีย อายุ ๒๒ ปี บิดา เพี้ยมามมะวงศ์
 มารดา อ่างแดงมน บ้านวัดหอกอง เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๒๖
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายกองส์ เกิดปีวอก อายุ ๒๐ ปี บิดา เพี้ยจันทราช
 มารดา อ่างแดงม บ้านวัดหอกอง เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๒๖
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายเพ็ด เกิดปีวอก อายุ ๒๐ ปี บิดา เพี้ยชาตินแทน มารดา
 อ่างแดงพุด บ้านวัดยอดแก้ว เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๒๖
 กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายเนต เกิดปีกุน อายุ ๓๗ ปี บิดา ท้าวผ้าย มารดา
 อำแดงไม้ บ้านวัดตั้งสมชุน เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายปาน เกิดปีวอก อายุ ๒๐ ปี บิดา เพยจดวงปลา มารดา
 อำแดงมี บ้านวัดยอดแก้ว เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายทิศุน เกิดปีมะโรง อายุ ๒๔ ปี บิดา นายบดกา มารดา
 อำแดงปาน บ้านวัดหอกอง เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือดาวได้

นายจันทุมมา เกิดปีวอก อายุ ๒๐ ปี บิดา ท้าวไชยสาร
 มารดา อำแดงแก้ว บ้านวัดหอกอง เมืองหนองคาย มาหัด วันที่
 ๒๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือดาวได้

นายทิม เกิดปีวอก อายุ ๒๐ ปี บิดา ท้าวพระมจักร มารดา
 อำแดงพรา บ้านวัดหอกอง เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือดาวได้

นายจันมา เกิดปีระกา อายุ ๓๘ ปี บิดา นายร้อยจางจ
 มารดา อำแดงอ้วน บ้านคุ้มเมืองหนอง เมืองหนองคาย มาหัด วันที่
 ๒๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือดาวได้

นายพูน เกิดปีระกา อายุ ๓๘ ปี บิดา ท้าวตั้งรังษี มารดา
 อำแดงตั้ง บ้านวัดโพธิ์ เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายที เกิดปีกุน อายุ ๓๗ ปี บิดา จุสมณี่ มารดา อำแดงถ่า
บ้านวัดขอดแก้ว เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๓๓๐
วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายบุญ เกิดปีมะแม อายุ ๒๓ ปี บิดา หลวงพนม มารดา
อำแดงบัว บ้านปากนา เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์
ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

นายทอง เกิดปีระกา อายุ ๓๘ ปี บิดา ปลัดซ้าย มารดา
อำแดงมา บ้านปากโค เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๓๓๐
วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายมั่ง เกิดปีมะเส็ง อายุ ๒๓ ปี บิดา จันทร มารดา
อำแดงศุก บ้านวัดปากนา เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๕ มีนาคม
ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือลาวได้

นายทาบ เกิดปีระกา อายุ ๓๘ ปี บิดา เพยตวงร้อย มารดา
อำแดงทุม บ้านวัดธาตุ เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๕ มีนาคม
ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือลาวได้

นายชุ่ม เกิดปีจอ อายุ ๓๘ ปี บิดา สัทธีเสนา มารดา
อำแดงถ่า บ้านวัดธาตุ เมืองหนองคาย มาหัด วันที่ ๕ มีนาคม
ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายหมา เกิดปีฉลู อายุ ๓๕ ปี บิดา เพียรราชวงศ์ มารดา
 อ้าแดงทา บ้านวัดธาตุ เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๕ มีนาคม
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายขนต์ เกิดปีจอ อายุ ๓๘ ปี บิดา จันทนพันธ์ มารดา
 อ้าแดงมาดี บ้านวัดธาตุ เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๕ มีนาคม
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือลาวได้

นายไม้ เกิดปีวอก อายุ ๒๐ ปี บิดา เพียรเมืองฮาม มารดา
 อ้าแดงแก้ว บ้านวัดธาตุ เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๕ มีนาคม
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

นายทิดไชย เกิดปีเถาะ อายุ ๒๕ ปี บิดา นายประภา มารดา
 อ้าแดงไม้ บ้านท่าแกว เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

นายข้าง เกิดปีมะโรง อายุ ๒๕ ปี บิดา ผู้ช่วย มารดา
 อ้าแดงเพื่อย บ้านในเมือง เมืองสกลนคร มาหาด วันที่ ๓๓ มีนาคม
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือลาวได้

ทรานน เกิดปีเถาะ อายุ ๒๕ ปี บิดา เมืองจันท มารดา
 อ้าแดงจัน บ้านในเมือง เมืองสกลนคร มาหาด วันที่ ๓๓ มีนาคม
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

นายราชวัต เกิดปีมะโรง อายุ ๒๕ ปี บิดา ขุนเมือง มารดา
 อ้าแดงจัน บ้านในเมือง เมืองสกลนคร มาหาด วันที่ ๓๓ มีนาคม
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

นายเทบ เกิดบัวออก อายุ ๒๐ ปี บิดา พระศรีวรวงษ์ มารดา
 อำแดงเกียง บ้านในเมือง เมืองสกลนคร มาหาด วันที่ ๓๓ มีนาคม
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือลาวได้

นายจันเสนา เกิดบัวระกา อายุ ๓๓ ปี บิดา เพี้ยหินมนตรี
 มารดา อำแดงพัน บ้านในเมือง เมืองสกลนคร มาหาด วันที่ ๓๓ มีนาคม
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือลาวได้

นายค้ำ เกิดบัวระกา อายุ ๑๘ ปี บิดา เพี้ยสวนตะบัก มารดา
 อำแดงเพงต์ บ้านวัดธาตุ เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๑๖ มีนาคม
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไม่ได้

ท้าวไชยกุมาร เกิดบัวณัฐ อายุ ๒๗ ปี บิดา เมืองแฉ่น มารดา
 อำแดงชาติ บ้านในเมือง เมืองชนบท มาหาด วันที่ ๑๖ มีนาคม ร.ศ. ๓๓๐
 วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

นายสน เกิดบัวระกา อายุ ๑๘ ปี บิดา เพี้ยวงหาจักษ์ มารดา
 อำแดงแก้ว บ้านปากนา เมืองหนองคาย มาหาด วันที่ ๑๗ มีนาคม
 ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

ท้าวกำป็น เกิดบัวกุน อายุ ๑๗ ปี บิดา พระพิทักษ์เขตชน
 มารดา อำแดงส่ว ตาย บ้านในเมือง เมืองหนองหาร มาหาด วันที่
 ๑๗ มีนาคม ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

ท้าวภูแก้ว เกิดบัวมะแม อายุ ๒๓ ปี บิดา พระพิทักษ์เขตชน
 มารดา อำแดงส่ว ตาย บ้านในเมือง เมืองหนองหาร มาหาด วันที่ ๑๗
 มีนาคม ร.ศ. ๓๓๐ วิชาเดิม อ่านหนังสือไทย หนังสือลาวได้

รวม ๕๕ คน(*)

(*) ในต้นฉบับ มีภาพถ่ายส่งมาด้วย

(รั้ววันที่ ๓๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐)

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

ที่ ๑๕๓/๑๕๘๐

วัน ๕ ที่ ๓๐ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาศรีสิงหนเทพ ขอประทานกราบทูล
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ทราบฝ่าพระบาท
ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม มีสายพระหัตถ์
ลงมา ขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายฉบับหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้
สอดซองมาทูลเกล้า ฯ ถวาย แต่บอกทกรมมหาดไทยไม่มี
ควรมีควรแต่จะโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาศรีสิงหนเทพ

×

×

×

เมืองหนองคาย

วันที่ ๑๐ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๑

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา
ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยพระยอคมเมืองขวางปลัด ได้เข้ามา
หาข้าพระพุทธเจ้า ณ วันที่ ๓๘ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐ ได้ตาม
ถึงการทศาคำเกิดคำมวน แจ้งความว่า มองซิเออ ยี. เวอเยอ G. Vergeo
เข้ามาทักท้วงรักษาคนญวนอยู่ทศาคำมวน เมื่อก่อนวันที่ ๓ กุมภาพันธ์
รัตนโกสินทรศก ๒๔ ๑๑๐ มองซิเออที่เรียกว่าเชเนกต์บ้อออกไปจาก

ค่ายชะงอนม้า เมื่อ ณ วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๓๓๐ และ
 ได้ข่าวว่า มอญซีเอซเซเนซาทหารญวนตาย มอญซีเอซ ยี่. เวชยวั
 จงเข้ามารักษาค่ายชะงอนม้าแทน ตั้งเกิดดูอาการผิดกับคนก่อน ๆ
 คือไม่สู้จะเกะกะอะไรนัก และได้ไล่เลี้ยงถึงทหารญวนว่าชชตาคล้าย
 แจก ๆ เรายังเอง คือคนเมืองนครสวรรค์ไปเที่ยวพบพวกทหารญวน
 ไปพูดจาเล่นหัว แล้วเกิดวิวาทกันชน ชกกันแพไทยทุกครึ่ง ชาวราช-
 การข้างโน้นสู้ได้ว่าญวนยังไม่เรียบร้อยตลอด ที่เข้ามาเป็นทหาร
 ฝรั่งเศส ครั้นได้อาวุธได้บาศ์กันแล้วพากันหนีฝรั่งเศสคราวละมาก ๆ
 แล้วกลับมาสู้ฝรั่งเศสเองเอง ๆ และให้คนไปมาถึงคนพวกเราขอ
 ให้ช่วยอยู่เอง ๆ แต่พระยอดเมืองขวางอยู่ข้างจะกวัดขันในทาง
 พระราชไมตรีที่เขาใจผิด ๆ จึงได้ห้ามไม่ให้เอาเสบียงอาหารสิ่งหนึ่ง
 สิ่งใดออกไป ยอมให้แต่พวกที่เรียบร้อยกับฝรั่งเศสพวกเดียว ข้า
 พระพุทธเจ้าได้ขแรงการให้เขาใจตลอดแล้ว ประการหนึ่งพระยอด
 เมืองขวางว่าเมืองคำเกิดคามฉนวนน ถ้าจะถอนทหารและข้าหลวงแล้ว
 เป็นอันรักษาด่านาโงงยากโดยแท้ เพราะทางจากคำเกิดคามฉนวนมาทำ
 อุเทนโดยทางบก ๒ คน ทางเรือ ๓ คนเท่านั้น เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้า
 ปาวเขามาคงจะเร่งรัดเขาในเรื่องนี้ ถ้าทรงพระราชดำริอย่าให้เป็น
 การตกลงได้จะดีกว่า ถ้าจะว่าอย่างไรให้เขายอมถอนไปจากที่นั้นได้
 ช่างคนก็ ด้วยเมืองคำเกิดคามฉนวน สืบพงศาวดารได้ในเล่ม ๒ หน้า
 ๖๓๔ แต่ธรรมเนียมเก่า ทตเมืองใดได้แล้วกวาดคนเมืองนั้นมาไว้ที่
 ๓ เมืองจึงได้วางอยู่ คนเมืองคำเกิดคามฉนวนน กวาดเข้ามาไว้ที่
 เมืองท่าขรยาง ครนภายหลังคนเหล่านั้นหนีออกไปอยู่ตามภมิดาเนา
 เดิมบ้าง ญวนเข้ามาอาศัยอยู่บ้างมากชนทุกที่ ญวนพวกนั้นจึงได้สม

มุกกันเป็นนายชน จึงได้เก็บถ้วยตามพวกญวนไปให้กับเมืองญวน ถ้า
ฝรั่งเศษจะถือเอาเมืองเหล่านี้เป็นเมืองของญวนแล้ว ถ้าอังกฤษจะถือ
เอาว่าเมืองเราเป็นเมืองของอังกฤษก็ได้ เพราะเหตุว่าตงกงสุดใจเก็บ
ถ้วยกับพวกสัพเพก บัดละ ๒ บาท ก็เหมือนกัน ถ้าจะยอมถอนคำเกิด
คำมวนแล้ว ยอมให้ตงเซียงคำเสียดีกว่า เพราะตงเซียงคำนั้น อยู่
นอกเขาเกอซงเป็นเขาบรรทัดของเซียงฮวาง ในเขาบรรทัดใหญ่ของ
คำเกิดคำมวน คอยห่างด้านาของออกไปดีกว่า ข้าพระพุทธเจ้าเห็น
ถ้วยเกลา ๆ ดงน

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ขอเดชะ ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า ประจักษ์คิลปาคม

x

x

x

ตอบหนังสือกรมประจักษ์วัน ๑๐/๑/๑๑

เรื่องฝรั่งเศษกับญวนและเรื่องเขตแดน การทวงญวนยังไม่
เรียบร้อยกับฝรั่งเศษนั้นเป็นการดี ที่จะทำให้ลาวชาดงลึกน้อย แต่
ขอทวงญวนขาดเหมือนเจกนน ฉนยงเห็นดอยตามคำเล่ามาว่าน
ยังคดคอสู่ฝรั่งเศษอยู่เสมอ ถ้าราชการและคนของเราได้อย่างน
ก็เบนต์ มักจะเป็นแต่จวนตอ ก็คดหาสู่ทางหงกเตยงเอาตจรอด แล้ว
เอาความขดของต่าง ๆ มาแก้ดวเสียโดยมาก ขอให้ร้องตรวจตรา
คนที่ใช้ไปราชการบดายเขตแดนให้มาก ที่กรุงเทพอยู่ห่างไกล การ
อันใดก็คดออาศัยเธอเป็นหูเป็นตา

ซึ่งความมาด้วยเรื่องเมืองคำเกิดคำมวนนั้น จะได้ส่งไปให้กรม-
หลวงเทเวศร์วงษ์โรประการทราบไว้ มองซิเออปาดทเป็นทูตนั้นยังไม่
มาถึง แต่เห็นจะจวนมาอยู่แล้ว
หนังสือที่ลงวัน ๓๗/๓๒/๓๐ นั้นได้รับแล้ว แต่จะขอปรึกษา
หารือกันก่อนจึงจะตอบ

จดหมายส่งหนังสือรับสำเนาตอบถึงกรมหลวงฉบับ ๓ กรม-
ดำรงฉบับ ๓

จดหมายส่งสำเนาหนังสือกรมหมื่นประจักษ์ให้ท่านเลขาฉบับ ๓
กรมหมื่นนราธิปฉบับ ๓ กรมหมื่นดำรงฉบับ ๓

ฉบับแรกว่าด้วยการทหารที่กรมประจักษ์คิดจะจัดในเขตข้าหลวง
เมืองพวน การจะเป็นหลักฐานแบบอย่างไรไปภายหน้า และจัดการใน
เขตแขวงข้าหลวงฝ่ายหนึ่งอย่างไร ถ้าจะจัดในแขวงข้าหลวงอื่นก็จะ
ต้องเป็นแบบเดียวกัน เพราะฉันขอให้เชอพิเคราะห์ดู ควรจะให้จัด
ไปตามกรมประจักษ์คิด ถ้าจะให้แก้ไขประการใดจะเป็นการสมควร
แล้วให้นำความคตินนปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีให้

ฉบับกลางนั้นว่าด้วยบรรดาการคลัง ให้ปรึกษาในที่ประชุม
เหมือนกัน

แต่ฉบับหลังเป็นแต่ส่งสำเนาให้รู้และถ้าว่าตกลงประการใดจึง
จะส่ง.

(รั้ววันที่ ๒๖ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๒๓๑)

เมืองหนองคาย

วันที่ ๑๐ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๒๓๑

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบ
ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยนายเพ็ญมหาเด็กเวรศักดิ์ เป็นบุตรพระ
พรหมบริรักษ์ (เหม) ได้ไปรับราชการอยู่กับพระยาสุริยเดช ฯ ปลัด
ตั้งแต่ปีจออัฐศก ๑๒๔๘ จนถึงบัดนี้ ก็ได้ราชการต้อย และเห็นด้วย
เกล้า ฯ ว่า จะให้ลงไปรับราชการเป็นท ๒ พระยาสุริยเดช ฯ ปลัด ใน
สามหัวเมืองด้วย ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานนายเพ็ญเป็นทพระ
เหมสมมาหาร มีราชการอยู่ในกรมด้วยทอง ทตาแห่งพระเหมสมมาหาร
นี้ เดิมพระพรหมบริรักษ์ (เหม) เป็นมหาเด็กและเป็นบุตรเขย
พระภักดีสุวรรณ จางวางด้วยทองเมืองนครราชสีมา พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะโปรดพระราชทานให้เป็นกรมการในเมือง
นครราชสีมาไม่มีตาแห่งว่าง จึงได้โปรดให้เป็นทพระเหมสมมาหาร
จางวางด้วยทอง ทำราชการคกนกับพระภักดีสุวรรณต้อย ๆ อยู่อย่าง
นั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกรทเก็บด้วยคุณไพร่ เป็นแต่มีอำนาจในหมู่
เดชในควมสมมัทนายอย่างข้าราชการตามธรรมเนียมเท่านั้น เมื่อพระ
เหมสมมาหารลงมารับทเป็นพระพรหมบริรักษ์แล้ว แตนนมากไม่มีคว
สืบไป

กับพระยาคุณาธิคุณจางวางเมืองหนองคาย ได้รับราชการรบ
ทัพเมือคราวพระยามหาอำมาตย์ (ชั้น) ขึ้นไปเป็นแม่ทัพ ได้รับพระราช
ทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ภูษนาภรณ์เป็นความชอบ มาภายหลังเมื่อ

พระยาราชวราณกฤตยกกองทัพขึ้นไป ๒ ครั้ง ได้ส่งเสบียงอาหาร
 เรียบร้อยตลอด เมื่อข้าพระพุทธเจ้าขึ้นไปรับราชการณของพระเดช
 พระคุณเมื่อบิณฑนพงศ์ ก็ได้ส่งเสบียงอาหารเป็นกำลังแก่ราชการ
 มาก ประการหนึ่งบรรดาผู้ทวาราชการในเมืองตะวันออกก็ได้ออกมา
 ไม่เห็นผู้ใดเป็นหลักฐานมั่นคงยั่งยืนเหมือนสักคนหนึ่งไม่มี ประการ
 หนึ่งถึงไรทเป็นราชการแล้ว คงหน้าทำโดยความมอดสำหรัภกคตอราช
 การมิได้เห็นแก่ประโยชน์ตน รู้ว่าการตั้งไรจะเป็นประโยชน์แก่ราช
 การแล้ว ก็พุดจาแนะนำสั่งนชน ไม่เหมือนกับผู้ทวาราชการเมืองอน
 ผู้ทวาราชการเมืองอน ๆ มักจะคิดเสียว่า ถ้าจะแนะนำการตั้งไรชน ก็
 คงไซ้ให้ตอไปทำ เหมือนหนึ่งผู้ทมาบอกกับนายว่า หนญา มาทตรงน
 งาม แล้วนายก็ไซ้ให้ผู้นไปคคหญา มาให้ พระยาจุมานหาเป็นเช่น
 นั้นไม่ ถ้ารู้ตั้งไรว่าเป็นประโยชน์แก่ราชการแล้ว ก็พุดจาแนะนำตาม
 ความเห็น

อนึ่ง ในเร็ว ๆ นี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปตรวจตถนนที่ใดทำไว้แต่
 ก่อนเห็นแคบไป ก็พุดกับกรมการและผู้อื่น ๆ บางว่าจะคิดทำถนนให้
 กว้าง แต่ยงคตอชดวยบ้านราชฐูรและกรมการทกคชวางอย่มาก จึง
 ให้ลงมือทำแผนท ถ้าควรจะผอนผนขอเห็นอยทสุดเพียงไรก็จะคคค
 ให้ทำลง มาภายหลังพระยาจุมานทราบว่ ข้าพระพุทธเจ้าคคจะทำ
 ถนน ก็ให้รอบ้านคคเองเข้าไปก่อน ไมทั้นที่จะได้บอกกล่าวว่กระไร
 ได้ทราบข่าวจากผูมาบอกเล่าว่ พระยาจุมานว่ ถ้าจะไม่รอชดของคค
 เองเสียก่อน ภายหลังเวลาจะทำจะว่กล่าวคคผูอื่นไม่ได้ เป็นคคอย่าง
 คคนี้ ราชการอื่น ๆ ทกคตงเนอเห็นว่เป็นคคเป็นประโยชน์แก่ราช
 การแล้วเป็นทไปโดยแข็งแรงไปอย่างนทุกอย่าง

อนึ่ง การส่งโรทไม่เห็นด้วยที่ส่งสย ก็มีความกล้าหาญเข้ามา
ได้ทานใต้ถาม ไม่เหมือนกับคนอื่น ๆ เป็นคนดีมาก ส้มควรวที่จะได้
รับพระราชทานเดือนยศความชอบอยู่แล้วจะไปรดเกล้า ๆ พระราชทาน
ความชอบชนใด ก็ส่งแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ

อนึ่ง หลวงณรงค์โยธากรมการเมืองนครราชสีมา ก็ได้ไป
รับราชการอยู่กับพระยาสุริยเดช ๆ ปลัด ตั้งแต่ปีระกาตั้งปศุศก และได้
คุมช่างคุมโคตางเมืองนครราชสีมา เข้ากองทัพยกขึ้นไปท่งเชียงคำ
กับพระยาสุริยเดช ๆ ปลัด ครั้นนั้น บัณฑิตสมฤทธิศก ได้ขึ้นไปรักษา
พระราชอาณาเขต ณ เมืองภูคดสังอว แล้วก็ได้ไปรักษาราชการ
เมืองท่งเชียงคำอยู่จนทุกวันนี้ ก็ได้รักษาราชการเรื่อยเรื่อยตลอดมา
ควรจะได้รับพระราชทานความชอบอยู่แล้ว ถ้าทรงพระกรุณาโปรด
เกล้า ๆ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เพียงบุษปมาตาก็จะมี
ความยินดีเป็นอันมาก แต่คนเหล่านี้กกาตั้งรับราชการอยู่ท่งนั้น จะ
ควรประการใดขอพระบารมีปกเกล้า ๆ เป็นทพง ควรมีควรส่งแล้วแต่
จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า ประจักษ์คิลปาคม.

x x x

(พระราชหัตถเลขา)

คอบหนังสือกรมประจักษ์ ลงวันที่ ๓๐/๓/๓๐ เรื่องขอตรา
ตำแหน่ง ทชอนนเห็นเป็นการสมควรแล้ว ได้ให้กรมมหาดไทยมีทของ
ตราส่งสัญญา - ให้ - เป็น แด่งตรา - จ.ม. ขึ้นไปให้พระยาสุริย
คอบบุษปมาตาให้หลวงแล้ว.

ตั้งกรมมหาดไทย.

(สำเนา)

ร. ท. ๓๖ จ. ๗

เกาะสีชัง

วันที่ ๑๗ เมษายน รตนโกสินทรศก ๑๑๑

ถึงกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ด้วยใบบอกใหม่หม่อมการเปลี่ยน
 แปลงตำแหน่งหลายตำแหน่ง ด้วยเรื่องคดงบประมาณเป็นต้นเหตุ
 เพราะเงินประมาณรบน้อยกว่า เงินประมาณจ่าย มากเหลือเกินนัก
 จึงต้องตรอนไปแทบจะทั่วทุกกรม แต่กระนั้นยังไม่ตงกันได้จนบัดนี้
 ตำแหน่งต่าง ๆ ซึ่งไม่เป็นการจำเป็นจะมักต้องตรอนลงเสียหลาย
 ตำแหน่ง ส่วนกรมซึ่งต้องตัดเงินลง ร้องวาททำการไป เท่าเงินที่จะ
 ตัดลงไม่ได้ ถึงลาออกกนกม ตำแหน่งเสนาบดีจึงต้องยกย้ายเปลี่ยน
 แปลง แจ้งอยู่ในราชกิจจานุเบกษา ซึ่งเธอจะได้รับทราบความแล้ว
 แต่กรมมหาดไทย ซึ่งเป็นหน้าที่เกี่ยวข้องของแกเธอหน นันและ
 เธอได้ความลำบากเดือดร้อนแต่ก่อนประการใด ย่อมเข้าใจชัดเจนกัน
 อยู่แล้ว การทเป็นหนักเพราะเจ้าพระยารัตนบดินทร์ ไม่สามารถที่จะ
 ทำการตามตำแหน่งได้ กรมมหาดไทยคงมีแต่พระยาศรีสังหเทพคน
 เดียว ถึงเป็นคนมีอุปส่าหะและมีความวิราชการเก่าในกรมมหาดไทย
 กิ่งทนราชการใหม่ไม่ไหว จึงไม่เป็นทเบาใจที่จะรับคำสั่งในราชการ
 จากฉนั้นไปทำให้ถึงออกถึงใจได้ ต้องไปเกิดขัดข้องทอนทบเข้ามาเรื่อง
 ละหลาย ๆ ครั้ง เป็นการเสียเวลา จึงได้ปรากฏลงเป็นตำราเสียว่า
 ราชการในกรมมหาดไทยช้ากว่ากรมอื่น ซึ่งเป็นคงน ก็เพราะขาด
 ผู้ที่จะรับคำสั่งโดยยอสนัน ๆ ไปทำให้พัสดารได้ จำเป็นต้องให้พัสดาร
 ออกไปจากควดฉนทุกเรื่องทุกราย ซึ่งเป็นการเหลือกำลังและไม่มเวลา

ที่จะทำได้ จึงได้คิดแก้ไขในข้อนี้ ตกตงให้เจ้าพระยารัตนบดินทร์
เป็นสมุหนายกอยู่ตามเดิม แต่ยกขึ้นเป็นขุนนางผู้เฒ่า ตงกรมหมื่น
ดำรงเป็นเสนาบดีกรมมหาดไทย แต่ไม่เป็นอรรคมหาเสนาธิบดี ด้วย
เห็นว่าเป็นผู้สามารถที่จะทำการหน้าที่ให้สืมาเสมือได้

การซึ่งให้กรมหมื่นดำรงเป็นเสนาบดีกรมมหาดไทย ซึ่งเป็น
หน้าที่จะบังคับบัญชาข้าहतอง ในหัวเมืองมหาดไทย ซึ่งเชอไปเป็น
กยวาทตามอย่างเก่า ๆ ดูก็นับเป็นบังคับบัญชาขบขันใหญ่ ตามความ
คิดเห็นอย่างไทย ๆ ผู้ที่จะบังคับออกไปก็จะมีความใจระตาคผู้ที่จะรับ
บังคับก็จะรำคาญในใจอย่างไร ๆ อยู่ ฉนจึงขอเป็นผู้ชักนำ ด้วย
หนังสือฉบับนี้ ถึงแม้ว่าเชอใจอยู่แล้ว ว่าเชอคงจะมีความคิดพอที่จะ
หยงรัความจำเป็นต้องการอย่างไร จะไม่คิดเหมือนคนทงปวงอย่าง
เก่า ๆ กยงเป็นการตกว่าที่จะไม่บอกกล่าวอันใด ให้มิตรตรงออก
ไปถึงก่อนตเดียว ขอให้เขาใจว่าตำแหน่งเสนาบดี ซึ่งจะต้องการใน
ทุกวณน จะให้เป็นเสนาบดีกรตารอขฟเตด มิใช่เป็นเจ้าแผ่นดินท & ท &
ตามคำราแต่ก่อน ย่อมโยกถอนผลัดเปลี่ยนไปมากันได้ ตามแต่ผู้ใด
จะสามารถ ไม่มีชาติไม่มีบ่วง ขราพการ เพราะฉนควรถือว
เป็นเสนาบดีของเจ้าแผ่นดินซึ่งมอบการให้ไปทำ ส่วนหนึ่งส่วนหนึ่ง
เมอการเป็นไปเชนนแล้ว ก็ไม่เป็นสำคัญอันใด ทญใหญ่จะเป็นผู้รับ
คำสั่งจากผู้น้อยฎาประการใด ก็เหมือนตงกรมหมื่นสมมตอมรพนช
ฎากรมหมื่นพทยตภพฤตมชาดา รับคำสั่งมหนังสือไปถึงผู้หนึ่งผู้ใด
ไม่ว่า ผู้ใหญ่ผู้น้อยได้เท่านั้น ฉนหวังใจว่าด้วยความอดสำหะของ
กรมหมื่นดำรง คงจะทำให้ความลำบากขัดข้อง ซึ่งเป็นอธิบายของ
กรมมหาดไทย ที่เชอมความเบอหน่ายมาแต่ก่อนน เบาบางไปได้

และการที่จะพูดจาซึ่งแจ่มใส ในระหว่างหน้าที่ของเชอกับกรม
มหาดไทย คงจะทำให้เขาใจง่ายขึ้นกว่าแต่ก่อน ราชการก็จะค่อย
สะดวกขึ้นได้

ตงแต่นอกออกมาอยู่ที่เกาะลังกานี้ ดูเหมือนจะค่อยสบายขึ้นกว่า
เมื่อที่อยู่กรุงเทพ ฯ ดังที่บอกหนึ่ง แต่ลมทะเลยังไม่ลงร่องรอยว่าจะ
เป็นทิศใดทางใด ร้อนเย็นไม่มีใครรู้มาเสมอ แต่ลูกชายอังกฤษซึ่ง
จับไม่สบายขึ้นใหม่ ในเวลาพอถึงฤดูร้อน เมื่อได้ออกมาที่นอกจับ
สบาย เดียวนอนหลับนอนมาก ดูเหมือนจะกล่าวได้ว่าคราวนี้จะหาย ฯ

x x x
(ตำนาน)

ร. ที่ ๑๑๓ ท.ป. ๑๒ เกาะลังกานี้
วันที่ ๒๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ถึงท่านเด็ก ด้วยกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม จดหมายมาว่า
ด้วยการทหารซึ่งนั้นได้ส่งสำเนาหนังสือไปให้เชอด้วยแล้ว การ
ทหารที่กรมหมื่นประจักษ์คิดจะจัดในเขตข้าหลวงเมืองพวน การจะ
เป็นหลักฐานแบบอย่างไรไปอย่างไร และจัดการในเขตแขวงข้าหลวง
ฝ่ายหนึ่งอย่างไร ถ้าจะจัดในแขวงข้าหลวงอื่น ก็จะต้องเป็นแบบ
เดียวกัน เพราะฉะนั้นขอให้เชอพิจารณาให้ดี ควรจะให้จัดไปตามกรม
ประจักษ์คิดจะให้แก้ไขประการใดจะเป็นการสมควร และให้นำ
ความคิดนั้นปรึกษาในทบประชุมเสนาบดี
อนึ่ง เรื่องที่ขอ และคำถามเรื่องเครื่องสำตราวุธยุทโธปกรณ์
ต่าง ๆ นั้นขอให้ชี้แจงให้ตลอดด้วย

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์

(ตำนาน)

ร. ที่ ๐๐๔ ค.ม. ๑๗

เกาะสีชัง

วันที่ ๒๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ถึงกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ด้วยกรมหมื่นประจักษ์-
 คีตปาคม จดหมายมาว่า ได้ตงภาษอากรชน และจะขอผูกบั้นในเมือง
 หนองคาย ซึ่งได้ส่งตำนานไปให้ด้วยแล้ว การทกรมหมื่นประจักษ์
 คิดจะเป็นหลักฐานแบบอย่างไปภายหลัง และจัดการในเขตแขวง
 ข้างหลวงฝ่ายหนึ่งอย่างใด ถ้าจะจัดในแขวงข้างหลวงอื่น ก็จะต้องเป็น
 แบบเดียวกัน เพราะฉะนั้นขอให้เชอพิเคราะห์ดี ควรจะให้จัดไปตาม
 กรมประจักษ์คิด ถ้าจะให้แก้ไขประการใด จะเป็นการสมควร แล้ว
 ให้นำความคิดปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดี.

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์

x

x

x

(ตำนาน)

ร. ที่ ๐๐๕ ม.ท. ๑๗

เกาะสีชัง

วันที่ ๒๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ด้วยกรมหมื่นประจักษ์คีตปาคม
 จดหมายมาว่า ด้วยคิดจัดการทหาร และตงภาษอากรชนในเมือง
 หนองคาย ซึ่งได้ส่งตำนานมาให้ทราบด้วย การเรื่องนั้นได้ส่งกรม
 ยุทธนาธิการและกรมพระคลังมหาสมบัติ ให้ทำความเห็นหารือในที่
 ประชุมเสนาบดีแล้ว เมื่อคกลงประการใดจึงจะส่งไป.

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์

(สำเนา)

ส. ท. ^{๘๓} ๑๑๑ ม.ท. ๑๐

เกาะสีชัง

วันที่ ๒๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม มีหนังสือกราบบังคมพระกรุณาเรื่องฝรั่งเค้ดกับญวนและเรื่องเขตแดน มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ส่งหนังสือนั้นไปถวายท่านเพื่อทราบการไว้ ข้าพเจ้าได้ส่งสำเนาหนังสือกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมและสำเนาพระราชหัตถเลขาตอบไปถวายด้วยแล้ว.

(เห็นพระนาม) สนมตอมรพันธุ์

× × ×

(สำเนา)

ส. ท. ^{๘๒} ๑๑๑ ต.ป.

เกาะสีชัง

วันที่ ๒๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม มีหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาเรื่องฝรั่งเค้ดกับญวนและเรื่องเขตแดน มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ส่งหนังสือนั้นไปถวายฝ่าพระบาทเพื่อทราบการไว้ เกด้าฯ กระหม่อมได้ส่งสำเนาหนังสือกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม และสำเนาพระราชหัตถเลขาตอบไปถวายด้วยแล้ว.

(เห็นพระนาม) สนมตอมรพันธุ์

(ถิ่น)

ร. ที่ ๑๑๑ จ. ๒๔

เกาะสีชัง

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ถึงกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ด้วยเชอจดหมายลงวันที่ ๒๐

เมษายน ๑๑๑ มาขอตั้งตำแหน่งและขอครามานั้นได้ทราบแล้ว ที่เชอ
ขอให้นายเพิ่มมหาดเล็กเป็นที่พระหม่อมสุมหาร และขอตราให้พระยา
วุฒาธิคุณ เกรียงบุษปะมาตาให้หลวงณรงค์โยชานันเป็นการสมควร
แล้ว ได้ให้กรมมหาดไทยมีทอตราสั่งสัญญาบัตรนายเพิ่มมหาดเล็ก
เป็นพระหม่อมสุมหาร และส่งตรามงกุฎสยามชั้นที่ ๒ ขึ้นไปให้พระยา
วุฒาธิคุณ เกรียงบุษปะมาตาให้หลวงณรงค์โยชานันแล้ว.

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์

x x x

ที่ ๑๘๒ / ๒๕๕๖๓

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วันที่ ๑๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์
ทราบฝ่าพระบาท

ด้วยเกล้า ๆ ได้รับถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓ เดือนนี้ ว่าเจ้าพนักงาน
กระทรวงมรุชากรคนได้เรื่องเมืองสุวรรณ้องทองชนเมืองมุกดาหาร
ประทานไปนั้น เกล้า ๆ ได้รับไว้มีความชอบพระทัยเป็นอันมาก

เกล้าฯ ได้มตราส่งคำสั่งแจงเรื่องนชนไปถวายพระเจ้าอนงยาเชอ
กรมหม่นประจักษ์ศึตปาคมให้ทรงทราบด้วยแล้ว ควรมีควรแล้วแต่
จะโปรดเกล้าฯ

ดำรงราชานุภาพ

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

x x x

เมืองหนองคาย

วันที่ ๗ พฤษภาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๑

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา
ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชหัตถเลขา ร.ท. ๕๖๘
๑๑๐

จ. ๕๒ ลงวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ รตนโกสินทรศก ๑๑๐ นั้น ข้าพระพุทธ-
เจ้าได้ทราบเกล้าฯ แต่ ณ วันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐ ทกประการ
แล้ว เชยวเสอนนไซคยออกอย่างหนึ่งคยอาพนกตองหกเอาเชยวเสอ
ไซแทนคมาก เมื่อสืบไปตั้ง ๘ วัน ๓๐ วันมลายชนเหมอนกบอาพน
ซุน ๆ ทนบถอวาด กบทโคทราบเกล้าฯ ว่า ไม่ทรงสบายพระองค์
มากชนกกว่าแตกอนน ข้าพระพุทธเจ้าเสยใจเป็นตนเกล้าฯ ได้สืบ
เสาะคตามยาบ้า ๆ ตามทโคเคยเห็นมาแต่กอน มารดาข้าพระพุทธเจ้า
เป็นโรคจุกอย่างน หาหมอหลายหมอแกไม่หาย มีหมอโคราชคนหนึ่ง
ลงไปกับพระยานครราชดีมา (เมฆ) หมอนนเป็นบ่าวของบ้าข้าพระ
พุทธเจ้าซึ่งเป็นภรรยาพระยาปลัด ให้รับพระราชทานยาเป็นเม็ด

ยอม ๆ สิ้นเหตอง ๆ ว่าเป็นงานเม็ดเดียวก็ไม่เห็นเป็นมาอกจนทุกวันนี้
 แต่จะเอาเป็นแน่ว่าหายเพราะยานกไม่ได้ เพราะเหตุว่า รัชพระราชทาน
 ยาหมอบ้าง ยาอื่นบ้าง ส้ำส่อน้อย ขาพระพุทธเจ้าได้ถามบ้าง ก็ว่า
 ส้ำบสูญไปเสียแล้ว จนถึงนายเพิ่มบุตรพระพรหมบริรักษ์ (เหม) เป็น
 โรคอย่างหมาดก ๒ ปี ๓ ปีก็ไม่มีหมอรักษาจนขาพระพุทธเจ้าขึ้นไป
 ถึงได้พูดกนถองเรื่องนี้ แยกตั้งมาชอয়াไปรักษาอีก ยานนได้ให้ยา
 โซดาโบการะบอนเนตส์ส่วน เกิดอกรรมดา ๓ ส่วน คดกปนกันเข้า รัช
 พระราชทานชอนกาแพหนง ตามทหมอเขาตั้งเกิด แดตวยาเดมนนเขา
 ใช้เอาเกิดอกรรมดามาประจุลงในเบ้า แดวเอากระเบองบีคปากแดว
 เอาลงในเตาสับ ๆ จนเกิดอนนใหม่แดงแดวเขาจนตางนากกรองให้ใส
 แดวสะคเป็นเกิดออก แดวเอาเกิดอที่สะคแดวอนนเอาลงในเบ้าอก แดว
 ทำอย่างกอนให้ครบ ๓ ครั้ง จึงเอามาปนกับเกิดอกรรมดาส่ง ๓ เกิดอ
 ทเผาแดว ๕ ส่วน รัชพระราชทานมอหนงหนกตั้งเพอง ยานยังไม่ได้
 ดองเพราะชเกยจทำ โซดาหาง่ายกว่า แดวเห็นว่าใช้แทนกันได้จึงได้
 ใช้มา ถ้าจะทรงทคดองคกไม่เห็นมแดงอนนใดเผอจะคบบาง

อนง อการนายเพมทได้ตั้งเกิดค ๆ คดายคดงกับพระอการ
 มาก หมอเขากวเป็นเถาเป็นดานอะไรเหมอนกัน รัชพระราชทาน
 ยานกหายเรวทเดยว อนง ยาอนนใดทเจอดร่าและเมรยแดวเป็นไซไม่
 ใดกับโรคคนเป็นแท ทขาพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทุดพระกรณา
 ดงมาช่าไปน ก็เพราะรอฟงอการนายเพมทขาพระพุทธเจ้าให้รัช
 พระราชทานยาและตูกกยังไม้ส้ำสบายอยุดวย
 กบอนง ทุดกระหมอมชายอชฎางคณน ถาดงเวถาหนารอน
 ในชวบทเคยประชวร แดว ให้ได้เสด็จ ไปเทยวตามทะเลเสยบางจะค

พระเจ้าถูกเชอพระองค์เจ้าอัคริยาภรณนถาหมอเขาตั้งเกดว่าปุนในพระ
 อัฐน้อยไป ควรจะให้เสวยยาจนตองค คือได้เห็นนายเวศบุตรนายแย้ม
 ผู้ช่วยโคราชนอกราชการคนหนึ่ง เมื่อเกิดมากับบริวารณคอยู่ แล
 บัวยเป็นโรคแต่จะเป็นโรคอย่างไรหาได้ตั้งเกดไม่ เห็นผอมจนเหลือ
 ก้าง จนผมนศีรษะร่วงไปเห็นพ่นศีรษะเป็นเส้นเขียวเส้นแดงเกะกะ
 ไปทงหน เดินไม่ได้จนถึงเมื่อเจ็บมาก ๆ จนถึงพลิกไม่ไหว หมอจีนมา
 คัมยาให้รับพระราชทาน คือเอากระดูกกระดูกไก่ต้มคล้าย ๆ น้ำ
 เกาเหลาจน แลดมลูกไม้ยาวอย่างหนึ่ง รูปร่างคล้าย ๆ เมล็ดไม้พุทรา
 จน เมื่อคัมเขาแลดูนานนคคล้าย ๆ น้ำปลาญน้อยอย่างจาง ๆ ให้รับ
 พระราชทานกับชาว เมื่ออมแล้วให้รับพระราชทานนาชาติถวยหนึ่ง
 ทำขอบจึงได้เดินได้ แต่ยานนจะช้อใดจำหาได้ไม่ ถัวเอาหมอจีนมา
 ไล่เลี้ยงดูเห็นจะได้ความ กับเด็กบุตรข้าพระพุทธเจ้านนเมื่อเดินจนไป
 กัดบายค ครนเมื่อไปถึงหนองคายแล้วสัก ๒ เดือน หมิงเล็กผอมไป
 ทุกวัน แดรับพระราชทานอาหารฤาอะไรปรกติ ครนมาเมื่อข้างปลาย
 เดือนมีนาคม ไม่ควรจะกราบบังคมทูลพระกรุณามือจจาระออกมา
 หยาบมากจนทุกวัน ๆ ประมาณ ๕ วัน ๖ วัน หมอประกอบยาให้
 รับพระราชทานก็ไมคคล้าย ค่อนนมามีเสมหะกับโลหิตดำ ๆ ออกมา
 เวลาเข้าครั้งแรก คือไปภายหลังเป็นเสมหะกับโลหิตแดง ๆ ออกมา
 ประมาณ ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง จนเวลากลางคณิกไปออกจจาระ แต่ไม่มีอาการ
 ปวดเหมือนคนทเป็นบิดญาเป็นมูกเลือดอย่างที่เคยเป็นและเคยเห็นมา
 อาหารและนอนเป็นปรกติเหมือนคนธรรมดา มาในข้างต้นเดือนเมษา

ยน ท่านใหญ่แกมาพบเข้า ได้เห็นอาการอย่างนั้น จึงได้บอกว่างดแก
 ได้เป็นมาดง ๓ เดือน ๔ เดือน ได้หาหมอหลวงและหมอเชดยศักตริรักษา
 ไม่เห็นหาย ครั้นได้ยาต้มซึ่งเป็นยากดางบ้านชานหนึ่งให้รับพระราช
 ทาน ๒ วัน ๓ วันก็หาย แกจึงต้มยามาให้รับพระราชทาน ๓ วันก็หาย
 เป็นปรกติ เดียวนกขวนเกือบจะถึงแก่อยู่แล้ว ได้ย้ายรูปเด็ก ๒ คนมา
 ทูลเกล้า ฯ ถวายด้วยแล้ว กับเรื่องกมณนไม่ใคร่จะมีอะไร มทโคราช
 หลายชนแต่ทว่าไปเกี่ยวข้องกับพระยาภาคเป็นอันมาก ซึ่งแกเต็มทน
 จึงไม่ได้ชวนถวายทูลเกล้า ฯ เพราะเรื่องกระถางโพรงกระรอก
 กระถางนเดิมแกกให้มาเอง แล้วกผูกผาแดงทุกครั้ง พอชนไปข้าง
 โนนอยู่ข้างนแกบอกความไม่ผูกเป็นการนึ่งแท้ คิดด้วยเกล้า ฯ ว่า
 จะทำเรื่องราวร้องลงมา กกถว่าทนายจะทนแกไม่ไหวเลยต้องรวม
 กับได้กระบอกญบุนกระบอกหนึ่งแต่เดิมนจะมีอยู่ได้ส่งลงมาทูล
 เลเกล้า ฯ ถวายในคราวนด้วยแล้ว กับนามนหมแทชวดหนึ่ง วจทานน
 เขาเปลวในควหมมาเคียวเป็นนามน แล้วเขานามนนดางนาให้สะอาด
 แดวมกถนหอมเหมือนนามนหมตลบไม่ได้ขอบอันใดเลย แต่กถนยัง
 นอยอยู่กับเขาสักหนอย เห็นหมอกถนอานามนหมแทชอย่างนแพงมาก
 และได้ลองไล่ผมตเย็นดจริง ๆ

กับอนง ได้ส่งรูปพระยอดเมืองขวางลงมาทูลเกล้า ฯ ถวาย
 รูปหนึ่งด้วยแล้ว และได้ถามถกมตงความอยุบางคชนข้างจะเป็นถวยๆ
 ชาม ๆ ได้ส่งไปให้คนดู ถ้าได้แล้วจะส่งลงมาทูลเกล้า ฯ ถวาย

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า ประจักษ์ศิลปาคม

(สำเนา) ที่ ๑๑/๓๘๖๓๕

วันที่ ๒๗ มกราคม ร.ศ. ๑๑๕

กรมหมื่นประจักษ์ บ้านหมากแข้ง

โทรศัพท ๒๘ ลงวันที่ ๕ เดือนกรกฎาคม เรื่องแขนหักนั้นเข้าใจ
ว่าไม่ใช่พระกรฝ่าพระบาท ถ้าจะมีบางเล็กน้อยหวังว่าไม่มาก ขอ
ให้ตอบขแจรงร้อนใจอยู่ ถ้าเกล้า ๆ ได้มานครราชสีมา คงจะมาเฝ้า
ให้ได้ แม้ไม่เสด็จลงมานครราชสีมา ก็จะตามขึ้นไปเฝ้า.

(เซ็นพระนาม) ดำรง

x x x

ที่ ๓๕/๕๓๓

ศาลาว่าการมหาดไทย

วันที่ ๘ เดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๕

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสัสมมตอมรพันธุ์ ราช-
เลขานุการทรงทราบ

ด้วยแต่ก่อนเกล้า ๆ ได้รับโทรศัพทพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
ประจักษ์ศัตปาคม ฉบับ ๓ ลงวันที่ ๕ มกราคม ร.ศ. ๑๑๕ ว่าด้วย
ราชการทางเมืองแก่นท้าว ในท้ายโทรศัพทฉบับนั้นหมคว่าเวตานั้น
แขนข้างขวาหัก เมื่อเกล้า ๆ สังเกตเห็นก็ไม่สู้จะเข้าใจจึงได้มีโทรศัพท
ลงวันที่ ๒๗ มกราคม ร.ศ. ๑๑๕ กราบทูลถามไปว่า เรื่องแขนหักนั้น
เข้าใจว่าไม่ใช่พระกรหัก ถ้าจะมีบางเล็กน้อยหวังว่าไม่มาก ขอให้
ทรงตอบขแจรงมา ด้วยร้อนใจอยู่

บัดนี้เกล้า ๆ ได้รับลายพระหัตถ์ กรมหมื่นประจักษ์ศัตปาคม
ฉบับ ๓ ว่าพระกรหักจริง คือเมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕ เสด็จ

ไปช่วยเขาทำบุญ ขากลับเกือบนททรวงหักกระทบพระกรขวาหักด้วย
 แด้วมารักษาพยาบาลถึง ๓๓ วันก็หาย แต่ย้งทรงฉลองพระองค์เอง
 ไม่ได้จนบคน ถ้าจะใช้พระกรขวาหรือเคาะอะไรย้งเจ็บอยู่ เกตุฯ ได้
 ตั้งสำเนาถวายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๓๓๕ ถวายมาด้วยแด้ว

ขอฝ่าพระบาทได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละ-
 ลองธุลีพระบาท ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ.

ดำรงราชานุภาพ

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

x x x

สำเนา ที่ ๑๒๕

รับวันที่ ๓ เมษายน ร.ศ. ๓๓๕

บ้านหมากแข้ง ขอนแก่น

วันที่ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๔

ทูล กรมหมื่นดำรง ทรงแทง แชนททกนคอกเดิมวันที่ ๒
 ธันวาคม ร.ศ. ๓๓๕ ขนส์ซงเบ็นลกพของบาชอยแม่พระองค์จรัญแก
 ทำบุญแกมานมตไป ฉนกาลงบาเกวยนอยุดวย กชนเกวยนไปกบวม
 ลูกหญิงอยู่โรจรรณพันซัสหังค ซายไศตทอง เวลาช่วยงานเขาแล้ว
 บาย ๕ โมงกตบพอพนบานออกมาสัก ๑๒ เล็น ทางทมานเบ็นทางใหม่
 คองทแอกคตายและโคอยซางจระวงจคดวย จงเหตยวหตงมาเรยก
 คุณตว พนเฮเบญคุณตว เขามาไปคองกฤษเดยทให้ไมทราว ตอเกวยน
 กชนไปบนคอ นวมร้องบอกก่อนว่าตอ แต่หโกไป ไคยนเบ็นเขา
 ช่วยร้องเรยกคุณตว พอตอสงจากคอหนาเกวยนกตบค กหตงนงมา
 แชนชวากหัก ลูกหตงนงมาด้วย เหนตอจระทบจงไคเขามอซายตาก

ออกมาได้ นายพร้อมวงมาเขากระดุกตอกกัน แล้วมดโยแน่นดัดแล้ว ก็เขามือซ้ายขบเขวี้ยงหนักกลับมาบ้าน พอมาถึงท่านใหญ่กับหลวงวิศต จ่าช่วงมาเก่าเจ้าพวกที่ตามไปว่า ไม่ดีแต่อยู่จนตึก พอท่านกาหด เหล่านั้นไปแล้วจึงได้ทายาแล้วมาดัก ๑๓ วันก็หาย แต่ยังไม่ได้ออก ถอดเสื้อเองไม่ได้จนบคน ถ้าทำอะไรที่ตฤาเคาะก็เจ็บมาก

ส่วนความทออยากพบท่านนั้นเป็นขอเนกประการ ทั้งการที่จะทำน บำรุงความเจริญของบ้านเมืองและความคิดราชการบ้าง เขียนหนังสือ ผู้พูดกันไม่ได้ ถ้าได้ภาว ๆ กันบ้างแล้ว มันหมดกังวล ไม่ใช่อยาก จะหนีราชการทางโน้นเลย ครอบครองอยู่พร้อมมูลกันแล้วจะห่วง อะไร กับ “ สุ่มหน้าเงิน ” อังกฤษออกอกแล้วขอสักเล่ม ๑ กับ ข้ายกขมดินสอพองกลบเข้ามาแล้วมอะไรบ้าง พอรู้การที่ควรรู้อ่าง จะได้พลิกทัน.

ลงพระนาม ประจักษ์

x x x

ที่ ๑/๓๖

ไม่ได้มีหนังสือไปถึงเชอนานแล้ว แต่คงทำจะมีไปหลายหน เรื่องที่จะพูดมันประดังกันมาก ๆ เห็นว่าจะไม่สำเร็จได้ มีชระอนก ทำไปเสียตดตอกกันไปนาน ๆ การที่สะสมเรอวังเป็นเพราะคงน แต่ได้ มีใจคิดถึงพูดถึงอยู่เนือง ๆ เมื่อได้ทราบข่าวโทรเลขว่าแซนหัก ไม่เชื่อ เข้าใจว่าโทรเลขจะบอกโกไปฤาชาติไปอย่างใด ต่อได้เห็นหนังสือที่ มมาถึงกรมตำรวจ จึงเอาเป็นแน่ มีความสงสารอยู่ แต่เลี้ยงที่พูดจะ ไม่เป็นความลำบากยดยาวนัก หวังใจว่ากว่าหนังสือจะชนไปถึง คง จะหายแล้ว

ขอบอกข่าวลูกชายเล็กจะได้ออกไปเรียนหนังสือที่ยุโรปพร้อมกับชายแพทย์ แต่ชายน้อยและชายยัคคณัน หมอฝรั่งมันไม่ให้ไป คนแรกว่า หารศทรวบเบอด^(๑) คนหลังว่ายังอ่อนไม่แข็งแรง กว่าจะทนเดินทางและทนอยู่ในยุโรปไม่ได้ ขอให้รอไปอีก ๒ ปี ๓ ปี มีท่าทางที่จะปรกติได้

ตัวฉันนับว่าเป็นหาย อ่อนกว่าเมื่อเชอซนไป แต่โรคจับคือเมื่อยไอซากเต็มหะ ดเหมือนจะแรงชกว่าแต่ก่อน เรืองเหตาคือเป็นอินไตย ก็คงจะแกชตามอายนนเอง และการทเป็นตางๆ อย่างเกาเดยวณ มักจะให้ผลเจือไปถึงเรืองกษย ซึ่งกวางเหตอประมาณ มีขานสั่งสไปได้หลายๆวัน ถ้าขามฤตร้อนฤคฝนนไปได้ไม่เจ็บไซอนใด ถึงลมหมอนนอนเลือ ฤคหนาวหนาเห็นจะเป็นปรกติ

เรืองฝรั่งเคสก็เป็นการ หยมหยมตามเคย แต่ตามเคยอย่างแรงๆ เหมือนเชอเคยเป็นโรคลงรากจนไม่กตัวโรคลงราก ก็มีเลมอๆ อยู่ ทศฝรั่งเคสไปไซง่อนพงกตบเข้ามมาถึง จะพกอะไรเข้ามบ้างไมรู แต่กะเนกนว่าไม่มอย่างร้ายแรง ถ้าไม่ตองกินยาถ่าย คิดว่าจะไปส่งลูกชายเล็กถึงตังคโปร แต่ตองชงมาถึง ๓ ปีแล้ว ถ้าได้ไปเสยสักเห็นอยหนังสือเนนน เผอจะพนกตบอดนพบรบรรณชนใด ก็จะทำให้วันยาว ข้างตวอนออกกไปไม่ได้เกรงจะมถอยความหนามเสยน ซึ่งมันถ่ายหาอยยังไมโครพบ ถ้าเป็นปรกตคจะเลยไปชวากอัสกครงหนังสือจะชนไปอยบทยอดเขา ซึ่งเรยกวา สนนทลยอนเป็นเมืองสวรวคอย่างโก ซึ่งจับไซชนไปกหาย คงจะไปอยในประมาณ ๒ เดือนเป็นอย่างช่า ถามเวตาว่างฤฤกชงามยามต ทลคชอหตุคค ให้พุดอะไรๆ ลงมาบ้างไมได้พงนานแล้ว นกคตถึง.

(๑) Heart Trouble โรคหัวใจ

ที่ ๑/๘

บ้านหมากแข้ง

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๕

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบ
ใตฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขาหมาย
เลขที่ ๑/๓๖ ลงวันที่ ๘ เมษายน ๑๑๕ ได้ทราบเกล้า ๆ ททุกประการ
แล้ว ซึ่งทรงพระปรารภถึงข้าพระพุทธเจ้าในการทตถกถวยนลงแชน
ข้างขวาหกนหน พระเศษพระคูนเบ็นถนเกล้า ๆ หาทสคมิได้ แต่เมือ
เวลาทตถกลงนหน เบ็นเศษพระบารมปกเกล้า ๆ ด้วยนายแพทยไตชน
มาตามคตมา เมือขณะพลตตถกลงนหมอกถกลงจากมา เมือเห็นกระตุก
แชนหกกกจับตอผุกรตตามตามทางวชแพทย ในขณะไม้ช้เวลายังไม้
ทนบวมจิ่งได้หายได้ในสัปดาห์แล้วหมอกก็ให้ไปสัถถ ครนไปถถึงสัถถ
แล้วไปชอมาใหม่มาหนงสำหรับจะชเดินทาง มาหนยังไม้สัจะเบ็นค
ในเย็นวหนนจะออกไปคทะเลสาบด้วย พอผุคเครื่องมาแล้ว มาหนอยุ
ข้างจะมกรยาและไม้เคยเครื่องฝรังด้วย เมือเวลาจะชนททกเอา อาน
มากระทบแชนข้างขวาเขาตรงททก บวมไปได้อกห้าทกวัน ครน
หายบวมแล้วมาเสียดอยุในเนอทราวนมข้างขวา จนทกวหนนเสมอยง
ไม้หาย แต่หวงด้วยเกล้า ๆ ว่ายงคงจะไม้ตายด้วยโรคน

อนง ททถถระหมอมเด็กและพระองค้เพญเสด็จไปยุโรปน
ข้าพระพุทธเจ้ามความยนคตมาก เมือได้ทรงเส้เรียนวิชาไตค้แล้ว
คงจะเบ็นประโยชน์แก่ราชการอย่างยง และทถถระหมอมนอยและ
ส้มเศษพระเจ้าตุกยาเธอเจ้าฟ้ายุคถกชมพรทเศด็จไม้ได้นน โปรดให้

งดเสียตามหมอฝรั่งว่า ข้าพระพุทธเจ้ามีความวิตกอยู่ เพราะว่าท่าน
 ทงต้องพระองค์น้อยข้างจะบอบบางมาแต่เดิมแล้ว ที่ได้ทราบข่าวว่า
 ถึงกับเสด็จไม่ ไตนน ก็เป็นทวดทวดว่าจะทรงชำระตุฎตุฎโทษมากลงไปอีก
 ส่วนความที่โปรดเกล้า ๆ เสด็จพระราชอาการใน พระองค์นั้น ก็
 จำเป็นที่ ข้าพระพุทธเจ้าจะต้องกราบบังคมทูลโดยความยินดียัง
 แต่เรื่องทรงพระประสูริ ข้าพระพุทธเจ้าได้ข่าวตามปากตลาด
 หดายลับปาก ก็ว่ายังไม่ทรงสบายทงหน ต่อได้ทราบเกล้า ๆ ตามลาย
 พระราชหัตถ์ จึงได้เป็นอนเปิดองความทุกข์จากชาวอื่น ๆ ประการ
 หนึ่งพระราชพระภักษณ และความร้อร่นต่าง ๆ ที่พวกอื่นได้รับ
 กคงต้องแบ่งหันทุดเกล้า ๆ ถวายเสมอ จึงเป็นททำให้ราคาญอยู่เสมอ
 จึงได้ทำให้พระโรคต่าง ๆ กำเริบ เมื่อไม่ทรงสบายแล้ว คนทมึง
 หมายยัดหนองพระบารมกมความทุกข์ทวหนากน ก็เมื่อได้ทราบว
 ทรงดำราญพระราชหฤทัย และดำราญพระกายชนแล้ว ผู้ทเป็นชา
 ฟ้าละของชุดพระบาท ก็เป็นทชนชมนนคทวหนากน ส่วนข้าพระพุทธ
 เจานนมความยินดีเป็นตงเกล้า ๆ นับว่าปราศจากทวงหลังจะได้ตั้งใจ
 ระวังแต่ข้างหน้าแต่อย่างเดียว

เรื่องฝรั่งเศสทททยกททยกน บคนได้รับข่าวจากทาวชตยะผู้ว่า
 ราชการเมืองแกณฑาว และเป็นผู้รักษาราชการเมืองเลยด้วย ว่าเมื่อ
 วนท ๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๕ ฝรั่งเศสกับพระยานาได้หลวงวิเศษ
 สันทรกับกำลังร้อยคนเศษเขามาที่บ้านทาวชตยะ ในขณะที่ทาว
 ชตยะเขามาตรวจราชการทเมืองเลย หาได้อยทเมืองไม่ เมืองจันเป็น
 ผู้รักษาราชการเมืองอยู่ และข้าหลวงก็มาด้วยราชการเขตแดนเมือง
 แกณฑาวและเมืองเชียงคานวาทกน พวกฝรั่งเศสซนไปบนเรือนทาว

ชตยะเก็บทรัพย์สมบัติและริบข้างมาโคกระบือไป และประกาศตั้งให้
 หลวงวิเศษสุนทรเป็นผู้ว่าราชการเมือง และประกาศยกเมืองแก่นท้าว
 เป็นเมืองเอก และคุมกำลังทหารเที่ยวจับตาแล่นนายบ้านให้มาทำ
 มาณูชนสัยมะโนครว พวกที่ไม่ยอมยกปากทนนเขามาที่เมืองเลย แต่
 ความเรื่องนงหาได้รบข่าวจากข้าหลวงเราไม่ เพราะข้าหลวงเรายัง
 อยู่ที่เขตแดนเชียงคาน ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้มาสั่งให้ท้าวชตยะรอ
 รักษาการอยู่ที่เมืองเลยก่อน จะได้บอกความลงมายังกรุงเทพฯ
 การเรื่องนงข้าพระพุทธเจ้าฉันบัญญัติความคิดจริง ๆ มอຍຍอยยงเดียว
 ที่จะให้กำลังแก่ท้าวชตยะ คือแต่งคนให้ท้าวชตยะเป็นโปลิศออกไป
 ปรามปรามจับพวกเหต่านกไตควทนน แต่การข้างหน้าจะเป็นอย่างไร
 ไรก็ไม่ทราบเกล้าฯ เห็นจะได้ไม่เท่าเสีย จึงจำเป็นต้องบอกหาหรือ
 ลงมายังกระทรวง

อนึ่ง ทางที่ฝรั่งเศสเดินอยู่ทกวนน ก็จะใช้วชนทุกแห่ง ตามที่
 มาพบกับพระยาวุฒาและทอน ๆ ว่าเมืองหนองคายเป็นเขตของเมือง
 เวียงจันทน์จะเอา ปากตายเป็นเขตของหลวงพระบางก็ให้แล้ว เมือง
 เหต่านกเป็นเขตของเมืองนน ๆ ทุกแห่งแล้ว เหมือนเรื่องเมืองแก่น
 ท้าวแต่เดิมกว่า ที่ฝรั่งเศสมายึดเอาแผ่นดินปากนาตาฝั่งซ้ายของนา
 คา ก็ว่าเพราะเราได้ขายดินแดนให้ แต่เมื่อหลวงพระบางยังอยู่ใน
 อำนาจเขา ครองนเลยตั้งเขามาแล้ว ก็ตาเลยเขามาได้กคงหมด

เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้ามีความสงสัยอยู่ ดังจะกราบบังคม-
 ทูลพระกรุณาต่อไปน

๑. ในเมืองเหต่านกคือเมืองรึมน่าอยู่ใน ๒๕ กิโลเมตรนี้ ฝ่ายเรา
 กำลังหรืออีกไม่มี โดยจะบังคับพูดให้หรือให้หนักพูดไม่เต็มปาก ส่วน

ฝรั่งเสด็จตงการที่จะให้เกศรพพงษ์ขึ้นให้จงได้ คิดพากเพียรพยายามที่จะส่งอายตวแมงอะไรต่างๆที่จะเข้ามาเช่นอาวูชเราอยู่เต็มอๆ ถ้าเราไม่โกรธก็พอใจ โกรธก็พอใจเช่นนี้ จะควรทำอย่างไร

๒. เมืองเหล่านี้ ถ้าเราจะเอาไว้แล้วเราจะคิดตั้งคนของเราให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ถ้าอะอะอะไรให้เป็นราษฎร เขาพร้อมใจกันต่อสู้เช่นนี้ ภายหลังมันจะถึงเราได้หรือไม่

๓. ถ้าเราจะรักษาไว้ไม่ได้ร้างเสียตงว่า เพราะเห็นด้วยเกล้าๆ ชดแสดว่า ถ้าจะคิดร้างทเหล่านี้คนคงจะเข้ามาอยู่กับเราตงนั้น โดยจะไปทางไหนกนอย เพราะการเก็บเงินและใช้สอยเรียวแรงมาก

๔. ถ้าจะเอาเมืองเหล่านี้ไว้แล้ว ตองตอว่าเรื่องเมืองแก่นท้าวให้แข็งแรงจึงจะไม่ตามปามต่อไปได้ เห็นด้วยเกล้าๆ ตงน

อนง ขาพระพทชเจ้าทกวนนกลั่นกาดงวงชาตงมากแล้ว เพราะจำชวงไฟประทบวงชายชงให้ไปพิจารณาตทราษฎรและกรมการกถ่าวโทษนายสัดจำตองข้าหลดวงเมืองหลดมสัดกด้วยเรื่องประพฤคคณาจารย์ต่างๆ ได้พร้อมกันเป็นใช้บ่าตงหมดคด้วยกัน จำชวงจึงได้เขียนหนังสือขอให้ส่งหมอไปพยาบาล ใตรบจคหมอให้ชนมาไป ๕ มาในวณท ๓ กรกฏาคม บคณใตรบชาวว่าจำชวงใตกราบถววยบงคมตาดงแกกรรมเสยเมอวณท ๒ กรกฏาคม เวลา ๓ ยามแล้ว จำชวงผู้นใตรบราชการมาด้วยกัน ๓๒ บัแล้ว เป็นคนมนคจจรภกคคตอราชการอย่างยง และไม่เป็นคนประพฤคการชวราย และเป็นคนเทยงธรรมไม่เห็นแกบคคตผู้ใด และอดทนต์อราชการอย่างยง ตงแต่ปี ๓๓๒ มาจำชวงใตมเวลาพกอยทบ้านหมากแขง ๘๗ วณเทานน นอกนนคตองเทยววงไปทงมณทต และมอชยาศัยเรยบรอยเป็นทรภคและนบถอ

เชือกของเจ้าเมืองกรมการทุก ๆ เมือง การตั้งโรทให้ไปทำย้อม
 ตำรายุททุกสิ่งทุกอย่าง เป็นคันทว่าสุราเมืองสกล พระยากำแหงทำอยู่
 ตามบิชาคทุนเงินแผ่นดินเก่าชง จำชวงไปทำสเดือนได้เงินแผ่นดิน
 ๓๗๓๕ บาท และเมื่อไปอบตคราจนได้เดินไปทางเมืองสกล ได้ไปช่วย
 นายปรัตราชข้าหลวงจัดการในเรื่องภาษีสุราได้เงินอีก ๘๐๐ บาทจาก
 ทนายปรัตราชจัด ครนกลบจากอบตมาพักอยู่ทบ้านหมากแข้ง
 เจ็ดแปดวัน พอถอนาแฉวกไปหล่มสัก ก็ไปถงแกกรรมเสย เมื่อ
 คนทเป็นกาดงแกราชการมาถงแกกรรมเสยเช่นน เป็นนบว่าข้าพระ-
 พุทธเจ้าต้นกาดงถงเกอบกงหนง

อนง ข้าพระพุทธเจ้ามาตริครองคุในราชการทุกวณน ก็ให้เป็นท
 ฉงนจนวนเวียนไปทุกสิ่งทุกอย่าง อยากจะขอพระราชทานพระบรม
 ราชานุญาตถลบัถงมาเผ่าทุตตะของชุดพระบาทถกถ่ามเดือน เพื่อจะ
 ได้เ่าเรียนทางปฏิบัตราชการบ้าง ถ้าโปรดพระราชทานพระบรม
 ราชานุญาตแล้ว เดือนตุลาคมนหรือเดือนพฤศจิกายนจะได้ถงมา และ
 เดือนมนาคมที่ ๓ จะกราบถววยบังคมถาชนไปให้จงได้ แต่ถากรุงเทพ
 ยังมื่อหวาดกโรคชุมอยู่กยังไมถลบั บิใดสมคจจะถลบั ถ้าไม
 พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ถลบัมาเรียนทางราชการบ้างแล้ว
 จะปฏิบัตไปตามทางง่ ๆ ก็เห็นด้วยถถ่าว่า ข้าพระพุทธเจ้ามี
 ความผิดในราชการถงพระราชอาญามีถถานใด ประหารชีวิตเป็น
 อย่างหนก ภาคถถนทเป็นอย่างเบา แต่การทเสียไปแล้วถถจะไมค้ม
 กบชีวิตมนุษย์คนหนง การทข้าพระพุทธเจ้าไมได้กราบบังคมทูล
 พระกรุณาถงมา เมื่อเวถาได้รับพระราชหัตถถถานน เพราะถถูกจำ

ห้าประการไม่มีเวลาทุเลาเลย ผู้คุมพ่วงผ่อนออกมาชำระจึงได้มีช่อง
กราบบังคมทูลพระกรุณาได้ พระราชอาญาเป็นต้นเกล้าฯ

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ประจักษ์ศิลปาคม

x x x

ที่ ๓/๒๔๕

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๒๒ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๕

ถึงกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ด้วยเขจจดหมายที่ ๓/๘ ลง
วันที่ ๑๘ กรกฎาคม คอบจดหมายวันที่ ๓/๓๖ ลงวันที่ ๘ เมษายน
นั้น ได้รับแล้ว ขอราชการที่ถามปัญหาเป็นข้อๆ ด้วยเรื่องเมือง
ไนท์ ๒๕ กิโลเมตรนั้น ในข้อ ๑ ข้อ ๒ เราก็กเห็นอยู่เช่นนั้นจะแก้ยาก
ขอทศตรางเมืองนนเราได้คิดจัดทางเมืองเชียงแสนเช่นนั้น แต่เมือง
ที่จะร้างจาจะต้องเป็นเมืองที่ไม่บริบูรณ์ ให้คนเข้ามาเองอย่าต้อง
กวาดต้อนครัว การเรื่องเมืองแก่นท้าวได้คิดกับกรมตำรวจอยู่แล้ว
หลวงวิเศษสุนทรนนเป็นพยานความบางเบาเช่น เดียวจะลงมือชำระ
เห็นจะต้องเรียกมา ให้ฟังตราทางมหาชาติไทย

จำช่วงตายเป็นทเดียวตายนัก จำจะต้องส่งคนขึ้นไปให้ช็อก
แต่การทศจะลงมาฟังราชการที่กรุงฯ นนคนก เวदानราชการข้าง
ประเทศยุโรปกตั้งอยู่ ที่จะมีเหตุโครมครามเห็นจะยังมี ภารท

จะแข็งแรงกันด้วยหนังสือให้แจ่มแจ้งเป็นอันยาก กตบถมาฟังด้วยหู
เร็วกว่า และจะได้หาคนเพิ่มเติมขึ้นไป ว่าแต่การรักษาภายหลังนั้น
ถ้าไม่มอบให้ใครบังคับการเป็นศักรวมการได้ เป็นแต่ทำตามพนักงาน
กลัวว่าจะไม่เป็นที่เรียบร้อยกันได้ ให้คิดวางการไว้ให้เรียบร้อยก่อน
จึงกตบมา

ลูกชายน้อยและชายยุคดั่งแรงชนกว่าแต่ก่อน การทห่มขอ
ห้ามหนักตามพจนโรคเดิม การทไปครงนจะเล่าให้ฟังก็ยาวนัก
ได้คิดหนังสือทมาถึงกรมหลวงและลูกชายเล็กมาให้คิด แต่เป็น
คอเรศปอนเตนกระทอนกระทั้น ได้ทำได้อาริอยู่แต่ยงคางอกถง
๒๐ วัน มาถึงบางกอกพอเด็คจ่ายประชวรและสันพระชนม์ ไม่มีเวลา
ที่จะทำ แต่ยงได้อุดดำหเขยเจกเขยน้อยยอยเด่มอ ถ้าไม่มีราชการ
คุมตามมามากกเห็นจะดำเร็วได้ การทไปครงนบเป็นรอตงคณใหม่
สบายกระเตองชนมากตวมนาหนกบริบูรณ์ แต่กาดงและโรคร้าย
ไม่คงและไม่หายไปได้ ทงนกเป็นเพราะอายุมากชนเทานน.

x x x

ที่ ๔/๒๔๗

พระที่นั่งจักรมหาปราสาท

วันที่ ๒๒ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๕

ถึงพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ ด้วยคิดจะให้มชรรวมเนียมกอน-
โตรเลขชนในหัวเมือง จะให้มมณฑลละ ๔ คน จะห้ามหาเด็กได้
พอเป็นฤาไม่ ให้คิดเลือกคคค ถ้าได้ครบแล้วจะต้องให้ไปเรียนให้รู้
ราชการคณชวมหาตไทยน้อยหนึ่ง แล้วจึงจะส่งออกไปหัวเมือง.

ไปรเวตที่ ๑๕๑/๓๓๔๓๓

ศาลาว่าการมหาดไทย

วันที่ ๓๐ เดือน ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับไบบอกพระเจ้าน้อยยาเชอ กรมหมื่น
ประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงต่างประเทศองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน
ฉบับ ๑ ที่ ๓๗๓/๑๑๕ ลงวันที่ ๓๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๕ คอบท้อง
ตราพระราชสั่งให้เรื่องฝรั่งเค็ด ห้ามคนฝรั่งชายชายนาง โคกระบือ เรื่องน
กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมคิดอ่านหาประกาศและหลักฐานอยู่แล้ว
และแข็งแรงเหตุการณ์ฝรั่งเค็ดได้จัดทำอยู่ในเวลานี้ ในท้ายไบบอกมี
พระประสงค์จะกลับเข้ามากรุงเทพฯ ฯ ช้างเงวราชการต่าง ๆ สักครา
หนึ่ง มีความพิสดารแจ้งอยู่ในสำเนาไบบอก ซึ่งได้คัดทูลเกล้า ฯ
ถวายมาพร้อมด้วยจดหมายแนบแล้ว

ตราเรียกพระเจ้าน้อยยาเชอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมก็ได้มี
ไปแล้ว.

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ดำรงราชานุภาพ ขอเดชะ

(สำเนา) ที่ ๑๗๓/๑๑๕

ตอบเรื่องฝรั่งเสสห้ามคนฝั่งซ้าย

ชายนางโคกระบือ บ้านหมากแข้ง แขวงกุมภวาปี

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕

ทูลมายัง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงทราบ

ด้วยมีตราพระราชดำริหนอยที่ ๓๐๐/๒๓๓๗๕ ลงวันที่ ๘ ตุลาคม
ร.ศ. ๑๑๕ ตอบบอกของหม่อมฉนในเรื่องฝรั่งเสสจัดการห้ามปราม
ไม่ให้ราษฎรฝั่งซ้ายชายนางโคกระบือออกนอกอาณาเขต พระยา
ประทุมเทวาภิบาลจะขอให้จัดการห้ามปรามบ้างว่า ถ้าได้ประกาศของ
ฝรั่งเสสในเรื่องนี้ส่งมายังท่านจะเป็นการดีนั้น ได้ทราบความทุกประ
การแล้ว

การเรื่องนี้หม่อมฉนได้ส่งพระยาประทุมเทวาภิบาลให้คิดอ่าน
หาประกาศแต่ละหลักฐานแล้ว แต่ประกาศนั้นเห็นว่าจะมีเป็นแน่แต่
คงจะเขายาก ด้วยพวกฝรั่งเสสเวลานอยู่ข้างจะกวดขันห้ามปรามกัน
แข็งแรงมาก แต่อย่างไรก็ดีพระยาประทุมเทวาภิบาลคงจะคิดดัดดวง
เอาให้ได้จนสุดกำลัง แต่ก็หวังใจว่า บางทีจะไม่สำเร็จ เพราะว่า
ฝรั่งเสสเขาเดินทางได้คล่องกว่าเรา คือพวกลาวชอบนารือน ฝรั่งเสส
ใช้ดวกเดินโดยไม่มีภรรยา ฝ่ายเราจะดวกเข้าบ้างก็ตรงกับศัพท์ว่า
ตาตา ๆ เพราะฉะนั้นการอะไรที่เราจะทำมันรวดเร็วสู้เขาไม่ได้ หรือ
มีฉนถ้าเราจะทำการโดยเคร่งครัดคิดดัดสายเอกสายก็จะขาด หรือ

มณะนั้นเหมือนกับตอนฝูงสัตว์เข้าไปหาพรานเท่านั้น ก็แต่ในทุกวันนี้
 รอดตัวที่เจ้าเมืองกรมการ คามริมแม่น้ำเขาเชื่อโอวาทอยู่บ้าง จึง
 ค่อยรอดตัว เพราะว่าฝรั่งเค็ดทำแก่เราอย่างไร ให้กรมการเก็บสัตว์
 สำคัญไว้ เมื่อมีเหตุชนไม่คงประพฤติตามกฎหมายหรือธรรมเนียม
 ประการใด ให้เอาที่เขากำแก่เราเป็นกฎหมายตั้งเมื่อเร็ว ๆ นี้ ผู้ร้าย
 ข้างฝั่งซ้ายมาดักกระบอกเราไป ครั้นเราจับได้ฟ้องเขา ๆ เอากระบอก
 คืนให้ เอาผู้ร้ายจากคุกหนึ่งเดือน ครั้นคนของเราไปดักกระบอกของเขา
 มา เขาจับได้เขาฟ้องเรา ๆ ก็คนกระบอกให้ จากคุกเดือน ๓ เขาคือว่า
 ว่าเขากฎหมายที่ไหนมาทำเช่นนั้น กรมการเรากถามว่า เรองนั้นเขา
 กฎหมายที่ไหนมาทำเช่นนั้น เขาตอบว่าเขาทำโดยความยุติธรรม เรา
 ก็ตอบว่าทำโดยความยุติธรรม ตกลงเป็นเงียบไปเรื่องหนึ่ง ส่วนผู้ร้าย
 ที่ขโมยในฝั่งโน้น จนแม้ว่าตายเส้นเข็มเล่มดจากไม่มีเวลาออก เห็น
 ได้ว่าฝรั่งเค็ดบำรุงความไม่ชอบธรรมให้เกิดชนในฝ่ายเราข้างเดียว

เพราะฉะนั้นในเวลาไปจนเดือนแปดข้างขึ้น ที่เขาสมมตกันว่า
 เป็นฤดูหนาว ฝรั่งเค็ดเคยกำหนดเรียบร้อย ขออนุญาตจากราชการ
 ดักสามเดือน คอยเดินทางหนึ่งเดือน อยู่กรุงเทพ ฯ ดักเดือนหนึ่ง หรือ
 ว่าถ้าเวลาไม่พอใจจะรีบกลับ และเดินทางกลับชนไปอีกเดือนหนึ่ง
 เพื่อจะหาความร่ำทำการฉลองพระเดชพระคุณบ้าง เพราะทุกวันนี้ไม่มี
 ความรู้พอเสียแล้ว ดังเช่นความเรืองเมืองแทนทาวทเป็นการเห็นว่า
 ใหญ่โต กลับได้รับไปรษณียบัตรลงชื่อเจ้าคุณปลัดทูลฉลองว่า ไม่
 จำเป็นจะต้องคอยเช่นนั้น คอมมอนเซนส์ เห็นกันว่าทกระทรวงจะสั่ง
 ไม่ได้โดยเอง เพราะว่าส่งไปหาหลวงก็จะทำอย่างนออย่างน กระทรวง
 เป็นผู้จะต้องรับผิดชอบ ก็นึกเห็นด้วยกับเขาบ้าง ถ้าความเป็นจริง

เช่นนี้ ควรจะเขียนหนังสือไม่เช่นข้อประทับตราไปเฉยๆ ถ้าความเห็น
 อ่อนน้อมเป็นอุบายที่จะทำได้ตลอดคงจะทำทุกอย่าง ไม่มีใครกวดขันใด
 เลย ประการหนึ่งการเขียนหนังสือโต้ตอบเข้าใจยาก ไม่เหมือนพูด
 ด้วยปาก ประการหนึ่งโรคภัยก็แปลก ๆ ชน คือให้ยกตามหน้าอก
 ชักให้ไอนอนไม่มีใครจะหลับ และแขนขาที่หักงอเสียด ๆ เสียด ๆ อยู่
 เพื่อจะหาหมอยาหรือหาการบ้าง ประการหนึ่งมารดาแก่ชรามาก
 พอจะได้เยี่ยมเยือน ถึงแม่ว่าเวลาทักตบถกยงรบผลรบชอบอยู่ ไม่ต้อง
 วุ่นวายที่จะต้องหาควาเปิดเผยผลดี หรือการที่จะพกราชการของหม่อม
 ฉันจะมีการขัดขวาง ก็ขอให้ทราบว่าเป็นจริงอย่างไร ที่ทูตมาน
 จะตกลงประการใด ขอตอบทางโทรเลขให้ทราบ ถ้าไม่ตกลงแล้ว
 ขอทูลบอกกล่าวไว้ ทำให้ไม่ได้แน่ ถ้าจะเอาผิดก็ยอมให้เถอเท่านั้น

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะโปรด

(เห็นพระนาม) **ประจักษ์ศิลปาคม**

×
 ไปรเวต ที่ ๑๘๔/๖๔๓

×
 พระที่นั่งจักรมหาปราสาท

×
 วันที่ ๑ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๕

ทูลพระเจ้าน้อยยาเชอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ด้วยมีพระ-
 บรมราชโองการ โปรดเกล้า ๆ ว่าหนังสือของท่านที่ทูลเกล้า ๆ ถวาย
 ไปรเวตที่ ๑๘๓/๓๓๔๓๓ ลงวันที่ ๓๐ เดือนก่อน ส่งสำเนาบอกพระเจ้า
 น้อยยาเชอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เรื่องฝรั่งเค็ดห้ามคนฝั่งซ้าย
 ขายนางโคกระบือออกนอกพระราชอาณาเขต และมีพระประสงค์จะ
 ใคร่เสด็จกลับกรุงเทพ ฯ สักคราหนึ่ง ท่านได้มีตราเชิญเสด็จกลับ
 ตามพระประสงค์แล้วนั้น ได้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว.

ไปรเวต ที่ ๑๒๐๑/๓๔๒๖๐

ศาลาว่าการมหาดไทย

วันที่ ๖ เดือน มกราคม ร.ศ. ๑๑๕

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์
 ราชเลขานุการ ทรงทราบ

ด้วยเกล้า ๆ ได้ทราบจากโทรเลขของพระเจ้าน้องยาเธอ กรม-
 หมื่นประจักษ์ศิลปาคม ซึ่งมทลมายังพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
 มหิศรราชหฤทัย ว่าจะเสด็จกลับลงมาถึงกรุงเทพ ฯ วันที่ ๒๕ เดือน
 แต่เกล้า ๆ ยังหาได้ทราบข่าวตามทางราชการไม่

ขอฝ่าพระบาทได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่า
 ธุระของชุดพระบาท

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ดำรงราชานุภาพ

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น บุณยศิริพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์
ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๒